

MAATILLI

Maratila (“tarabilla”). Zurezko pieza birakorra atea eta leihoak ixteko. *Gabaz nik beti emoteotzat maatilli atiai* (Gauetz nik beti ematen diot maratila ateari).

Leihoek ez zuten beste itxitura sistematik. Kanpoko atea (kanpotik etxera sartzeko), ordea, giltzaz itxi ondoren, gauean behinik behin, maratila ere ixten zen. Egunez, giltza, sarraila eta maratila guztiak zeuden soberan, etxean sartu nahi zuen guztiei erraztasunak eman eta trabarik ez jartzeko.

Denerako erantzuna, edo proposamen guztientzako aitzakia duenagatik esaten da: *Ate aña maatilla dauke orrek*.

MADALENA

Magdalena. Emakumearen izena. Izen hori ez zen oso hedatua, baina, *Mollan* (Nasa Kalean) bertan genuen bat: *Alkatineko Malen*. Izen honek gogora ekartzen digu, Ostiral Santu eguneko (*Baixako Santo Eune*) prozesioan *Madalena* jantzita joaten zen neska gaztea. Neska horrek hile luzea behar zuen eduki, eta ilehoria baldin bazen hobeto. Mutrikun ere *Madalena* dute zaindaria; festak behinik behin, *Madalenatan* ospatzen dituzte. Guk orduan ez genuen horrelakorik jakingo, baina, mutrikuarrek berdin-berdin ospatuko zituzten jaiak.

Orain Ondarroan ere bada *Madalena* auzoa. Lehen, inguru horretan ez zegoen ezer: *San Juan Txurru* (*txurru bera*), *goiko partin Manuel zesterun zesteixi*, *Basaguren-da bixizin etxi*, *eta beiko aldin bodegan bat eta fabrika bat; atzeko partin, mendixe* (San Joan iturria, goiko aldean Manuel saski-ginaren txabola, Basaguren familia-eta bizi ziren etxea, eta beheko aldean sotoren bat eta kontserba fabrikaren bat; atzeko aldean mendia).

MADAMI

“Señora”, beti ere ironia puntu apur batekin esana; gehienetan neskameen artean nahiz menpeko emakumeen artean ugazabandreagatik edo etxeoandreagatik. Berba hau frantsez (“*madame*”) hizkuntzatik hartua da. Gerra (1936ko gerra) ostean Frantziar neskame egoniko neskek ekarritakoa dirudi. Izan ere, testuinguru berean “*señori*” berba erabiltzen zen lehendik ere (ikus, *señori*).

Ondoren zer gertatu da? Berba hau, “*madami*” (eta bai *señori* ere) beste zeinahi testuingurutan erabili izan da eta erabiltzen da, ironia puntuarekin beti ere. *Nai zittun guztik engo zittun de or dator gure madami*. *Beatu zelako goniakarren* (Nahi zituen guztiak egingo zituen, eta hor dator gure “señora”. Begira nolako gona dakarren). *Domekan, gure iru madamak bille etorrikoaztaz* (Igandean nire hiru ahizpak bila etorriko zaizkit).

MADARIKATU

1.- Madarikatua (“maldito/a”). *Mararikatu* ere entzun zitekeen. *Kato madarikatuk esne guzti eran dau* (Katu madarikatuak esne guztia edan du). Berba honekin makina bat bikote dotore osa daitezke: *guzurti madarikatu*, *lapur mararikatu*, *txarri madarikatu*, *zantar madarikatu*, *iñuzente madarikatu*, *mozkor madarikatu*. *Orrek txarri mararikatuorrek eztakixu ze eiztan! Batela Zubi Zarran parin artu, te barran laga* (Horrek zerri madarikatu horrek ederra egin dit! Zubi Zaharraren parean batela hartu eta portuan utzi).

Hau eta antzeko berba “itsusiak” emakumeen hiztegian ez ziren agertzen. Horrelakoak botatzeko lizentzia gizonezkoek baizik ez zuten. *Madarikatu! Ontxe-be eiñddau orrek!* (Madarikatua! Orain ere egin du horrek egitekoa!).

2.- *Madarikasti*. *Madarikatu* berbaren emakumeen bertsioa. *Madarikatu* esatera ausartu ez eta emakumeek *madarikasti* (*mararikasti*) botatzen zuten. *Ume madarikasti! Ontxe-be eiñddau orrek okerkexi* (Ume madarikatua! Orain ere egin du horrek okerkeria).

MADRÉ RÓSA

Baxurako txalupa baten izena. Txalupa gorria zen. Patroia Karmelo Aranbarri izan zen.

MAIBURU

Mahaiburua (“presidente de la mesa”) Etxean tokatzen zenean (gehienetan itsasoan) aita. Ama inoiz ere ez; beti zutik suaren bueltan. Mahaiburua *maiburun* (presidencia de la mesa) esertzen zen. Mahaiburutza argi ez dagoenean galdetzen da: *Zein jarrikora maiburun?* (Nor eseriko da mahaiburuan?).

MAIKARI

Mahaia bete jende. Izan ere, jateko izan ezik, beste ezertarako ez ginen gu mahaiaren inguruan elkartzen. Gurean ez zen zaila *maikari* biltzea. Batetik asko izan (zortzi neba-arreba) eta bestetik mahaia txikia. *Beti maikari batzen giñan gu jateko sasoiñ; jati iñoi aztu-bez* (Jateko beti elkartzen ginen gu *maikari*; jatea inori ez zitzaion ahazten). *Xarenin, gurin baño maikara andixaua* (“*Xare*” familian gurean baino jende gehiago mahaiaren inguruan).

MAIMANDONI

Emakume agintzailea, andereño agintzailea (“marimandona”). Neskatoen artean izaten ziren horrelakoak, eta elkarri horrelakoak iraintzat esan ere bai. *Ori maimandoniauara... Beti berak aiñddubir; beti berak esanbir ze enbiouen* (Hori oso agintzailea da. Beti berak agindu behar; beti berak erabaki behar zer egin behar dugun). Honen sinonimoa: *maimaistri*. Berba honi beste konnotazio bat ere ematen zaio: rol hori hartzen duena, besteen gainetik jartzen da, kideak mendean hartuz eta “agintea” bereganatuz. *Maimaistrik esaten dabena enbikou ontxe-be* (“Andereño agintzaileak” esaten duena egin beharko dugu orain ere).

MAIMENA

Soka zehatz bati ematen zaion izena. Garai batean hegaluzetan, ezpeletekin egiten zen arrantzan: *kazan* (ehizean). Ezpeleta-oholak aparailu bat baino gehiago eramaten zuen. Aparailu meheenaren atzetik erabiltzen zen sokari deitzen zitzaion *maimena*. Ikus, *ezpeta*.

MAIMUTILLE

Mari-mutila (“marimacho”, “marichico”). Mutilen zaletasun edo joerak zituen neska. Gure garaian pilotan edo futboleak aritzen zen neskaren bat edo beste. *Ori maimutillera; mutillakiñ ibiltten da pelotan* (Hori mari-mutila da; mutilekin jarduten du pilotan). Pilotan aritzekotan mutilekin jardun behar, neskek inoiz ez baitzuten pilotan egiten.

MAIÑELA

1.- Arrantza lanbide duen langilea, arrantzalea (“pescador”). Itsasoan lana eginez arrantzatik bizi dena. Batzuk dira *liortarrak* (lehorrean lan eginez bizimodua ateratzen dutenak) eta beste batzuk *maiñelak*. *Maiñelan biximoru gorabera andikure: ontxe kalma zurixe, ontxe itxoso andixe, ontxe asko atrapa, ontxe ba-pe, ontxe itxosun, ontxe liorrin...* (Marinelen bizimodua oso gorabeheratsua da: oraintxe bare-bare, oraintxe ikaragarritzko ekaitza, oraintxe asko harrapatzen, oraintxe batere harrapatu gabe, oraintxe itsasoan, oraintxe lehorrean...).

“Boga-boga” abestian aipatzen da berba hau: “*Boga-boga marinela...*” Itsasotik bizi direnei, hots arrantzatik bizi direnei, “arrantzale” deitzen diete. Gure lexikoari jarraiki, *maiñel* guztiak dira arrantzaleak, baina, arrantzale guztiak ez dira *maiñelak*. Itsasoan lana eginaz bizi dena baina, arrantzan egin gabe: itsasgizona, nabigatzailea (“marino”). Ondarroan, “Arrantzale eguna” (abuztuaren 17a) ospatzen hasi zenean, hasierako urteetan “*Maiñel eune*” deitzen zitzaion. Ordea, geroago, garbizalaren batzuei bururatuko zitzaien, “*Arrantzale eune*” deitzea jatorragoa zelakoan, eta orain azken hau entzunagoa da bestea baino.

Gure herrian, itsasgizonei, itsasotik bizi zirenei, gu bizi garenetik behinik behin, (lehenagoko konturik ezin ziurta dezaket) *maiñela* deitu izan zaio. *Arrantzali* berriz, kanaberaz lehorretik arrantzan aritzen zenari; horretan saiatzeko zenari, harrapatu ala ez. Bertakoak ere baziren,

horretan ahalegintzen zirenak (arrantzaleak); baina gehienak erbestekoak (eibartarrak, elgoibartarrak eta abar; hauek, gainera, “arrantzan” barik, *peskan* esaten zuten).

Antzinako ondarrutar *maiñelak* burua jasoko balute eta orain interneten erabiltzen den lexikoa entzun (nabigatu, sarean sartu eta abar...) harrituta geratuaz aparte, ez lukete ezer konprenituko (hitzak bai, baina testuingurua ez). Hala ere, ohartuko lirateke, beste berba batzuk (*amu, trabola, koaño*, eta abar) ez direla inoiz agertzen. Izan ere oraingoz, interneten “amurik, kordelik” eta horrelakorik ez da entzuten. Agian, geroago horiek ere azalduko zaizkigu; nork jakin (*batepaaki*)!

2.- *Maiñelan ixati*. Marinelaren izatea (“modus vivendi de los pescadores”). Itsasotik bizi denaren bizimodua, bizimodu horren gorabehera guztiak, bere pentsaera eta abar. *Familixi laga, itxosa jun, denporale goorrak artu, batzutan arrañe atrapa eta beste batzutan ba-pe, lorik eiñbaik, kantsa-kantsa eiñdde etorri; etxin eun bat ero bi pasa ta osta-be itxosa. Oixea maiñelan ixati*. (Familia utzi, itsasora joan, ekaitz gogorrak hartu, batzuetan arraina harrapatu eta beste batzuetan ez, lorik egin gabe neka-neka eginda itzuli; egun bat edo bi etxean egin eta berriro itsasora; horixe da marinelaren izatea).

3.- *Mariñela* taberna. Beheko Kanean dago. Ez dira asko, gu umeak ginenean eta orain leku berean, izen bera eta jabe bera (familia berekoak) duten tabernak. Horietako bat *Maiñela* (*Mariñela*).

4.- “*Maiñela*”. Felix Otxoantesanari esaten zioten goitizena; beraz, Felix “*Maiñela*”. *Felix maiñela zan, da Maiñela esateotzen. Beste asko-be bazin maiñelak, baño, Maiñela berai bakarrik esateotzen* (Felix Otxoantesana marinela zen, eta “*Maiñela*” esaten zioten. Beste asko ere baziren marinelak, baina, goititzen hori, “*Maiñela*”, berari baizik ez zioten esaten).

MAIÑEL JÉNTI

Itsasotik bizi direnak (“hombres de mar”). *Ondarrun, gexena maiñel jenti ixan da beti* (Ondarroan gehienak beti izan dira arrantzaleak). *Banaka batzuk liortarrak: arotzak, mekanikuk, etxezuritzallik... Baño orretteik kenduezkio, beste guzti maiñel jenti* (Banaka batzuk lehortarrak: arotzak, mekanikariak, igeltseroak... Baina, horietaz aparte, beste guztiak arrantzaleak).

MAIÑERI

Itsas blusa (“marinera”). Emakumeen jantzia blusaren antzekoa, baina, botoiduna. *Oixe maiñerioi ederto enterun dakazu. Zeñek jositzu?* (Oso dotore duzu itsas blusa hori. Zein jostunek josi dizu?). *Orrei gona baltzorrei maiñera zurixe tokateako* (Gona beltz horri blusa zuria tokatzen zaio). *Oixea maiñeri dotori. Doña Monika-pe olakoik!* (Hori da itsas blusa dotorea. Doña Monikak ere ez zuen horrelakorik).

MAIÑERU

1.- Arrantza ontzi bateko eskifaia osatzen duen marinel soila (“marinero”). *Txalopi presda itxosa urteteko, baño, maiñeru falta* (Txalupa prest dago itsasora joateko, baina, marinel bat falta). *Bajurako txalopa batek amalau ero amabost maiñero birrixateottuz atuneta urteteko* (Baxurako arrantza ontzi batek hamalau edo hamabost marinel behar izaten ditu hegaluzetara irteteko). *Txarraka Poloko maiñeru zan* (“*Txarraka*” *Polo Sur* txalupako marinela zen). *Txatxita, sasoi baten, Aketxeko maiñeru ixantzan* (“*Txatxita*”, garai batean *Aketxe* txalupako marinela izan zen).

Ondarrutar ama-alabak Donostiara joan ziren aitarentzat (arrantzalea) aterkia erosteko asmotan. Denda batera sartu eta dendariak ea zer nahi zuten; aterki bat behar zutela. Dendaria ñabardurak eskatzen hasi zitzaizen gaztelania batuan:

- “De señora o de caballero”?
- “No. De marinero”.

2.- *Maiñero jun*. Marinel soil bezala aritzeko itsasoratu. Arrantza ontzi batean eginkizun eta erantzukizun asko eta guztiz desberdinak izaten dira, bai baxurako txalupetan eta bai arrastekoetan ere: *patroi (kosta, peska), makiñista, sotapatroi, maiñero... Aurreko marin Pedro*

engrasadore juntzan, bañe, ongun maiñero junde (Aurreko marean Pedro koipeztatzaile aritzeko joan zen, baina, oraingoan marinel soil joan da).

MAIORAZGU

Maiorazkoa, oinordekoa, premua (“mayorazgo”). Familia batean lehenbizi jaiotakoa. Familia batean seme-alaba bat baino gehiago izan direnean, beti izaten da norbait lehendabizi jaio dena. Beste gauza bat da oinordetza (*maiorazgu*), hots etxeko ondasunekiko eskubide juridikoa. Ondasunik ez dagoen lekuan, alferrik dira maiorazkoak.

Horrelako berbak eta kontuak entzun egiten genituen, eta urrutikotzat hartu; baserritarrei zegokienez-eta, entzuten genituen antzeko esamesak: *Burgo baserriko maiorazgu ezkondu etten eide* (*Burgo* baserriko maiorazkoa ezkondu egiten omen da). *Auxerou gure maiorazgu* (Hauxe dugu gure oinordekoa).

Aulestin entzun izan dut, “*ederu*” berba maiorazkoa adierazteko.

MÁISTRI

1.- Maistra (“maestra”, “profesora”). Hezkuntzako irakasle emakumea. *Maistra guztik ezin bardiñak* (Andereño guztiak ez ziren berdinak).

Nik bi izan nituen, eta biak ezkongabeak: *bata moji, Solamaria, eta besti neskazarra, Rosario Landaribar*, (bata moja, Sor Amalia, eta bestea neskazarra, Rosario Landaribar). Azken honi, “*Gatzerre*” izengoitia ezarri zioten, beraz, Rosario “*Gatzerre*”. Apenaz daukat mojetako oroimenik. *Akordatena beñ, mojetan, bentanatik salto eiñ* (*altura txikittik*) *dde etxea eskapa nebala* (Gogoratzen naiz behin, mojen eskolan, leihotik salto egin eta etxera alde egin nuela). Ez naiz gogoratzen zergatik. Ez zen izango oso gustura nengoelako. Rosarioren eskolako oroimenak ere gutxi, baina onik ez. Bandako musika tresnak hantxe egoten ziren gelako txoko batean, saioak ere hantxe egiten baitzituzten. Hori gogoan dut.

Gu *eskoletan* (eskola nazionaletan) genbiltzala, maisuak ongi ezagutzen genituen, baina, harremanik ez izan arren baita “maistrak” ere; eskola bera izanik, egunero ikusten baikenituen aldameneko atetik sartzen. Argazkiak ikusita, ezagutu ditudanak: *Doña Gloria, Señorita Julita, Señorita Blanquita, Doña Beatriz*. Batzuk *Doña* eta beste batzuk *Señorita*. Orduko neska ikasleek ondo ikasi beharko zuten *maistra* bakoitzari nola deitu. Irakasle haiek “andere eta jabe” (maisuak “jaun eta jabe”) izango ziren eskola barnean, baina, handik kanpo eragin gutxi.

2.- *Sarikonpontzallin máistri*. Sare-konpontzaileen arduraduna. Patroiarekin hitz egin ondoren, berak esaten zien gainontzeko sare-konpontzaileei ze konponketa eta nola egin. Beste batzuen artean gure izeba Klara (Klara *Mirentxuku*) izan zen *maistri*.

3.- *Fabrikako máistri*. Kontserba fabrikari ardura berezia zuen emakumea. *Mai Tobaneko fabrikari gure maistrak Begoña ta Maitena ixantzin* (Maria “*Toba*”ren fabrikari gure *maistrak* Begoña eta Maitena izan ziren). Beste fabriketako konturik ez dakit. Haiek izaten ziren nork zer lan egin, eta lana nola egin agintzen zigutenak. Ondoren, emandako aginduak betearazi beharko zituzten, eta zaindu lanak nola egiten ziren.

MÁIXE

Mahaia (“mesa”). *Gure etxin maixan matorduk etteko bakarrik jarten giñan. Bueno, Andoni-be antxe ikusten gendun Eskola Peskan emondako biarrak etten* (Gure etxean mahaian, jatorduak egiteko baizik ez ginen esertzen. Egia esan, Andoni gure anaia zaharrena ere mahaian ikusten genuen *Escuela de Pesca* eskolan emandako lanak egiten).

Denok mahaian biltzen ginenean jatorduren bat egiteko, bete-bete egiten zen: inguruan geu eserita, eta bakoitzak koilarea edo sardexka, edalontzia eta platerak (denak desberdinak). Bukatzen genuenean hustu ere berehala egiten zen. Jatorduetan mahaia (edo bazkaltzeko zeremoniari) errespetua zor zitzaion. Horregatik sarri “mahai” hitzari “santu” adjektiboa ezartzen zitzaion: *mai santu. Mai santun olako berbaik ezta esaten* (Mahai santuan ez da horrelako hitzik esaten). Bazkal garaian kantatzen hasten baginen: *jaten ezta kantaten* (jaten ez da kantatzen). Mahaian, makina bat agindu ematen ziguten: “*Tenedora artuxu*

ganoraz” (Sardexka har ezazu behar den bezala), “Ezkerraz ezta jaten” (Ezkerraz ez da jaten), “Ogixe eskun artuxu” (Har ezazu ogia eskuan), “Beru bara futz eiñ” (Beroa baldin badago putz egin), “Kromuai laga bakin eta jaxu beruran artin (Kromoak utzi bakean eta jan ezazu beroa dagoen bitartean)”, “Ure eraxu” (Edan ezazu ura), “Beru bara ezkiñatik artu” (Beroa baldin badago ertzetik hartu), “Azurrak ondo aparta” (Hezurak ongi kendu), “Kontuz azurre tragabaik” (Kontuz hezurra irentsi gabe), “Basu eztoxun orrenbeste bete” (Edalontzia ez ezazu horrenbeste bete) eta abar eta abar. Tartean aholkuren bat ere bai, baina, gehienak aginduak; horiek guztiak mahaian geundela bazkaltzeko tarte laburrean. Inoiz ez ziguten agintzen ezpain-zapia (*serbilleti*) ipintzeko, gurean ez zegoelako. Gure inguruan beste inon ere ez.

Itsasoan sardinatan ari zirela, *eskotillako* estalkia mahaitzat zutela jatordua egiten hasi eta norbaitek (hitz-motela zen) biraoren bat bota eta aldamenetik beste batek: “*mai santunga gero*” (mahai santuan gaude gero). Hitz-motelak erantzuna: “*au ezta mai santu etotilli (eskotilli)baño*” (hau ez da mahai santua, eskotila baizik). Kalan (arrantzan ari ziren lekuan) eztabaida hasi eta portura sartu bitarte guztian etorri omen ziren, batak *mai santu* eta besteak *etotilli*. Portura sartu zirenean, patroiak esan omen zuen: “*Tire, etxea allaga, ta naikure*”. (Tira, etxera heldu gara eta, nahikoa da). Azken hitza hitz-motelak: “*Au etotillire bañe*” (Baina, hau eskotila da). Orduantxe, isildu.

Ondarroako, esaera: *Illddakuk lurpea ta bixixak maire* (Hildakoak lurpera eta biziak mahaira). Kontserba fabrika ere egoten zen mahaia; estua eta luzea. Gu mahaiaren alderdi banatan antxoari burua kentzen. Mahai gainean antxoa zabal-zabal eta tarteka kopaletak, burua kendu ahala txikiagoak eta handiagoak sailkatuta horietara botatzeko. Ordea zer gertatzen zen? Fabrika hasten ginenean oso txikiak izaten ginela; zazpi edo zortzi urterekin. Mahaira ez ginen iristen, beraz, harri handi samarra jartzen ziguten eta haren gainean kokatuta ongi iristen ginen mahaira.

MAIZÍKIÑ

Marizikin (“marisucia”). Bere buruarekiko eta etxearen gobernuarekiko txukuna eta garbia ez zen emakumeari inguruko emakumeek ezartzen zioten izenondoa. *Ori goikuoï maizikiñ andibata* (Goiko hori marizikin handi bat besterik ez da).

MÁIZTA

1.- Mazia egin, mazia bota (“echar la raba”, “arrojar la raba”). Harrapatu nahi den arraina erakartzeko mazitzat zerbait bota; arrainarentzako janaria zabaldu inguruan.

“Gure atte ta Ixkiri ibiltzezin alkarreaz. Amentxe bazterrin txibixe ta eroze arraiñ artzeben. Perlitiaz atrapateben areik zimarroi kantirari ortxe Idurrepen, barrun, sikotan. Eta baakixu zeñek galduban ori? Ezparloik galduban ori. Geure attak kontataku. Eun baten ortxe Idurrepen an eidaz kalata zimarroi artzen, da alako baten, sartzen eide esparloi bandadi... Itxoso guzti odoletan laga eixeben. Gexa ezta arrima ona zimarroirik. Arrezkio txermola bai, txermola sartu ixan da, bañe, zimarroirik ez; orduntxetik. Gure attak-eta, baxan goxin txibittan kala, txibi txikixak artu, iual dozena bi-ero, eta maizta bai perliti, bañe amun txibi txikixe. Zimarroik perliti jan bai, bañe, batez-be txibire joteban”. (Bedialauneta Laka Luis Mari).

(Gure aita eta “Ixkiri” elkarrekin ibiltzen ziren. Hementxe kosta ertzean txipiroia eta beste edozer arrain hartzen zuten. Karnatatatzat perlita erabilia harrapatzen zuten haiek hegalabur pila *Idurrepe* deituriko kalan, barruan, ia lehorrean. Eta ba al dakizu nork galdu zuen hori? Ezpalartek galdu zuten hori. Gure aita kontakutakoa. Egun batean, hortxe *Idurrepen* ba omen daude aparailua botata hegalaburra hartzen, eta halako batean ezpalarta taldea azaldu omen zen. Itsaso guztia utzi omen zuten odoletan. Sekula gehiago ez da arrimatu hona hegalaburrik. Harrezkero *txermola* bai hurbildu izan da kostara, ordea, hegalaburrik ez; orduz geroztik. Gure aita-eta, goizean goiz badian txipiroitan jardun, txipiroi txikiak hartu, agian dozena bi-edo, eta

apastatzat perlita bota, baina amuan txipiroi txikia. Hegalaburrak perlita jan bai, ordea, batez ere txipiroia jatera jotzen zuen).

2.- Inguruko janari guztiak nahasiz aritu; janariaz bazterrak zikindu. *Txokolatiau ke aurrin de maiztakottuz inguro guztik* (Txokolatea du aurrean, eta zikinduko ditu inguru guztiak). *Amak umiai inddarrak atatzazen platerea. Inddarrak maizta zittuzen arek, eta inguro guztik zikindube bai itxuran, bañe, indarrak jan, pentsa-bez* (Amak haurrari babarrunak atera zizkion platerera. Koilaraz babarrunak nahastu zituen, eta inguruak zikindu ere bai, baina, babarrunak jan, ezta pentsatu ere).

MAIZTÁU EIÑ

1.- Apasta (*mazixe*, mazia) eskuaz hartu eta uretara bota edo uretan zabaltzeko ekintza bera. Haztegian (*biberun*) bizirik dagoen arrainari jaten emateko ere egin daiteke *maiztau*. *Maiztau eiñddou te arrañe segixan agertuazku* (Mazia bota dugu eta arraina berehala agertu zaigu). *Maiztau eiñddou, bañe ez gazku ix e arrima* (Apasta zabaldu dugu baina, ez zaigu arrainik hurbildu).

2.- Umeek janariarekin egiten duten nahasketa eta nahaste-borrastea, kuxidadea, inguruak eta euren burua zikinduz. Zentzu berean, “*maiztau ibilli*” ere maiz entzungo dugu. *Orrek umiorretabill bai maiztau* (Ume horrek darabil janariaz nahaste-borrastea). *Ikusi zuen txikixak zelako maiztau eiñddaben merengiaz?* (Ikusi al duzu zuen txikiak nolako kuxidadea egin duen merengeaz?).

MAIZTERU

Janariarekin nahaste-borrasteak eginez, ingurua eta bere burua zikinduz aritzen den haurra, mutila. Baldin eta neska bada, *maizteri*. *Gure mutille, maizteru! Gaur-be eztozu ikusi pastela etteko preparata neukan masiaz zertzuk eiztazen* (Gure mutila “nahasteroa”! Gaur ere ez duzu ikusi, pastela egiteko prestatuta neukan orearekin zer egin didan). *Gure amak esateban bera txikittan maizteri ixantzala* (Gure amak esaten zuen bera txikitan “nahasteroa” izan zela).

MÁJO

Ederki, bapo (“bonitamente”). *Antxoba sasoi eskasa ixan da, bañe, atunetan majo irabazirabe* (Antxoa garaia eskasa izan da, baina, hegaluzetan ederki irabazi dute). *Majoabill ori andra barrizaz* (Majo dabil hori emazte berriarekin).

MÁJU

Jatorra (“majo”, “agradable”). *Mutill maju eta neska maji. Zueneko neskik mutill maju arturau* (Zuen neskak mutil jatorra hartu du). *Majire bañe ezta ixiltzen* (Neska jatorra da baina, ez da isiltzen).

Lehen izenondo hau pertsonen baino ez zitzaizen ezartzen. Gaur egun gazteek erabilera hau hedatu egin dute: *ordenadore maju, furgoneta maju, kontzierto maju, surfeko tabla maju*.

Neska nahiz mutila oso jatorrak zirenean: *majisimi* eta *majisimu*. *Ori neskioi majisimire eta beorren anaxi majisimu* (Neska hori oso jatorra da, eta bere anaia ere bai).

MAKALA

1.- Moldakaitza, eskasa, motela, traketsa (“torpe”). Zerbaitetan (kirolean) trebetasunik ez duena. *Karmele aringaingan makalara bañe, igaxan famau* (Karmele korrika ez da trebea, baina, igerian bai). *Ni arrantzan beti ixana makala* (Ni arrantzan beti izan naiz eskasa). Trebetasunen bat azpimarratu nahi denean, *makala* agertuko zaigu baina, ezezkako esaldian. *Biarrin ezta makala ori* (Hori, lanean oso abila da). *Makala ezta a bera berbetan. Arantza andirik eztauke arek miñin* (Hizketan trebea baino trebeagoa da. Mingainean ez du hark arantza handirik).

2.- Adjektibo hau, ezezkoetan erabiltzen dugunean, kontrako esanahia adierazteko (sekulakoa, bikaina, aparta) izaten da. *Aketxek-eta, urti makala eztabe eiñ* (Aketxek-eta sekulako urtea egin

dute / Asko harrapatu dute eta ondo irabazi). *Gaur Antiuan fralle batek eztau sermoi makala eiñ* (Gaur Antiguan fraide batek sermoi bikaina egin du).

MAKALALDIXE

Makalik dagoeneko aldia (“temporada de debilidad”). *Pilare alako ederto ibillire neu guztin, de ontxe eukirau makalaldixe* (Pilare negu osoan hain ondo ibili da, eta oraintxe izan du makalaldia).

MAKALAN TERTIXOKU

1.- Aparta, bikaina, ikaragarria. Ironiaz esaten da alderantziz uler dadin. Lokuzio hau osatzen duten bi berbek (*makala*: sekulakoa / *tertixoku*: aparta) berez “eskasa” esan nahi dute, baina guk ironikoki erabiltzen ditugunez, erabat kontrako adiera hartzen dute. *Tertixoku*: tertziokoa; berez gauza gutxi, baina, ironiaz ikaragarria. *Makalan tertixoko bazkaxe eiñddabe iñon konture* (Sekulako bazkaria egin dute inoren kontura).

2.- *Makalan tertixun*. Hobeto ezin, primeran (“estupendamente”). Hau ere ironiaz. *Makalan tertixun бага geu amen euzki epeletan* (A ze ondo gauden gu hemen eguzki epeletan). *Makalan tertixun eon giñan musika ederrak entzuten* (A ze ondo egon ginen musika ederrak entzuten).

MAKALDU

Ahuldu, indarririk eta defentsarik gabe geratu (“debilitarse”). *Aumak gripe pasarau te makaldu eiñdde* (Amonak gripe izan du eta ahuldu egin da). *Miren makaldute toparot* (Miren ahulduta aurkitu dut).

MAKALEKU

Ederra, sekulakoa, aparta (“excelente”). Ironiaz. *Makaleko arrantzu eiñddabe Tobak-eta. Otamar mille kilo atun* (Sekulako harrapaketa egin dute *Toba* txalupak-eta. Hogeita hamar mila kilo hegaluze).

MÁKAL EÓN

1.- Gaixo egon, osasunik gabe egon (“estar débil, flojo”). *Atzo einetzan Pedroi bixitti. Makal da a. Makal-be makal!* (Atzo joan nintzaion Pedrori bisitan. Hura gaixo dago, guztiz makal!). *Eon* (egon) aditza erabiltzen badugu, ohean, edo behinik behin, etxetik irten gabe dagoela adierazteko izaten da. Bestela, *ibilli* aditzaz baliatzen gara. *Aitor kalin ikusirot, bañe makal dabill* (Aitor kalean ikusi dut, baina, makal dabil).

2.- *Makalik*. Makalik, makal (“débil”, “flojo”). *Eon* eta *ibilli* aditzekin. *Makalik eona ta ontxe kalea lelengoko buelti* (Makalik egon naiz eta oraintxe lehen irteera kalera). *Attitte makalitabill* (Aitona makal dabil).

MAKALTASUNE

Une zehatz batean nabaritzen den ahulezia (“debilidad”). *Ganoraz-be eztot armoza ta makaltasune sentiurot* (Ganorazko gosaririk ere ez dut egin eta makaltasuna nabaritu dut).

MAKALLAU

1.- Bakailaoa (“bacalao”). Bestelako arraina izaten genuen ugari; bakailaoa, aldiz, noizbehinka, gutxitan. *Bixar Saturraneaguz eta amak makallau prepararau piper gorrixakiñ* (Bihar Saturrarana goaz, eta amak bakailaoa prestatu du piper gorriekin).

Francoren garaian, inposatutako festaren bat “ospatzen” zenean (“18 de julio”; urriaren 4an *Liberación de Ondárroa*, edo antzekoren bat) frankistek bandera espainola eskegitzen zuten balkoian. Bandera horiei hiru eratara deitzen zitzaien: *piper potuk, kolaxuk sikatzen* eta *makallauk sikatzen*. Izan ere bakailaoak ere horrelaxe edukitzen ziren balkoietan (barruko aldetik) lehortzen. Gauza jakina izaten zen: horrelako egunetan beti balkoi beretan izaten ziren *makallauk sikatzen*.

Zerbait guztiz lehorra edo zapala zenean bakailaoarekin konparatzen genuen. *Atzo an tabernan atazkun okeli makallau baño sikua euan* (Atzo taberna hartan atera ziguten okela bakailaoa baino lehorragoa zegoen). *Atrapatemazattut makallau baño zapalaua engozattut* (Harrapatzen bazaitut bakailaoa baino zapalagoa egingo zaitut). *Ori gixonoi ezta bixik. Ori makallau baño sikuara* (Gizon hori ez dago bizirik. Hori hilda dago).

Bakailaoak, bere haragi zuria izateaz aparte, beste jangarri ederrak eskaintzen zituen koadriletan afari gozoak egiteko: *makallau buruk, makallau arbixak, makallau kokotxak, makallau urdallak*.

2.- *Makallau-arrañe*. Bakailaoarekin parekatuz, txikiagoa eta estuagoa da. Kolorean ere *abarixu* arrainarekin du antz handiagoa. Bakailaoaren koloreak berdera jotzen duen bitartean, beste hauek kolore marroiegoa dute. Ikus, *abarixu*. Arrasteko txalupek ekartzen dute.

MAKARRA

Makarra (“legaña”). Betazal-ertzetan, bereziki lo egin ondoren, pilatzen den sustantzia likatsu eta horixka. *Iñon aurrea juteko-be, kenduxuz orreik makarrok!* (Inoren aurrera agertzeko, ken itzazu makar horiek). *Gure umi gaur makarrez beteta esnature* (Gure umea gaur, begiak makarrez josita dituela esnatu da).

Orain ez da makarrik ikusten; zergatik ote? Orduko garbitasun faltak izango zuen zerikusirik horretan ere.

MAKATZA

1.- Udare txikia, makatza (“peras de pequeño tamaño que da el peral sin injertar”). *Goxin baserritarrak ekarritako makatzak gozo-gozutaz* (Goizean baserritarrak ekarri dizkigun makatzak gozo-gozoak daude).

Berba hau ez genuen sarri entzuten, eta makatzak ikusi ere ez; baina, ezagutzen genituen.

2.- Joseba Egurrolari “*Makatza*” esaten zioten. Futbolean ere aritua zen, bai *Aurrera* taldean, eta bai *Bokarenan* ere. Dena den, frontoian pilotan jokatzen ikusten genuen futbolean baino maizago. *Makatzak Txermolaz etteban pareji. Makatza aurrin de Txermola atzin* (“*Makatza*”k “*Txermola*”rekin osatzen zuen bikotea pilotan: “*Makatza*” aurrean eta “*Txermola*” atzean).

MAKETU

Maketo. Espainiatik Euskal Herrira lan bila etortzen zirenei ezartzen zitzaien irainezko izenondoa. *Batepaaki orreik maketuok nundinoakutizen* (Batek jakin maketo horiek nondik norakoak diren). Ondarroara etorri ziren lehen gailegoei ez zitzaien *maketu* deitzen.

MAKILDANTZI

Makila-dantza. *Markiñako ezpatadantzaxak etorriri te makildantzi dotore eiñddabe* (Markinako dantzariak etorri dira eta makila-dantza dotore egin dute).

Euskal dantzei orokorrean *ezpata dantzak* esaten zitzaien; eta makilak elkar joz burutzen zen dantza zehatz bati *makildantzi*.

MAKILLI

Makila (“palo”). Guk behar izaten genituen makilak uztaiak, geziak eta ezpatak egiteko; noizetik noizera geu joaten ginen mendira horretara. *Makillata junga Txorierreka ezpatak etteko* (*Txorierrekara* joan gara makilatara ezpatak egiteko).

Maisuek ere behar izaten zuten guri bernetan, ipurdian eta eskuetan errukirik gabe emateko; ordea beraiek ez ziren inora mugitzen, eskolan zebiltzan mutiko baserritarrek ekartzen baitzizkieten. *Patxik maxuai makilla bi ekarritzaz* (Patxik bi makila ekarri dizkio maisuari).

MAKIÑA BAT

Makina bat, ugari (“cuántos”). Zenbatzaile zehaztu gabe honek, orain ere esaten den arren, lehen estimazio handiagoa zuen. Helduen ahotan hitzek hortzera entzuten genuen. *Makiña bat*

bidar juna neu denda etxin bizana koskan erostea (Makina bat bider joan naiz ni dendara zorretan “erostera”). *Makiña bat oster a etten gendun mendire egurreta* (Makina bat oster a egiten genuen mendira egurretara). *Makiña bat kontu kont a ixazkun guri Jospantonik* (Makina bat kontu kontatu zigun Jospantonik).

MAKIÑI

Makina (“máquina”). Gureztat bi *makiña* baizik ez zeuden: bata, txalupako makina-gela, eta bestea josteko makina. Txaluparen motorra eta makinaria osoa kokaturik zegoen gelari, hots, makina-gelari (“sala de máquinas”) horrelaxe deitzen zitzaion: *makiñi*. *Orrek txalopiorrek makiñi eztauke puentin parin* (Txalupa horren makina-gela ez dauka lema-gelaren parean). *Makiñistik makiñatik eztau ixetako urteten* (Makinaria makina-gelatik ez da ezertarako irteten). *Zu eon amentxe, neu bajakona makiña* (Zu egon hemen ni jaitsiko naiz makina-gelara). Jostekoari ere *makiñi*; beraz, *josteko makiñi*. Egia aitortu behar bada, orduan *josteko makiñi* ez zen edonon egoten. Gurean ez zegoen, baina, bai aldamenean, izeba Klararen etxean. *Josteko makiñanu aux e goniau pasatea* (Josteko makinara noa gona hau pasaratzera). *Josteko makiñi ondoabill?* (Josteko makina ondo al dabil?).

MAKIÑISTI

1.- Makinaria (“maquinista”). Txalupetan makina zaintzeaz eta bere funtzionamenduaz arduratzen zena. Marinel soilez aparte, txalupan izaten ziren karguetariko bat. Berak jartzen zuen txaluparen motorra martxan: aurrera, atzera, polikiago, azkarrago, geratu... Orain ere halaxe izango da. *Makiñistik patroik emoteotzazen ordenak bete enbittuz* (Makinariak patroiak ematen dizkion aginduak bete egin behar ditu).

2.- *Makiniste ibilli*. Makinista aritu (“ejercer de maquinista”). Aita patro i ezagutu genuen, baina, berak kontatzen zigunez, aurretik *makiniste* aritua zen; eta berak, era horretara (*makiniste*) esaten zuen. *Bikoñatuan makiniste ibilli nittanin ondo atrapa ta asko irabazi gendun* (“*Bi Koñatuak*” txalupan makinari jardun nuenean, arrain asko harrapatu eta dirua franko irabazi genuen).

MAKULU

Makulua (“bastón”). Makila lagungarria. Zahar batzuek orain erabiltzen dute eta lehen ere bai. Okerkeriaren bat edo burla egiten genienean ere, ahal bazuten makuluaz astintzen gintuzten. *Gixon zar batei burle eitzau te makuluaz jo nau* (Gizon zahar bati burla egin diogu eta makuluaz jo nau). *Gixon zar bat korretan euan jarritte. Beran ondun zaataka asi gazelako makulu tirozku, bañe eztau iñor jo* (Gizon zahar bat eliza ondoko korridorean zegoen eserita. Bere ondora joan eta builaka hasi garelako makulua bota digu, baina, ez du inor jo). Gu, mutilok gutxitan hasten ginen andre zaharrak zirikatzen; hori neskatilek egingo zuten.

MAKURRE

Makurra (“torcida/o”, “arqueado/a”, “encorvada/o”). *Zelako makurrera Marie. Lepuk urtenbitzala esaleike* (Oso makurra dago Maria. Bizkarra irten behar diola esan daiteke).

MAKÚR- MÁKUR E IÑ

Makur-makur egin. *Ixetako lekoik ezeuan da makur-makur eiñdde eonga ixe ordu erdixin* (Ezertarako lekuri ez zegoen eta makur-makur eginda egon gara ia ordu erdian).

MAKURTU

Makurtu (“agacharse”, “inclinarse”). Gu, orduan, aise makurtzen ginen zernahitarako. *Andik pasateko asko makurtu bizan, bañe errez pasaga* (Handik igarotzeko asko makurtu beharra zegoen baina, aise igaro gara). Gizon zaharrek ere, apaiza agurtzerakoan makurtu egin behar izaten zuten: txapela erantzi, makurtu eta eskuan muin eman. Gaurko ikuspegitik begiratuta, gauza zinez ulergaitza, baina, orduan horrelaxe zen.

MÁLA

1.- Haur jolas edo jokoetan huts egin nahiz arauren bat haustean, *mala eizu* edo *mala ixan da* esaten genuen; pilotan aldiz, *buena* eta *falta* (*mala* inoiz ere ez). *Buena ezta ixan, falta baño* (*Buena* ez da izan falta baizik). Beraz, pilotan izan ezik, osterantzeko jolasetan *mala*. *Erraxi zapalduzu; mala ixan da* (Marra zapaldu duzu; *mala* izan da).

2.- *Juanamala* (*Júana Mála*). Kale Handian bizi zen Juana izeneko emakume bati horrela deitzen zioten. *Txintxirrikan ebizela mala eiban da launak esatzen: “Juana, mala eizu”*. *Bañe berak jamoni-pezu. Launak ostabe esan: “Juana, mala eizu”*. *Bañe, berak jamoni-pezu. Atzanin: “Juana, mala, Juana, mala, Juanamala. Olanntenik asma eidotzen Juanamalai desixena* (Txingoka zebiltzala *mala* egin zuen eta lagunek esan zioten: Juana, *mala* egin duzu. Berak, ordea, jaramonik ere ez. Lagunek berriro ere esan: “Juana *mala* egin duzu”. Baina, berak jaramonik ere ez. Azkenean: “Juana, *mala*, Juana, *mala*, “Juanamala”. Horrela asmatu omen zioten “Juanamala”ri goitizena).

MALAMUERTEKU

Txikia, ezertarako balio ez duena (“de mala muerte”, “de poco valor”). *Afattako arrañe berak ekarrikobala esaban. Alako baten jun giñan, da amen dator, malamuerteko irulau berdeleaz*. (Afaritarako arraina berak ekarriko zuela esan zuen. Halako batean, joan ginen, eta han azaldu zen, ezertarako balio ez zuten hiruzpalau berdelekin).

MALBABISKU

Malbabisko gozokia (“caramelo de malvavisco”). *Malbabiskuk, beste leku batzutaku-pe jan ixan genduzen, bañe, mundutik ederrenak, Egianekuk* (*Malbabisko* gozokiak beste leku batzuetakoak ere jan izan genituen, baina, denetan onenak *Egia* gozotegikoak).

Gozoki hauen osagaien artean malba zuriaren (“malvavisco”) sustraia agertzen da. Malba zuria: lore arrosa eta zurixkak dituen landarea; toki zingiratsu eta hezeetan hazten da. Orduan guri ez zitzaigun landararik interesatzen, Egiak eginiko *malbabisko* gozokiak baizik. Hain gutxitan jaten genituen!

Honako hau behin baino sarriago entzun dut: “*Viaje en tren o en tranvía, coma siempre malvaviscos Egia*”.

MALDIZIÑOI

Biraoa (“blasfemia”, “taco”, “juramento”). *Maldeziñoi* ere bai. *Maldiziñoi pekatu zan da konfesa enbirrixatezan* (Biraoa bekatua zenez, aitortu egin behar izaten zen).

Garai batean biraoak gizonezkoek baizik ez zituzten botatzen, haserretzen zirenean; orain emakume gazteek ere berdin botatzen dituzte. Orain biraoa aitortu beharrik ez dagoenez, horregatik botako dituzte errazago, edonon, edozeinek, edozelan.

Batzuek ohituraz hitzetik hortzera, haserretu gabe esaten zuten “*ostia*”. Hori, inork ez zuen hartzen biraotzat. Beste batzuek, erabat haserre, gora begira, “*Mekauen Dios*” edo “*Mekauela ostia*” botako zuten. Hauek biraotzat jotzen ziren.

Horretaz hizketan ari ginela nire lagun batek kontatu zidan berak itsasoan ikusi eta entzundakoa.

Orreik ezti maldiziñoik. Maldiziñoi, neuk entzunebana. Besuk tentziñoiñ, ukabil bixak estutute, gora beire esaban: “Putaseme ostixioi, baja potroipaakazu”. Beste maiñero guzti-pe dardaraka. Oixera benetako maldiziñoi”. (Aranbarri Etxaburu Jose Mari, “*Botx*”).

(Horiek ez dira biraoak. Biraoa, nik entzun nuena. Besoak tentsioan, ukabil biak estututa, gora begira esan zuen: “Putaseme alu hori, jaitsi zaitez baldin eta barrabilik baduzu”. Beste arrantzale guztiak ikaraz. Hori da benetako biraoa).

MALEDUKAU

Lotsagabea (“maleducado/a”). Neska baldin bada, *maledukadi*. *Segixan igarten da maledukadi zeĩnddan* (Berehala antzematen da lotsagabea nor den). *Maledukau dana beti prest eoten da zarrauai-be erantzuteko* (Lotsagabea dena beti egoten da, zaharragoei ere erantzuteko prest).

Noski, kontzeptu hau adierazteko makina bat berba ditugu euskarazkoak sarri-sarri erabiltzen ditugunak: *lotsagabi*, *lotsabaku*, *lotsa baiku*, *lotsagalduku*. Ordea, *maledukau* (*maledukadi*) ere entzun daiteke noizetik noizera, batez ere, hizkuntza zaintzen ez dutenen edo gaztelaniako joera dutenen ahotan.

MALETI

Maleta (“maleta”). *Txarto portaten danak baaki zer dauken: atin ondun maleti* (Gaizki portatzen denak badaki zer daukan: ate ondoan maleta).

Gaizki portatzen zenari, etxetik kanpora bidaliz, ate ondoan jartzen zitzaion maleta (barruan bere “pertenetzia” guztiak): *atin maleti* (atean maleta). Izan ere gurasoen ikuspegitik, seme-alaben artean bi mota zeuden: *zu etxeako* eta *zuri maleti*. Hots, gurasoekin ondo portatu eta gurasoak ondo tratatzen zituena, errespetuz eta maitasunez, esaneko izanez: *zu etxeako* (“zu etxerako”). Gurasoekin gaizki portatzen zena, etxetik kanpora botatzeko modukoa izaten zen: *atin maleti* (ate ondoan maleta jarri eta etxetik kanpora). Sarri entzun izan genituen horrelakoak; ordea, ate ondoan maletarik ez nuen sekula ikusi.

MALEZIOSI

Neska maleziatsua (“maliciosa”). *Maliziosi* ere entzun daiteke. *Maleziosa mararikatu orrek, ontxe-be eiñddau beri* (Maleziatsu madarikatu horrek orain ere egin du egitekoa). *Onen aizti maleziosire bañe au berau ez* (Honen ahizpa maleziatsua da, baina, berau ez).

Baldin eta mutila balitz, *maleziosu*. *Mutill maleziosuk asko eztaz, bañe tartin baten bat bai* (Mutil maleziatsuak ez dira asko izaten, baina, bat edo beste bat).

MALEZIXI

Malezia, maltzurkeria, (“malicia”). *Malizixi* ere bai. *Ume batzuk okerkexak etteottuez, bañe maleziripaik; beste batzuk ostea, malezixiaz, txarkexiaz* (Zenbait umek okerkeriak egiten ditu, baina, batere maleziarik gabe; beste batzuek, aldiz, maleziaz, makurkeriaz). Horrela jokatzeko duenari deitzen diogu *maliziosu* (maleziatsua, maltzurra).

MALIPAİK

Onez onean, txarkeriarik gabe, intentzio txarrik gabe (“sin mala intención”). “Malik barik” (*malipaik*). *Nik malipaik esatzat bañe, berak txarrea artuzta* (Nik txarkeriarik gabe esan diot, baina, berak gaizki hartu dit). *Pasantin ikutu eitzat bañe malipaik* (Pasatzean ukitu egin dut baina intentzio txarrik gabe). *Emakumi, malipaik eitzu te eztoxun ernea* (Emakumea, txarkeriarik gabe egin dizu, eta ez zaitez haserretu).

MÁLKU

1.- Malkoa (“lágrima”). Malko bakarra gutxitan izaten da; horregatik plurala (*malkuk*) da ohikoa. *Malkuk nai dabenin atateottuz orrek* (Malkoak nahi duenen ateratzen ditu horrek). Negarrak eragindakoak badira, *near malkuk* esango dugu, beste mota batzuetakoak ere izaten baitira. *Orreik ezti near malkuk, amorrunapaño* (Horiek ez dira negar-malkoak, amorrarioak eragindakoak baizik).

2.- *Malkobaiko nearra*. Malkorik gabeko negarra, umeez egiten duten negar itxura (“lloriqueo falso”). *Malkobaiko nearra ama ingañateko ixaten da, benetako miñik eztanin etten dana* (Malkorik gabeko negarra ama engainatzeko izaten da, benetako minik ez dagoenean egiten dena). *Orreik nearrok malkobaikutiz de ez kexa* (Negar horiek malkorik gabekoak dira, beraz, lasai).

3.- *Malkó daxola*. Malko dariola. Ume ugari zegoen eta negarra ere bai; horregatik maiz entzuten ziren, *malko daxola, kaka daxola, txixe daxola, moko daxola* eta abar. Zuen umi *malko daxola euan near baten* (Zuen umea malko dariola zegoen negar batean).

MALUKIXAK

Marrubiak, mailukiak (“fresas”). *Mallukixak* ere esaten zen. Ikusi baino gehiago “entzun” egiten genituen. *Malukixapaño sarrixaua jaten genduzen kexak. Malukixak tamañun* (Marrubiak baino sarriago jaten genituen gereziak. Mailukiak oso gutxitan).

MALUTATA

Maluta eske, maluta bila. Garai hartan inguruko baserrietan arto ugari egiten zuten; horregatik arrantzaleek baserrietara jotzen zuten maluta eske, harrapatzen zutenean arrainaz ordaintzekotan. *Baserrixeta juten giñan malutata* (Baserriz baserri jarduten genuen maluta eske).

“Ni jundena malutata Arrona arte, baserrikuai geutzako gordeteko esanda. Martiñ Ederra ta bixok jundakuga; berta baserriko ganbara igon, da geuk nai gendun beste maluta. Ordun artu asko ettezan-da. Bañe, malutak, kanpokupaik barrurattua euazenak ixatezin obik. Kanpokuk goorraua-pa... Orrei maluta goorrik ez gakue gustaten; barrukuk, biunauak. Gero an maluta batzen eiñ txorti. Soki norberak eukitteban zatixak eiñdde preparata. Gero txorti eiñddakun emon soki ondutik, estutu, sokiaz amarra ta axe. Da alan gordetezin. Arrona juteko lelengo Deba Laespeantzan da gero Deban artu trena ta Arrona. Etten gendun salto Arronako estaziñoiñ, da andik baserrire biretxu geunkan. Auman baserrire. Gure aume, aman ama, Makazaga zan, Frantziska Makazaga, Arronako baserri bateku. Baserrixan ixena, Armendi”. (Markuerkiaga Aranbarri Domeka).

(Ni joan izan nintzen malutatara Arroaraino, baserrikoei malutak gordetzeko alde aurretik esanda. Martin “*Ederra*” eta biok; baserriko ganbarara igo eta nahi adina maluta hartu. Izan ere garai hartan artoa ugari egiten zen. Baina, malutak, artaburuaren kanpoko aldekoak barik, barruragokoak izaten ziren hobeak. Kanpokoak gogorragoak izan eta... Horiei (hegaluzeei) maluta gogorrik ez zitzaien gustatzen; barrukoak, bigunagoak. Han malutak batu eta txorta egin. Soka geuk eramaten genuen, zatiak eginda prest. Txorta egindakoa, hondotik soka eman, estutu, sokaz lotu eta listo. Horrela gordetzen ziren. Arroara joateko, lehenik Debara autobusez (*La Esperanza*) eta ondoren Deban hartu trena eta Arroara. Arroako geltokian jaisten ginen; eta handik baserriraino bide dezente genuen. Amonaren baserrira. Gure amona, amaren ama, Makazaga zen, Frantziska Makazaga, Arroako baserri batekoa. Baserraren izena, *Armendi*).

“Lena danok juten giñan malutata. Maluti zan atunetako karnati; axe zan atune atrapateko bizana. Baserrixak artute eukitten genduzen. Gure attak eukan zereku, Galdonaku. Galdonakuaz gure attak amistade demasa eukan. Donato Odriozola geurin ebillen ordun, de attak esanda Donato ta bixok jun giñan Galdona. Ezautu nittun ni Galdonakuk. “Attak bixaldu nau malutata”, esan neutzan. “Bai, aur dakazue salle ta artu naizuena”, esazkun. Salle geutzako zan a. Euerdixan berak diar eizkun bazkatta juteko: inddarrak, urdaxaz da odolostiaz. Lelengo zopi jan gendun de gero inddarrak.

Ordun, jun enbizan malutata. Danok juten giñan. Da Antonio Agorrixek juntzan urrien topaban baserrire. Asi zan malutak artzen, da baserrittarrak: “Zer dabizu or?”. “Irulau maluta ia artzeottuazen”, Agorrixak. “Iñon sallea etorritte... Alde ortik-gero!”, baserrittarrak. Urten enbir. Beste sallea osta-be. Juten da ta an-be iual-iual: “E! Zer dabizu or? Zeuen txalopa jun de arrañe artzi librera-ala? Iñon sallea etorritte... Alde etten ezpozugero!”. Urtebanin, jarten da belauniko beso zabalik, eta gora beire diarrez: “Jangoiko matti, gure sallak nundaz?”. (Arrizabalaga Badiola Antonio).

(Garai batean denok joaten ginen maluta bila. Maluta zen hegalaburretarako karnata; hura zen hegaluzea harrapatzeko behar zena. Baserriak hartuta izaten genituen. Gure aita *Galdonara* joaten zen. *Galdonako*arekin gure aitak harreman handia zuen. Garai hartan Donato Odriozola gure txalupan zebilen, eta aitak aginduta Donato eta biok joan ginen *Galdonara*. Ezagutu ninduen *Galdonako*ak. “Aitak bidali nau malutatara”, esan nion. “Bai, hor daukazue saila eta hartu behar duzue”, esan zigun. Sail hura guretzat zen. Eguerdian berak deitu zigun bazkaritara joateko: babarrunak odolki eta urdairekin. Lehenik zopa jan genuen eta ondoren babarrunak.

Orduan joan egin behar zen malutatara. Denok joaten ginen. Eta Antonio “*Agorrix*e” joan zen hurbilen aurkitu zuen baserrira. Hasi zen malutak hartzen eta baserritarak: “Zer zabilta hor?”. “Ea hiruzpalau maluta hartzen ditudan”, “*Agorrixa*”k. “Inoren sailera etorrita... Alde hortik gero!”, baserritarak. Irten egin behar. Beste sail batera. Hara sartu eta han ere berdin: “Zer zabilta hor? Zuen txalupara joan eta arraina hartzea libre al da ba? Inoren sailera etorrita... Alde hortik agudo”. Irten zenean, belauniko beso zabalik gora begira oihuka hasi zen: “Jainko maitea, non daude gure sailak?”).

MALUTATAN EIÑ

Artaburuari maluta-orriak askatzeko esku osoaz muturretik heldu eta eskuari atzerantz eragin behar zaio. Gizonezkoek masturbatzeko horixe da hain zuzen zakilari behin eta berriz eragiten dioten mugimendua. Horregatik arrantzaleek masturbatzeari “*malutatan eiñ*” esaten diote. *Itxosun, andraik ezta kazulez malutatan enbir* (Itsasoan, andrerik ez duzunez gero, masturbatu egin behar).

MALUTERU

Maluta prestatzailea. Malutak egin eta arrantzaleei saltzen ziena.

“*Baeuazen maluteru-pe. Malutak eiñ saltzeko. Nik goun dakat, maluteru Mutrikun eontzan famau. Manuel-ero gakon ixena; maluteru. Asko saltzeban arek. Beran biximoru zan oixe: malutak eiñ dde gero arrantzaliai saldu. Eotezin maluteruk. Ondarrun bertan-be bai, baeuazen maluteruk; ez a mutrikuarra morukuk, arek danantzako etteban-da, bañe... Beste batzuk, eurrantzako bibena eurak etteben. Arto asko euan-da*”. (Markuerkiaga Aranbarri Domeka).

(Baziren maluta prestatzaileak ere. Malutak egin saltzeko. Gogoan dut, maluta prestatzailea Mutrikun zegoela bat oso trebea. Manuel zeritzala uste dut; maluta prestatzailea. Hark asko saltzen zuen. Bere bizibidea horixe zen: malutak egin eta ondoren arrantzaleei saldu. Garai hartan baziren maluta prestatzaileak. Ondarroan ere baziren; ez Manuel mutrikuarra bezain trebeak. Izan ere hark denentzat egiten zituen. Beste batzuek, beraientzat behar zutena beraiek egiten zuten. Artoa ugari zegoen eta).

MALUTI

Maluta, artaburuaren estalkia (“envoltorio de la mazorca”). Arrantzaleek bi gauzatarako behar izaten zituzten malutak: kamaina egiteko (koltxoia malutazkoa izaten zen), eta hegaluze nahiz hegalaburrarentzat engainagarri amuan, karnata itxuran, ipintzeko. *Gure kamañi malutazku ixatezan* (Gure kamaina malutazkoa izaten zen). *Amun ipiñittako malutiai kolpe etteotzan zimarroik karnata bizixe zalakun* (Amuan ipinitako maluta-orriari heldu egiten zion hegalaburrak karnata bizia zelakoan).

Hegaluzea, hegalaburra, eta hauen kideak (*txermola, aginzorrotza*) harrapatzeko bi motatako arrantza egin izan da: *kazan* eta *alasin*. Ikus, *kazan, alasin* (ALASIN, 1). *Kazan* jardutean, aparailu asko uretaratzen ziren aldi berean, eta guztiek, amuan maluta eramaten zuten karnatatzat.

“Kazako apaxuai amun maluti ipintteakon. Lani ero zintti ipintteakon amo puntan; enjeneral gorrixe ero baltza, berdi-be bai. Malutak ipinttezin amun gañeko partin. Orreik malutok ettezin ondo prepara, lejiatan zurittute-ta.

Eztai zeattik, bañe, txalopa guztittan etteben: lelengoko atune atrapatzen zendunin, karnata guztik, mluta guztik, atunan zakatzetik pasa, aettek usañe-ero, gustu-ero lagateotzala-ta, pasa. Gero, eltzeotzunin atunak, berak atunak lagateotzan ori gauzioi te andik aurea listo. Ez gazkun gustaten amu garbi-garbixe erriateik. Ibillittako apaxu ixaten gendun naxa. Ibillittako maluti famaua. Amo utse geldittu arte atunak eldu beti beraí. Beste askotan, “onei eztotza eltzen”, da kalara bi eiñ orduko, part bota, ta barrixe prepara”. (Bedialauneta Laka Luis Mari).

(Ehizako aparailuari amuan maluta ipintzen zitzaion. Artilea nahiz zinta jartzen zitzaion amuaren muturrean; gehienetan gorria edo beltza, berdea ere bai. Malutak amuaren gaineko aldean ipintzen ziren. Maluta horiek alde zurretik ongi prestatuta, lixibatan zuritu eta abar. Ez dakit zergatik, baina, txalupa guztietan egiten zuten: lehen hegaluzea harrapatzen zenuenean, karnata guztiak, hots, maluta guztiak, hegaluzearen zakatzean igurzten ziren, hark usaina edo zaporea uzten ziolakoan. Gero hegaluzeak heltzen zizunean, hegaluzeak berak uzten zion gauza hori, eta handik aurrera arazorik ez. Amu garbi-garbia uretaratzerik ez zitzaigun gustatzen. Erabilitako aparailua nahiago izaten genuen. Erabilitako maluta trebeagoa. Amua hutsik geratu bitartean hegaluzeak etengabe heltzen zion. Beste askotan, “honi ez dio heltzen”; orduan maluta zaharra bota eta berria ipini).

MALLASTU

Mailastoa (“tallo de maíz”). Artaburuak bildu ondoren geratzen ziren tente-tente soroan mailastoak; ukuilu ondoetan ere ikusten genituen baserri ondotik igarotzen ginenean. Uholdeak zeudenean, errekak mailasto ugari eramaten zuen itsasora. *Gaur-be uxolak naiku mallasto erun dau* (Gaur ere uholdeak makina bat mailasto eraman du).

Gauza lehorra mailastoaz parekatzen genuen. *Mallastu baño sikua lagarau* (Mailastoa baino lehorragoa utzi du).

MALLATU

Mailatu, kolpatu (“magullar”). Kolpeen bitartez sakon uneak egin. *Oneik mallatutako sagarrok ezenduzen asko paako orrattokan* (Mailatutako sagar hauek ez zenituen asko ordainduko ezta?). *Mararixak kurioso laga kajan, mallatubait* (Udareak kontuz-kontuz utzi kaxan mailatu gabe). *Eraiztan sakillariaz, mallatute laga nau* (Eragin didan astinaldiaz mailatuta utzi nau).

MALLÁ-MÁLLA EIÑ

Golpez bete (“magullar”). Zernahi gauza utz daiteke horrela; baina, bai norbait ere. *Gu azukrepotuaz, gexenetan utzik eotezan-da, fuelin ibilltten giñan; malla-malla eiñdde laaten gendun* (Gu azukre ontziaz aritzen ginen futboleak, gehienetan hutsa egoten baitzen; dena mailatuta uzten genuen). Noski, azukre ontzia ez zen kristalezkoa. Aluminiozkoa zela uste dut.

MALLATUNI

Mailatu una (magulladura). Hitz elkartua: mallatu-unea (mallatu-uni: mallatuni). *Onek platanuonek mallatuniau* (Platano honek mailatu una du).

MÁLLI

1.- Sare-maila (“malla”). Baxurako arrantzarako eta arrastekorako beti ezagutu izan ditugu maila desberdinetako sareak. Baxurako arrantza egiteko, hots, azaleko arraina harrapatzeko (antxoak, sardina, txitxarroa, berdela...) sare-maila txikia, eta hondoko arraina (arrasteko arrantzarako) harrapatzeko oso bestelakoa, hots, handiagoa, zabalagoa. Arrasteko txalupek oso arrain txikiak harrapatzen dituztenean, kontuak atera nolako sare-maila erabili behar izan duten.

Au arraṇau atrapatoko malli andixe eztabe ibilli (Hain neurri txikiko arraina harrapatzeko ez dute sare-maila handia erabili!).

2.- *Mallerdiku*. Etenda zegoen sarearen mailari deitzen zitzaion horrela.

“Malla bat etenda danin zulo andixaua geatzeako. Apurtutako mallire mallerdiku. Da andixeik eskapaten dau arraṇak”. (Aristondo Agirre Tomas).

(Sarearen maila bat etenda dagoenean zulo handiagoa geratzen zaio. Apurtutako mailari deitzen zaio *mallerdiku*. Eta handik alde egiten du arrainak).

3.- *Mallói*. Baxurako itsasontziek erabiltzen duten sarearen ohiko maila baino handiagoa. Sareak (*treṇak*), bere ertz guztietan (kortxoaren ondoan, berunaren ondoan, eta alde orotan) darama maila handia, *maloi*. Errefortzu modura dute sareek *malloi*, sareari sendotasuna emanaz.

MALLOTA

Maillota (“maillot”). Berba hau, txirrindularien elastikoa adierazteko baizik ez genuen erabiltzen. Gaztelaniaz, besteak beste, adiera hori ere badu. “Maillot: camiseta deportiva, especialmente la de los ciclistas”. *Bizikleta karrera nausixak, batez-be “Vuelta España” eta Tourre jarraitzen genduzen. Penaltire juten giṇan da antxe ikusten gendun tablerun mallot amarillo zeṇek eukan, da etapi zeṇek irabaziban* (Txirrindulari lasterketa nagusiak, batez ere “Vuelta España” eta Tourra jarraitzen genituen. *Penalti* tabernara joaten ginen eta hantxe ikusten genuen arbelean maillot horia nork zeraman, eta etapa nork irabazi zuen). Maillot horia eramateak, sailkapen nagusian lehena joatea suposatzen zuen.

Uadaberri eta uda bueltan, txirrindulari probak hasten zirenean, *mallota* berba hitzetik hortzera aipatzen genuen.

MÁLLU

Mailukia (“martillo”). Aspalditik berba hau ez da erabiltzen; baina, garai batean baietz esango nuke. Gure aitari, bisigutara joaten zireneko kontuak esaten ari zela atera zitzaion, “... *dexe joteko, kalapetateko mallu ibilltteben*”. Guk beti *matrallu* (mailua) entzun izan dugu. Lehen horrela (*mallu*) esaten ote zen? Edo *kalapetateko* (ikus *kalapeta*) erabiltzen zutenari deitzen zioten horrela, eta gainontzeko mailuei *matrallu*? Batek jakin!

MÁMA

Goiko Kanean (*Goikalin*) bizi zen mutiko bati deitzen zioten (genion) horrela. Izan ere amak, etorkina zenez, ez zekien euskaraz eta mutikoak amari *mama* deitzen zion. Norbaitek jo edo zerbait kentzen bazion, urrutitik (beste askok bezala) amari deitzen zion laguntza eske: *mama, mama...* Horregatik izengoitizat jarri zioten berehala “*Mama*”. Anaia zaharragoa ere bazuen. *Mama Goikalin bixi zan*. (“*Mama*” deitzen zioten mutila Goiko Kanean bizi zen).

MAMARRATXU

Txoriburua, ergela, koldarra (“mamarracho”, “cobarde”). Nesken artean ez zen inoiz esaten; mutilen artean bai, eta beti beste adjektibo batez indartua: *mamarratxo mararikatuoi, mamarratxo aluoi, mamarratxo ostixi...* Atzetik eroze esaten ibilli tte gero arpeirik naiez emon. *Mamarratxo ostixi!* (Atzetik edozer esaten jardun, eta ondoren aurpegirik eman nahi ez. Koldar, ergel, madarikatua).

MAMARRO

Andres deituriko mutil zahar bati deitzen zioten goitizen horrekin: Andres “*Mamarro*”. Ikus, *Benturo*; baita ere, *axkori, axkora joku*.

“Orrei Andres Mamarro-i-te Sor Lorentzanekuk esatetzen. Deun Ander eukiben bafora ikazdune. Antxe sartu zan lelengo-lelengo nire anaxi Santi”. (Arrizabalaga Aranburu Miren).

(Andres “*Mamarro*” eta horiei, *Sor Lorentzanekuk* esaten zieten. *Deun Ander* izeneko baporea, ikazduna, izan zuten horiek. Nire anaia Santi, itsasora lehen aldiz joan zenean, txalupa horretan joan zen).

MAMARRU

1.- Zomorroa, eltxoa (“insecto”, “bicho”). Eibarren ere berba hau esaten dute baina beste adiera batez. “Mamarrua: el coco con que se asusta a los niños” (Toribio Etxebarria). Aulestin, adibidez, guk *mamarru* esaten diogunari *kokú* deitzen diote. Gaztelaniaz ere badugu *coco* berba. “Coco: fantasma que se figura para meter miedo a los niños”. Hor, hitzak eta adierak gurutzatu egiten dira. Guretzat *mamarru* zomorroa, animalia txikia da, eta besterik ez; mamuaz (fantasma) ez du zerikusirik. *Ori mamarruoi zapalduxun* (Zomorro hori akaba ezazu). Gure ingurura hurbiltzen zen *mamarruk* horrela bukatzen zuen.

2.- Koldarra (“cobarde”, “miedoso”). Artikulurik gabe “*mamarro*”. *Mamarro* *madarikatu* (Koldar madarikatua). *Mamarro! Eztakazu potroik zubittibera salto etteko* (Koldarra! Ez duzu barrabilik, zubitik behera salto egiteko).

MAMATO EÍÑ

Kartetan, arauak agintzen duenaren arabera barik, beste karta bat bota. Batez ere tutean gerta zitekeen. Nahita egina izan zitekeen, edo deskuiduan. Horixe izaten zen *mamato* egitea. Noski, aurkaria horretaz ohartu egin behar zen; eta orduan oker jokatu zuenak jokoa galdu egiten zuen besterik gabe. *Mamato! Nik bateko oru botarotenin, arrasto bota ta jan eiztazu zeuk oru eukitte!* (Mamato! Nik bateko urrea bota dudanean, zuk trinfoa bota eta jan egin didazu urrea edukita).

MAMERTU

Memeloa (“atontado”, “lerdo”). Neskek ez zioten horrelakorik elkarri esaten. *Mamerto aluoi! Eixun gauzi natural* (Memelo madarikatu hori! Egin ezazu gauza ganoraz!).

MAMOTU

Mamu itxura hartu (“coger pinta de fantasma”). *Ori gixonoi aspaldixan ikusibaik neukan. Gaur ikusirot, eta mamotute toparot* (Gizon hori aspaldian ikusi gabe nuen. Gaur ikusi dut eta mamu itxura hartu diot).

MAMÚ

1.- Mamua (“fantasma”). Besteak beste, hurrei beldurra sartzeko aipatzen zitzairen. *Orreik inddarrok ezpozuz jaten gabaz mámuk urtengotzu* (Babarrun horiek jaten ez badituzu gauez mamua aterako zaizu).

2.- Iluna, tristea, mamua (“oscuro”, “triste”, “fantasma”). Adjektibo hau pertsoneri ezarri izan zaie, eta eguraldiari ere bai. *Atzo eueldi mamu eiban. Gaur ostea zoragarrixe, bai goxin de bai arratsaldin* (Atzo eguraldi tristea eta iluna egin zuen. Gaur aldiz, zoragarria, bai goizez eta bai arratsalde). *Amen gure kalin bixiran zuen laune, zelako mamure. Kostautik pasa ta arpeire beatu-be eztau etten* (Hemen gure kalean bizi den zuen laguna, hori da pertsona tristea eta mamua. Albotik pasatu eta aurpegira ez du begiratzen).

3.- *Mámo jantzí*. Mozorrotu (“disfrazarse”). Garai batean inauterietan *mamo* janzten ziren. Helburua inork ez ezagutzea zenez, horretarako aski zitzairen izara bat burutik behera sartzeari. *Aurtengo atustitan jente asko ibillire mamó jantzitte* (Aurtengo inauterietan jende asko ibili da mozorrotuta).

4.- *Mamun-mamun klausk*. Inor konturatu gabe, diskrezio osoz, isil-isilean berak nahi duena beti lortzen duenagatik esaten da (“las mata callando”). Ez naiz gogoratzen entzun dudarik, baina, lehen erabiltzen zen, eta orain ere bai. *Iñuzentin arpexaz, mamún-mamún klausk* (Inozoaren aurpegia duen arren, beti lortzen du berak nahi duena).

MANDAMAISTRI

Neskatoen artean, besteen gainetik jarritz, lagunei nonahi eta noiznahi irakatsi eta agindu beharra agertzen duena; agintzea atsegin zaiona. *Zuen txikixe benetako mandamaistrirre* (Zuen neskato txikiari agintzea gustatzen zaio).

MANDAMASA

Agintzen duena (“mandamás”). *Bestik au te besti esangorabe, bañe, or mandamasa baakiau zeĩnddan* (Beste guztiek hitz ugari egingo dute, baina, hor agintzen duena badakigu zein den).

MANDAMENTUK

Eliza katolikoaren kristau-ikasbideko hamar aginduak. Guk ordea “erdara batuan” ikasi genituen: “*Los diez mandamientos de la ley de Dios*”. Lehenbizikoa gogoan dut: “*Amar a Dios sobre todas las cosas*”. Beste bat: “*No hurtar*”. Orduan, berba hori nork ulertu? Geroago konturatu ginen gauza txikiak osten zuena hartzen zutela lapurtzat; baina, gauza handiak eta asko lapurtzen zuenari ez zitzaiola ezer askorik gertatzen. “*No desear la mujer de tu prójimo*”. “Mujer” ulertzen genuen, baina beste guztia ez. Ordea, helburua ez zen ulertzea, buruz ikasi eta esaten jakitea baizik. *Ori beroi mandamentuk ondo ikasitte etorrirre. Aettek botazku sermoi* (Hori mandamenduak ongi ikasita etorri zaigu. A zelako sermoia bota digun).

MANDANGI

1.- Indarra eta energia, ganora eta nerbioa; nortasun handia. Gaztelaniaz ere badugu; ordea, guk ematen diogun esanahiaz ez du zerikusirik. “Mandanga: flema, tardanza”. *Arek andrik mandangi eukan; ogei gixon euazen beran kargun eta an ezeuan iñor arei aurea engotzanik* (Emakume hark indar handiko nortasuna zuen. Hogei gizon zeuden bere agintepean, eta han ez zegoen inor hari aurre egingo zionik).

2.- Mozkorra, mahatsa, legatza, melokotoia, zepelina (“borrachera”). *Atzo Jose Marik-eta afafe eukiben da etxeruzkun eineban tope eurakiñ. Ederra eukan mandangi* (Atzo Jose Marik-eta afaria izan zuten, eta etxerakoan topo egin nuen beraiekin. A zelako mozkorra zeukan!).

MANDATAXE

Mandatuak egiten zituenen (“el chico o la chica que hacía los recados”). Etxekoak nahitaez egin behar izaten ziren; baina, asko ginenez, ahaleginez, txandaka. Auzoan bakarrik bizi ziren zaharrei ere egiten genizkien. Guri *Kresala* tabernakoak egitea ere tokatzen zitzaigun. *Kresalako mandataxak geu giñan* (Geu ginen *Kresala* tabernako mandatariak). *Niri esateozten mandatai ona nittala; gañea mandatuk ariñ etteku; bañe bixkat mozolu* (Niri esaten zidaten mandatari ona nintzela; gainera mandatuak azkar egiten nituen; baina, lotsagabe samarra).

MANDATU

1.- Mandatua, enkargua (“recado”, “encargo”). *Amak emotzun mandatu aztubaik gero* (Amak eman dizun enkargua ahaztu gabe gero). *Mandatu* berba ahoskatzen duenak berehala entzuten du, “*Lakanin kontratu*”.

2.- *Mandatu eiñ*. Mandatua egin. *Mandatu eizu?* (Enkargua egin al duzu?). Berba (*mandatu*) singularrean darabilgunean etxeko ohiko enkarguez aparteko mandatu bereziren batez ari gara. *Ixiko Klaran mandatu eizu?* (Izeba Klarak emandako enkargua egin duzu?).

3.- *Mandatuk eiñ*. Etxerako ohiko erosketak egin. *Mandatuk ettea juntzattez, dendi itxi baño len* (Joan zaitez enkarguak egitera denda itxi orduko).

4.- *Mandato eiñan*. Eten gabe enkarguak eginez, mandatuak egiten. *Frantziskitai ezpazan Bittoriai, gu beti gebizen mandato eiñan* (Frantziskitari ez bazen Bittoriri, gu beti ari ginen mandatuak eginez).

5.- *Mandature urtén*. Singularrean edo pluralean izan zitekeen: *mandature urten, mandatuta urten*. Etxetik kalera irten mandatua(k) egitera. *Edurnek mandatuta urten dau, bañe, laste etorrikora* (Edurne mandatuak egitera irten da, baina, berehala itzuliko da).

6.- *Mandatu eiñ*. Maizenik mutilak neskari, baina alderantziz ere bai, senargai eta andregai izaten “hasteko”. Neskak nahiz mutilak, sarri hirugarren bat igortzen zuen mandatari. Erantzunak bi izan zitezkeen: baiezkoa edo *kalabazi* (ezezkoa). Honetan zerikusi handia izaten zuen mandatariak, hots, bitartekariak. Gaur egungo diplomazian bezala! *Patxik mandatu eitza Begoñai; bañe kalabazi emotza* (Patxik Begoñari mandatua egin dio, baina, ezezkoa erantzun dio).

MANDATUTAKO DÍRUK

Etixerako erosketak egiteko dirua. Sarri mandatuak zorretan ekartzera joaten ginen, baina, inoiz eskuan dirua genuela ere bai. Hori tentagarria gertatzen zen; eskuan dirua ez baikenuen egunero ikusten. Beraz, garai hartan, kontuaren “tikerik” ematen ez zutenez, zerbait (gutxi, badaezpada ere) norberetzat hartzen zen amak susmo txarrik hartuko ez zuen esperantzan. Atzerakoekin ama konforme geratzen bazen, “baleko”. *Mandatatuko dirutik zeoze artzen zendunin, atezo launtzarra, amak igarriko eteban* (Enkarguak egiteko dirutik zerbait hartzen zenuenean, estu eta larri egoten zinen amak igarriko ote zuen).

MANDAZEIÑ

Zein? galdetzen zuenari erantzuten genion astirik galdu gabe. Noski, egoera prestatu egiten genuen solaskideak galdera hori (*zeiñ?*) egin zezan.

•*Eztakixu zeiñ ikusiroten!* (Ez dakizu nor ikusi dudan!)

•*Zein?*

•*Mandazeiñ!*

Horrela geratzen ginen kontent eta gustura. Baina, tranpa txiki horiek elkarri txandaka jartzen genionez, gauza nahiko orekatua geratzen zen.

MANDDUBI

1.- Izurdeek inguratu, bildu eta azalera ateratzen duten arrain (antxoa edo sardina gehienetan) sarda (“manjua”, “majal”). *Ixurda-pe beti ezeben ataten manddubi* (Izurdeek beti ez zuten antxoa edo sardina multzoa azalera ateratzen). Ikus, *ixurdi* (IXURDI, 1).

Noski, izurdeek, beraiek jateko ateratzen zuten arrain multzoa azalera. Arrantzaleek berriz, izurdeek *manddubi* ateratzen zuten une hori probestu behar zuten sarea bota eta arrantzan egiteko. Horregatik, antzina, arrantzaleek izurdeen atzetik ibiltzen ziren itsasoan zehar.

“Manddubi zer dan! Ba, ixurdi billatu ezta zeuk. Nortea baru, aide zeu-be nortea. Surrea; zeu-be aide, segi beti berai. Segi enbitzazu arei, atrapa naibozu mandduban arrañe. Dzangaraka astemari, ete, para, billaturabe-ta. Iual topakorabe amar brazako ero ogei brazako profundidadin. Lantzin beiñ ataten dabe errez, da beste lantzin beiñ eziñ atata ibilttendi. Norbera zaiñ, eon da eon. Bañe atzanin ata etten dabe beti. Gora ataten dabenin art alaua. Ixurdai jaten-be eztotzau laaten guk; bota. Bera jaten asten danin, entreteniute dabillenenin, antxobi bato-batun daukenin, bota. Oixera manddubi; ixurdin janaxe. Enjeneralin antxobi ixaten da. Sardiñi-be ataten dabe. Bañe sardiñi gaizture-e. Sardiñi atati gatxauara. Sardiñiaz ixurdi txarto ibiltten da; sardiñi gaizture. Martxa andikure ta eskapa etteotza. Da sardiña-manddubi treñaz atrapati-be gatxauara. Antxobi errezaua beti”. (Aristondo Agirre Tomas).

(Txontxorroa zer den! Ba, zuk izurdea aurkitzen duzu. Iparralderantz badoa zu ere iparraldera bere atzetik. Bera hegoaldera, zu ere hegoaldera; bere atzetik beti. Jarraitu egin behar diozu berari, baldin eta nahi baduzu txontxorroan arraina harrapatu. Saltoka hasten direnean, geratu, hori, aurkitu duten seinale baita. Agian aurkituko dute hamar brazako edo hogeitazko sakoneran. Batzuetan erraz ateratzen dute, eta beste batzuetan eginahalak egin behar izaten dituzte ateratzeko. Zuk zain egon behar duzu beraiek antxoa azalera atera bitartean. Azkenean beti ateratzen dute. Gora ateratzen dutenean, bota sarea. Izurdeei jaten ere ez diegu uzten. Bera jaten hasten denean, eta horretan buru-belarri ari denean, antxoa bilduta daukanean, sarea bota.

Horixe da txontxorroa; izurdearen janaria. Gehienetan antxoa izaten da. Sardina ere ateratzen dute. Ordea, sardina bihurria da. Oso arrain bizia eta martxa handikoa da sardina, eta alde egiten dio. Eta sardina-txontxorroa sareaz harrapatzea ere zailagoa da. Antxoa errazago beti).

“Itxosa urtendakun ixurdi topabizan lelengo. Aettei segike ibiltten giñan beti, ze bera zan antxobi atatebana ondutik. Pentsa zelako maniobri etteben-e. Sumateben iual antxobi ondun euana. Astezin olatteik buruzbera dzangaraka. Inguruko ixurda guztik etortezin de onill baten atateben antxobi. Kolore gorrixo ikustezan, antxobin lepuko kolori; segun zemat kantidade ixatezan ori. Gu prest eoten giñan azalea nox atako. Alako baten, rrraaa..., goran-goran botateben antxobi. Oixe zan antxobi atrapateko ixurdi bizana. Treña-pe txikixauazinde, batun euan arrañe atrapa bizan. Bañe danok ekibokata gebizen. Ze ixurdabaik atrapatzen da on antxobi, da lena-be atrapakozan. Ixurdak olgetako gou eukenin, astezin dzingi-dzanga, dzingi-dzanga, da gu atzetik dana emonda, ordu betin iual, segike-segike, ikatz guztik erre, punp eta punp astezin, de lo: “ixurdak lotandaz”. Gero, ixurdan artin arrak eta emik euazen, da arrak emiai segike, txorta. Da neskatan ebizenin-be manddubi atatea ixuzelakun atzetik segi. Aettei segi enbiakuen beti: “ixurdaik galdubaik gero!”. Okerreta danak”. (Arrizabalaga Badiola Antonio).

(Itsasora irtendakoan lehenik izurdeak aurkitu behar ziren. Haien atzetik ibiltzen ginen beti, izan ere, beraiek ziren antxoa hondotik ateratzen zutenak. Pentsa nolako maniobra egiten zuten. Sumatzen zuten antxoa ondoan zegoela. Buruz behera murgil egiten hasten ziren. Inguruko izurde guztiak hurbiltzen ziren eta inbutu batean bezala, bildu-bilduan ateratzen zuten antxoa. Kolore gorria ikusten zen, antxoaren bizkaraldeko kolorea. Hori antxoa kantitatearen arabera izaten zen. Gu prest egoten ginen ur azalera noiz aterako. Halako batean, rrraaa..., gorantz botatzen zuten antxoa. Horixe zen, antxoa harrapatzeko izurdea behar zela. Sareak ere txikiagoak ziren, eta leku txikian bilduta zegoen arraina harrapatu behar zen. Baina, denok oker genbiltzan. Izan ere, izurderik gabe harrapatzen da orain antxoa, eta lehenago ere harrapatuko zen. Izurdeek txantxetako gogoa zutenean, hasten ziren saltoka eta murgilka, eta gu atzetik dena emanda, ordu betean agian haiei jarraitzen, ikatz guztiak erre, *punp* eta *punp* hasten ziren eta lo: “izurdeak lo daude”. Gainera, izurdeen artean arrak eta emeak zeuden, eta arrak emeen atzetik larrutan egiteko asmotan. Eta neskatan zenbiltzanean, guk uste genuen txontxorroa ateratzeko ahaleginetan zebiltzala, eta beraien atzetik. Haiei jarraitu behar zitzaien beti: “izurdeak galdu gabe, gero!”. Oker genbiltzan).

2.- *Manddubatan ibilli*. Izurdeek ateratako arraina harrapatuz jardun. Ikus, *manddubi* (MANDDUBI, 1).

3.- *Manddubatako arrañe*. Izurdeek ateratako arrainari (antxoa edo sardina) deitzen zaio horrela. Ikus, *manddubi* (MANDDUBI, 1).

4.- *Manddubi ibilli*. Norbait nahiz talderen bat, janedanean, oparotasunean, pozik eta gusturu ari denean esaten da, izurdeek antxoa azalera atera eta burutzen duten janfesta gogora ekarri. “*Mandduban ibilli*” ere zentzu berean erabiltzen da. *Euerdixan lagatako arraiñ ondakiñ guztik, txibixok eta leatzok, danak janbittuz bera bakarrik. Aretabill bai manddubi!* (Eguerrian utzitako arrain hondakin guztiak, txipiroiak eta legatza, denak jan behar ditu berak bakarrik. Janfesta ederra dabil!). *Umiai galletak eta naidanbeste txokolate, eiñddaku, atatzet eta an dabiz mandduban* (Umeei galletak eta egindako txokolate piloa atera diet, eta han dihardute jaten pozik eta gustura). Ikus, *manddubi* (MANDDUBI, 1).

MÁNDU

1.- Handia, ikaragarria, (“enorme”). Aipatzen den gauzaren tamaina azpimarratu nahi denean baliatzen gara izenondo honetaz. *Txuleta mandu beonek bakarrik garbitturau* (Ikaragarritzko txuleta jan du honek bakar-bakarrik). *Erle mándu sartuazku etxin* (Erle handi bat sartu zaigu etxean). *Bat ekarrizu bañe, ederra kipula mandu!* (Tipula bakarra ekarri duzu, baina, ikaragarria).

2.- Agintea (“mando”). *Or gauzak algaetin ebizen len. Bañe, Iñakik mandu arturabenetik beste itxura bat arturau gauzik* (Lehen hor gauzak ez zebiltzan ondo. Baina, Iñaki agintzen hasi denetik gauzak beste itxura bat hartu du).

3.- Gaur egun telebistaren “urrutiko agintea” (“mando a distancia”) adierazteko ere berba hauxe bera entzuten da. *Ontxe amentxe euan da... zeñek arturau mándu?* (Oraintxe hementxe zegoen-eta... nork hartu du “urrutiko agintea”?).

MANDÚ

Mandoa (“mulo/a”). Berba hau inoiz entzungo genuen, baina, *muli* ere bai; dena den biak ere sarri ez. *Astu eta kaballu* ezagunagoak zitzaizkigun. Izan ere nork azaldu behar zigun guri mandoa nondik nora sortzen zen? Orain badakigu: Zaldi eta astemea, edo behorra eta astarrarengandik; bera, berriz, antzua da, baina indartsua, hori bai.

Juan Martin Elexpuruk (417) dakarrenez Bergara aldean, mandoa arra baldin bada *mulia* eta emea baldin bada *mandua*: “*Mulia ta mandua berdiñ dia, bata da arra eta bestia emia, baiña umeik eitten eztabenak bixak*”.

Anjel Lertxundik (271) ere badakar, mandoari nor duen aita galdetzean, bere iragana ezkutatze aldera, zer erantzuten duen astorik aipatu gabe:

- *Mandoa, nor duk aita?*
- *Mendiko behorrik ederrena ama*

MANEJA

1.- Maneiatu, gidatu (“manejar”). Beste aparailurik ez zegoenez, aditz hau autoarekin nahiz motoarekin lotzen genuen. *Antomobile manejati ezta gatxe* (Autoa gidatzea ez da zaila). *Nik eztatt motorbizikleti manejaten* (Nik ez dakit motoa erabiltzen).

2.- Konpondu (“arreglarse”, “valerse”). *Beso bakarraz zelan manejakora ori?* (Beso bakarraz nola konponduko da hori?). *Aide trankill. Bakarri-pe manejakona* (Joan lasai. Bakarrik ere konponduko naiz). *Laga, ez jamonik eiñ. Ederto manejaten da ori bakarrik* (Utzi, ez jaramonik egin. Oso ondo konpontzen da hori bakarrik).

MANEJU

Funtzionamendua, maneiua (“manejo”, “funcionamiento”). *Onen aparatuonen maneju zelan da ba?* (Aparailu honen funtzionamendua nola da?). *Nik eztatt onen manejoik* (Nik ez dut ezagutzen honen funtzionamendurik).

MÁNGA

Lapurtu, ostu (“robar”, “hurtar”). *Olako ordun ori, bakarrik ona? Zeoze mangatea!* (Horrelako ordutan hori, bakarrik, hona? Zerbait lapurtzera!).

MANGANTI

Lapurra eta gainera badaezpadakoa (“mangante”). Ostu besterik egiten ez zuenagatik, *lapurre*. Gaztelaniak ematen dion adiera ezartzen genion. “Mangante: Sinvergüenza, persona despreciable sin oficio ni beneficio”. *Benefizioa* bai, baina, beti beretzat. *Toki guztixetatik botarabe ori. Mangantiralako* (Toki guztietatik bota dute hori. Lapur badaezpadakoa delako).

MANGERI

Tutu malgua (“manguera”). *Almazena garbittu nai ixan gendun, bañe, mangeraik ez gendun topa* (Biltegia garbitu nahi izan genuen, baina, ez genuen tutu malgua aurkitu). *Txoferrak mangeri birrixateben kamiona garbitzeko* (Auto gidariek tutu malgua behar izaten zuten kamioia garbitzeko).

Biltegi guztietan egoten zen tutu malgua. Gu ibiltzen ginen inguruan, *Kanttope* auzoan (*Txitxarroneko tabernin atzeko partin*) bazen iturri bat, berezia, tutu malgua ezarri eta autoak

garbitzeko. Kanilari ezarrita tutu malgua harrapatzen genuenean, ez genuen aukerarik galtzen; kanila zabaldu eta elkarri ura botatzen aritzen ginen, nagusiren bat azaldu arte. Izan ere, tutu malgua jostailu bikaina iruditzen zitzaigun. *Leengo mangerin muzturre auan sartu, txurru dana zabaldu te ure eran, eta gero gerokuk* (Lehenik, tutu malguaren muturra ahoan sartu eta kanila guztiz zabaldu eta ura edan, eta gero gerokoak).

MANGREUE IBILLI

Neska-mutilak musuka eta zirrika, eskua nonahitik sartuz jardun. *Ikusizu a pareji? Ederraabille mangreue* (Ikusi al duzu bikote hura? Nolako musuak eta zirriak!).

MANIBELA

1.- Biradera (“manivela”). Lotuta dagoen ardatzari biraketa-higidura jarraitua transmititzen dion palanka ukondotua. *Ekarritzaxu manibela onei motorronei abante emoteko* (Ekariezadazu biradera motor hau martxan jar dezadan). *Manibelai eratteotzat bañe eziñddotzat abanteik emon* (Biraderari eragiten diot, ordea, motorra ezin dut martxan jarri).

Garai batean, txalupen nahiz autoen motorrak matxan jartzeko biradera behar izaten zuten. Biraderari gogor eraginez jartzen zituzten martxan.

2.- Eskulekua (“manillar”). *Bizikleta normalak manibel altu eukitteben, eta karrerakuk baju* (Bizikleta arruntek eskuleku altua izaten zuten eta profesionalenek baxua).

3.- Bolantea (“volante”). *Lenako antomobillak manibela goorra eukitteben* (Garai bateko autoek bolantea gogorra izaten zuten). *Mutrikuko errebueltan ikusten gendun Ildefonso txoferrak zelaik eraiñ birrixateotzan manibelai* (Mutrikuko bihurtunean ikusten genuen Ildefonso txoferrak zein gogor eragin behar izaten zion bolanteari).

MANIKORTZIXUK

Konponketak, jira-birak, direnak eta ez direnak. Emakumeen ahotan. Soineko edo jantzi baten konponketa zail baten aurrean, lan hori burutzeko bere burua gai ikusten duen emakume batek erabiliko luke berba hau: *Onei gonionei neuk engotzaz neure manikortzixuk neure era* (Nola edo hala egingo diot nik konponketa gona honi).

MANIOBRI

Maniobra (“maniobra”). *Batzutan txalopiaz maniobra gatxak enbirrixatendi* (Batzuetan txaluparekin maniobra zailak egin behar izaten dira).

Txaluparekin, itsasoan ere bai, baina, batez ere maniobra zail samarrak portu barruan egin behar izaten dira, txalupa moilara atrakatzean, txalupari atzera-aurrera ugari eragin behar izaten baitzaizkio. Arrantzaleek berba hau zeinahi testuingurutan erabiltzen dute. *Etxin bakarrik laanabe, ta nik eztatt amengo maniobraik* (Etxean bakarrik utzi naute eta nik ez dakit hemengo gorabeherarik).

MÁNKA

1.- Jipoitu, egurtu (“dar o recibir una paliza”). Gaztelaniaz ere badugu berba hau. “Mancar: lisiar, estropear, herir a uno en las manos imposibilitándole el libre uso de ambas o de una de ellas”. *Orretteik mankarabe gure umi* (Horiek jipoitu dute gure umea).

Zentzu berean, “manka eiñ” ere erabiltzen dugu. *Etxea etortezazenin manka engozattut* (Etxera etortzen zarenean ederrak emango dizkizut). Maiz, errepikatu egiten dugu: *manka-manka eiñ. Leziñoirik enekixelako maistrik manka-manka einittun* (Irakasgaia ikasi ez nuelako andereñoak sekulako jipoia eman zidan). Dena den, aditz hau emakumeen ahotan maizago entzuten zela esango nuke.

2.- *Mankata*. Kolpatuta, mailatuta, tratu txarra hartuta. (“golpeado/a”, “estropeado/a”). Maizenik arrainarengatik esaten zen (frutarengatik ere esan zitekeen). Karino handiz eta kurioso tratatua izan den arrain fresko ederraren kontrakoa: *mankatako arraño. Asko ekarrirabe, bañe,*

mankatako arrañe. Prezixo andirik eztau engo orrek arrañorrek (Asko ekarri dute, baina, kolpatutako arraina. Prezio handirik ez du egingo arrain horrek).

MANKORNATA

Bihurritz josita dagoen kordel edo kablegatik esaten da: *Oneik sokok mankornataraz* (Soka hauek guztiak bihurritz beteta daude). Berba hau Ondarroan, arrantzaleen girotik eta testuingurutik kanpo ez dut uste erabili izan denik.

“Kabli ero soki kotaz beteta, eta biurrixak-eta daukenin, mankornata esaten da. Berbi erderatitatorrela usteot, bañe guk esateou: Apaxo guztik mankornata, ta alaku te besti”. (Bedialauneta Laka Luis Mari).

(Kablea edo soka kotaz beterik, eta bihurriak-eta dauzkanean, *mankornata* esaten da. Uste dut berba gaztelaniatik datorrela, baina, guk erabiltzen dugu: Aparailu guztiak *mankornata*, hau eta bestea).

Berbaren jatorria argi dago: “mancornado” (“mancornar”). Ordea gaztelaniako berba hau beste testuinguru batekoa da, eta arrantzaleek ematen dioten esanahiarekin ez dator bat. “Mancornar: poner a un novillo con los cuernos fijos en la tierra dejándole sin movimiento. // Atar una cuerda a la mano y cuerno del mismo lado de una res vacuna para evitar que huya”.

MÁNO

1.- Futbolean baloiak eskuan jotzea (“mano”). Gure arteko futbol partidetan epailerik izaten ez zenez, nahita edo nahi gabe, baloiak eskua jotzen bazuen, *mano*; eta atetik (*porteixatik*) gertu samar baldin bazen *penalti*. Dena den, *penalti* izan zen ala ez erabakitzea askotan ez zen erraza izaten. *Mano ixan da. Zeñek txutakorau?* (*Mano* izan da. Nork jaurtiko du?). Besteen iritziz *mano* nahiko garbia izan arren, interesatuak ukatzen bazuen baloiak eskuan jo zuela, “juramentua” egin zezan eskatzen zitzaion: *esan komaidios* (“Como hay Dios”). Egiten bazuen libre; ez bazuen egiten, *mano* izan zen seinale. *Mano* izatea baino nahiago gezurretan juramentua egitea; ondoren *konfesa* eta kito.

2.- Maisuak erregelaz nahiz makilaz eskuan ematen zigun zartada. *Berbetan gebizelako maxuk iru mano emoztaz regliaz* (Hizketan ari ginelako maisuak hiru zartada eman dizkit eskuan erregelaz). Batzuetan eskua zabal-zabal eginda ipintzeko agintzen zigun, beste batzuetan hatzak bilduta; erregelaren alde zapalaz edo kantoiaz. Minik handiena hatz muturretan erregelaren kantoiaz jotzean hartzen zen. Jotzea erabakitzen zutenean beti ematen zuten indar handiz. Beldurraren beldurrez eskua erretiratuz gero, huts egiten zuten; horrek ernegu handia ematen zien. Orduan, kolpe baten ordeztu bi, eta amorruz. Horrela jotzea, beren burua kontrolpean zuten seinale izaten zen. Beren onetik ateratzen zirenean edonon eta edonola, mugarik eta neurririk gabe jotzen hasten ziren. Hori izaten zen arriskutsua. Baziren mutil batzuk, maisua bere onetik ateratzen “espezialistak” zienak. Horrelako neska batzuk ere izango ziren, noski.

MANOPATRIKARI

Dirua eramateko, galtzen nahiz soinekoaren barruko aldean, gerri parean jositako ezkutuko sakela. Galtzen ohiko poltsikoak handiak, zabalak eta nasaiak izaten ziren. Egunero ibiltzeko aski zen. Nonbaitera joan, edo zerbaitetarako diru dezente erabili behar zenerako *manopatrikari* egiten zen. *Batela paateko diru manopatrikaran eruneban* (Batela ordaintzeko dirua ezkutuko poltsikoan eraman nuen). *Julik, arraiñ saltzetik etortzezanin, manopatrikari diroz beteta ekarteban* (Julik, arraina salduta etxera itzultzean, barruko aldeko patrikara diruz beteta ekartzen zuen).

MANTEKAU

Izozkia orokorrean (“helado”). Orduan izozkia erosteko diruaren jabe egitea izaten zen arazoa; gaur egun, izozki mota hautatzea da arazoa. Hasieran bainila-izozkia besterik ez zen egongo eta hortik guk izozkiari ematen diogun izena: *mantekau* (bainila-izozkia). Horregatik, berrogei izozki mota egon arren nik, orain ere, beti *mantekau* (“mantecado, vainilla”) hartzen dut.

Udan zuhaiztiaren aurrean bi gurdi egoten ziren izozkiak saltzen: *Rufinaneko karru, eta Poleneku*. Batak *mantekau* ona izaten zuen, eta besteak hobeak. *Pezetiaz emoteben, aste santuko prozeziñoittan nazarenuk burun eruten daben kapiroti baño kukulutxo andixaua* (Pezeta batekin ematen zuten, Aste Santuko prozesioetan nazarenok buruan eramaten duten kapirotea baino kukurutxo handiagoa).

MANTEKILLI

Gurina (“mantequilla”). *Gure amak urtin iru-lau bidar birrixateban mantekilli brazo-jitano ero olakoxe pastelen bat etteko* (Gure amak, urtean hiruzpalau aldiz behar izaten zuen gurina *ijito-besoa* edo antzeko pastelen bat egiteko).

Izena ezagutu arren, gurina bera ez genuen sarri ikusten. Guk egunero, urteko egun guztietan, askari bera izaten genuen: *txokolati te ogixe* (txokolatea eta ogia). Txokolatearen marka, izena, baizik ez zen aldatzen. Ordea, noizbehinka, neskaren batzuk ikusten genituen askari berezia jaten: *mantekilli ogixin azukriaz* (gurina ogitan ipinita azukreaz). Mutilok, horrelakorik ez genuen inoiz jaten.

MÁNTI

Tapakia (“manta”). Hauek gaueko kontuak ziren; egunez ez genuen *manti* berba entzuten ezertarako. Gauean, ordea, *manti* istilu iturri bihurtzen zen gure artean. Ohea txikia eta hiru anaiok egin behar genuen lo han. Bakoitza bere aldetik tapakiari tiraka hasten zen. *Geu-be ez giñan andixak, bañe manti-be txikixe, koño!*. *Mantiai tengaraka, segixan ataten gendun itxosu beteku* (Geu ere ez ginen handiak, baina manta ere oso txikia zen. Tapakiari tiraka, berehala sortzen genuen sekulako haserrea).

MANTILLI

1.- Mantelina, buruzapia (“mantilla”, “mantellina”). Oro har, gizonezkoek baino emakumezkoek burua apainduago eramaten dute, eta orduan ere bai. Elizan sartzeko, berriz, gizonezkoek txapela erantzi egin behar izaten zuten, eta emakumeek burua mantelinaz (*mantilliaz*) estali. Zer dela eta? Batek jakin. Orain elizara sartzeko emakumeek ez dute *mantillaik* behar. Ordea, erlijio eta kultura batzuetan, oraindik ere, emakumeei burua (zenbait lekutan aurpegia ere bai) estaltzea gomendatzen edo agintzen zaie. *Edadeko andrak baltzez jantzite ibillitezin. Galtzerdixak baltzak, eta zapata-pe bai. Uli eukikoben zurixe; bañe, buru mantilla baltzaz tapaezkio, dana baltza, burutik eta bietzea* (Emakume helduak beltzez jantzita ibiltzen ziren. Galtzerdiak beltzak, eta zapatak ere bai. Ilea izango zuten zuria; baina, burua mantelina beltzez estaltzen zuten, dena beltza, burutik oinetaraino).

Neska gazteek *mantilla* zuriak janzten zituzten, baina, helduek beltza. Txikiak, handiak, politikak, dotoreak, traketsak...baina, denak beltzak. *Elixatik urten, eta andrak, mantilla baltzak erazteko-be astiripaik geatzezin elixopin ero Kalekutzin, kontuk esaten* (Elizatik irten, eta emakumeak, mantelina beltzarekin, erantzeko ere astirik gabe geratzen ziren zimitorioan edo kale gurutzean, kontu kontari).

2.- *Elixako mantilli*. Elizako mantelina, buruko mantelina (“mantilla”). *Andra askorek, elixatik kalea urtenda gero-be elixako mantillaik ezeben kentzen* (Emakume askok, elizatik irten ondoren ere buruko zapia ez zuten kentzen).

Oso dotoreak izaten ziren denak, eta ondo lisatuak.

3.- *Buruko mantilli*. Mantelina, burukoa (“mantilla”). Burua estaltzen duen zapi fin eta arina, buruzapia, batez ere elizara eramaten zena. Hiztegi “moderno” honek “eramaten dena” jartzen du, baina, “zena” ipiniko balu hobeto, gaur egun emakumeek ez baitute horrelakorik erabiltzen elizarako. Eliza Ama Santaren aginduak izango ziren, eta bete egin behar. Neskatoenak-eta izan ezik, emakume helduen burukoak farfaila (*puntilli*) eta guzti, dotoreak izaten ziren, baina, beltzak, ikatza baino beltzagoak. *Elixa jumbina ta buruko mantillaik eziñddot topa* (Elizara joan behar dut eta mantelina ezin dut aurkitu).

Bestelako mantelinarik ezertarako ez zen erabiltzen, eta horregatik batzuetan *mantilli* soilik ere esaten zen, baina sarri *buruko mantilli* eta *elixako mantilli* ere bai. *Elixako mantilli amentxe eztot lagaela?* (Burukoa ez al dut bada hementxe utzi?).

Noski emakume askok, elizan izan ziren seinale, elizatik etxerako bide guztian zehar ez zuten burukorik kentzen.

Emakume bat, elizatik bueltan, oraindik *mantilli* soinean zuela, arropak beltzak eta burukoa ere bai, gure etxera sartu zen bisitan. Une hartan eskale batek jo zuen atea eta gure amak txakur handi bat eman zion. Handik hamar minutura beste batek, eta hari ere berdin, txakur handia. Oraindik burukoa jantzita zuen emakumeak haserre egin zion gure amari: *Miren! Atea etorten dizen guztiai emoteotzazu? Nik “Dios le ampare” esanda bixaltzeottuaz* (Miren! Atera eskean datozen guztiei ematen diezu dirua? Nik “Dios le ampara” esanda bidaltzen ditut). Gure aita hantxe zegoen eta jan egin zuen: *“Ontxe zatoz elixatik, ondioik mantilli soñin dozule, ta “Dios le ampera” esanda bixaltzeozuzela? Zeuk emon ez eta emoten dabenai-be ori esan! Kanpoa amendik...!* (Oraintxe zatoz elizatik, oraindik mantelina soinean duzula, eta “Dios le ampare”, esanda bidaltzen dituzula? Zuk eman ez, eta ematen duenari hori esan! Kanpora hemendik!). *A la puñeta* bidali zuen. Soinean buruko dotorea jantzita elizara joan bai, baina, hortik aurrerako lanak, jai!

MANTÓI

Xala (“mantón”). Bi eratakoak ziren: ume jaioberriak biltzeko *mantói zurixe*; eta kale gorrian eserita lanean aritzen ziren sare-konpontzaileek bizkarrean ipintzen zuten *mantoi baltza*. *Ekatzu umin mantoi* (Ekariezadazu umearen xala). *Gaur axe otzara, ta mantoi-be bikou* (Gaur haize hotza darabil eta xala ere beharko dugu).

MANTOKU

Ume jaioberria (“recien nacido/a”). *Mantoi*az (xalaz) bilduta oso ume txikiak erabiltzen ziren. Hortik datorkie izena, *mantoku*, oraindik oso txikiak direnei, jaioberriei. *Ondioik mantoku zala gaxotu zan a umi* (Oraindik oso txikia, jaioberria, zela gaixotu zen ume hura).

MANTSOTUTE

Otzanduta, baretuta, lasaituta (“amansado/a”). *Ori-be gazti zanin ezan olaku, bañe, on mantsotutera*. *Edadik mantsotu etten dau pertsoni* (Hori ere, gaztea zenean ez zen holakoa; baina, orain mantsotuta dago. Adinak mantsotu egiten du pertsona).

MANTSÚ

Otzana, patxadatsua (“manso/a”, “tranquilo/a”). Animaliei (zaldi, asto...) ezartzen genien izenondo hau. Bizia eta urduria ez ziren animalienengatik esaten genuen. *Au kaballuau mantsure; baiñe, ori bestioi ez* (Zaldi hau mantsoa da, baina, beste hori ez).

Lehengo dotrina zaharraren arabera kristau on eta zintzoei “mantsoak” deitzen zitzairen. Garai batean pazkokoa egiteko txartela behar zen. Erljioari buruzko galdera batzuk egin eta ondo erantzunez gero apaizak txartela ematen zuen. Txirrita txarteletara joan zen batean apaizak galdetu zion ea nortzuk ziren “mantsoak”. Txirritaren erantzuna: *“Hirurogei urtetik gorako gizon eta atsoak”* (Txomin Garmendiari jaso).

MANTXÚ

Besomotza (“manco/a”). *Jose Mari Mantxu ezaune zan, kofraxan biarra ettebalako* (Jose Mari “Mantxu” ezaguna zen, kofradian lan egiten baitzuen).

MANTZANILLI

Kamamila (“manzanilla”). Kamamila ez zen eguneroko kontua, eta bagenekien *mantzanilli* ongi sentitzen ez zirenek hartzen zutela. Tripako minekin lotzen genuen batez ere. *Attitte tripako miñakiñ dabill, eta mantzanilli arturau* (Aitona tripako minez dabil eta kamamila hartu du).

Tripan zerbait sentitzen genuenean guk ere nahi izaten genuen kamamila, azukre ugari botatzen baitzitzaion, eta batzuetan ematen ziguten.

Laster ikasi genuen, kamamila-lorea “*margarita*” deituriko lorearen antzekoa zela. Eta edari sendagarria kamamila-loreak uretan egosita egiten zuen amak; hori geuk ikusten genuen, begirik kendu gabe begira egoten ginelako.

MANTZINE

Ganoragabeko neska lodi geldoa. *Orrek eztoztu zirkiñ andirik engo. Mantziñ andibata ori* (Hori ez da berehala mugituko. Ganoragabeko handia da hori).

MANÚ

Lasai (“flojo”). *Manu lotu* (Lasai lotu). Errepikatu ere sarri egiten dugu: *manú-manú. Tenggara andirik eiñbaik; manú-manú erungou* (Gogor tiratu gabe; lasai-lasai eramango dugu). *Neu te Ramon, kalintzir manú-manú gixuzela atzetik jotén gattu karruk eta bixok blast beangañea* (Ni eta Ramon kalean barrena lasai-lasai gindoazela, atzetik jo gintuen gurdiak eta biok lurrera).

MANUTU

Lasaitu, laxatu (“aflojar”). *Au sokiau atesuei da, manutu bixkat* (Soka hau tenkatuegi dago; laxatu apur bat).

Berba hau tenkatutako sokari zegokionez bakarrik ez zen esaten. Arraunean ari denari *manutu* esaten bazaio, arraunean bigunago, lasaiago egiteko agintzen edo aholkatzen zaio. Antonimoa, *atesa*.

MAÑATIXE

Mainatia, negartia (“mañoso/a”, “llorón/a”). *Au umiau baño mañatixauarik eztot ikusi beste bat* (Ume hau baino mainatiagorik ez dut beste bat ikusi). Honen sinonimoak (*mañosu / mañosi*) hedadura zabala du gure artean.

MÁÑI

1.- Maina, umearen negar faltsua (“llanto infantail fingido”). *Mañi besteik eztauke onek umionek* (Maina besterik ez du ume honek). *Ori ezta benetako nearra; ori mañire* (Hori ez da benetako negarra; hori maina da).

Pluralean aurkituko dugu sarri: *mañak*. Mainak, umearen negar faltsuak (“llantos fingidos”). *Ori ezta nearra; orreik mañatiz* (Hori ez da negarra; horiek mainak dira). *Mañaik ettemozu, len emotzutena-be kendu engotzut* (Mainarik egiten baduzu; lehen eman dizudana ere kendu egingo dizut). *Mañak etten dabena ganbara lota* (Mainak egiten dituen ganbarara bidaliko dugu lotara).

2.- Abilezia, trebetasuna (“maña”, “destreza”). *Olako arregluk etteko gure mutillak baauke mañi* (Horrelako konponketak egiteko gure mutilak badu abilezia). *Orrek laste konpondukotzu eroze. Ori maña andikure* (Horrek berehala konponduko dizu zernahi. Hori trebetasun handikoa da).

MAÑOSI

Neskato mainatsu negartia (“llorona”). Mutikoa, berriz, *mañosu*. *Zueneko neski ezta mañosi. Gure mutille, ostea, mañosu* (Zuen neska ez da mainatia; gure mutila berriz, mainatia da). Sinonimoa, *mañatixe*.

MÁPAN-BEZ

Gabestia agertzeko, *ikusi* eta *eon* (egon) aditzekin. *Pastelik ez gendun mapan-be ikusten* (Pastelik ez genuen inoiz jaten). *Diroik ezeuan mapan-be* (Dirurik ez zegoen inon). Sarri aditzaren elipsia egiten da. *Ordun, olloik mapan-bez* (Orduan, oilaskorik ez zen inon ikusten).

MARABILLI

“Gauza” harrigarria, miragarria, zoragarria, ikusgarria (“maravilla”). Txundituta, liluratuta uzten gaituen zernahi. Zernahi hori, arte erakusketa, kantaldia, kontzertua, dantza ikuzkizuna, kirol ikuskizuna, liburua, filma, lagunarte sano eta umoretsua, naturak erakusten digun alderdiren bat, edo harrituta eta aho zabalik uzten gaituen edozer izan daiteke. *Atzo “Zigor” operi ikustea junittan Bilboa. Berandu zala-ta, eneukan goo andirik. Bañe, enittan damutu. Marabilli ixantzan* (Atzo “Zigor” opera ikustera joan nintzen Bilbora. Berandu zela eta ez nuen gogo andirik. Ordea, ez nintzen damutu. Ikusgarria izan zen). *“De Artist” pelikuli ikustea junga gaur arratsaldin. Pelikula muturela esazte, ta amu ezpanin. Bañe ikusiro, eta marabilli bettandua* (“De Artist” filma ikustera joan gara gaur arratsaldean. Filma mutua dela esan didate, eta erne nengoen. Ordea, ikusi dut, eta zoragarria iruditu zait).

Gaztelaniatik oraintsu jasotako mailegu hau, ez naiz gogoratzen gure gurasoen belaunaldikoek erabiltzen zutenik. Hala ere egun, guztiz errotuta dago gure adinekoen eta gazteagoen artean. Ondarroan, Aitzol Aramaio Bengoetxea zinemagilearen omenez 2012ko urrian (11tik 14ra bitartean) ospatu zen jaialdiari (zinema, literatura, artea, diseinua, musika) “*MARABILII sormen festibala*” izena ezarri zioten Aitzolen lagunek. Zergatik izen hori? Aitzolek berak, atsegin handia sortarazten zion zernahi kalifikatzean nahiz deskribatzean berba hau (*marabilli*), hitzetik hortzera baliatzen zuelako.

MARÁ-MÁRA

Mara-mara (“intensamente pero con placidez”). Elurra sendo eta haizerik gabe diharduenean esaten da: *edurre mara-mara. Atzo arratsaldin eiban edurre mara-mara* (Atzo arratsaldean egin zuen elurra mara-mara).

Negar ere egiten da mara-mara: negar betean (“llorando a lágrima viva”). *Difuntukiñ akorda zala, ta nearrez asiaztan mara-mara* (Gure hildakoekin gogoratu zela, eta negar betean hasi zitzaidan).

MARARIXE

Txermenara, udarea, madaria (“pera”). Inguruetan sagarra ugariago zen; baina, madari lapurretara ere joaten ginen noizetik noizera. Inoiz esnedunak ere ekartzen zizkigun etxera. *Sagarra gexa jaten gendun, bañe, lantzin beñ mararixe-be bai* (Sagarra maizago jaten genuen, baina, noizean behin madaria ere bai).

Doña Monikaren txaleta sonatua zen Ondarroan; *Artabidean*, herritik irten eta berehala, Lekeitiorako errepidearen beheko aldean zegoen. Han, *Mirentxuko* neskak aritzen ziren neskame. Madariondo bat omen zegoen eta madari eder bat heldu samarra, etxeko “señorak” (Doña Monikak) begiz jota zuena. Egun batean, madaria heldu eta erori zen; baina justu orduan txaletean aritzen ez zena (Nekane) joan omen zen eta lurrean madaria ikusi zuenean, hartu eta jan. Gure ama (*Mirentxuko Miren*) ibiltzen zen han gehien; eta berehala ohartu zen gertatuaz. Baita Doña Monika ere madaria arbolan ez zegoela.

- *Miren! Mararixe arbolan ezta ta jausikozan; ekatzu gero jateko* (Miren! Madaria arbolan ez dago, eta eroriko zen. Ekariezadazu gero jan dezadan).

Egoerari konponbidea nola eman? Etxeko andreari zitzaion errespetu eta beldurrak ez zuen bidea errazten. Korrika denda batera joan, eta madari heldu eder handi bat erosita irten zen onik gure ama ataka hartatik. *Zoixoneko mararixe!* (Zorioneko udarea).

MARARIXENA

Mararikatu (madarikatua) berbari emakumeek ematen zioten formetariko bat. *Mararikasti* berbaren sinonimoa. Hauek ziren emakumeen “biraoak”. *Ume mararixena* (Ume madarikatua).

MARASMI

Armiarma (“araña”). *Batzuk marasmi ikusitte billurtu ettezin* (Batzuk armiarma ikusita beldurtu egiten ziren).

Etxeetan hanka mehedun armiarmak bizi izaten ziren. Ordea, sotoetan (*boreetan da ganbaretan*) bizi zirenak, haiek beste itxura eta gorpuzkera bat zuten: lodiak, beltzak, hanka sendodunak, iledunak. Haiek bai zirela piezak! Zapaldutakoan ere zarata handia ateratzen zuten. Haiek eraikitako amaraunak berriz, ikusgarriak. Beraz, *marasmak* eta *marasmak* zeuden. Alde ederra zegoen batzuegandik besteengana. *Boreako marasmak bake-bakin eotezin illunetan, geu junarte* (Sotoko armiarmak bake-bakean egoten ziren ilunetan gu joan arte).

Busturia aldeko txokoren batean (non?) armiarmari *lupú* deitzen diote.

“Kofraxako kojua esateotzen marasmi. Ainketan inddarrík ez eukan da makulo andi bi galtzarpitan apoiata ibilttezan. Makulutan apoia ta ainkak zeozelan botaten zittuzen. Len bera andixe, ta alako ibilleriaz, marasmi”. (Arrizabalaga Basterretxea Jon).

(Kofradiako herrenari, Juan Ibazetari, esaten zioten armiarma. Hanketan indarrík ez zuenez, galtzarbeetan jarritako bi makulu handiekin ibiltzen zen. Makuluen laguntzaz, hankak al zuen bezala botatzen zituen. Oso handia zen, eta horrelako ibilera zuenez, “*Marasmi*” jarri zioten izengoitizat).

Burla egiteko aproposa zen, baina, bere jenioa ezagutzen genuenez, ez genion inoiz burlarik egiten; berari begiratzen ere ez ginen ausartzen.

MARASMINTXI

Armiarma-sarea, marasma-sarea, marasma-etxea, amarauna (“teleraña”). *Zikiñ andibata a. Kuartu marasmintxaz betetauke* (Hura, zikin handi bat besterik ez da. Gela amaraunez beterik du). *Marasmintxa-pe danak ezti bardiñak ixaten. Batzuk malli zabala eukitten dabe, eta beste batzuk sarratu-sarratu; sarimorun* (Amaraunak denak ez dira berdinak izaten. Batzuek maila zabala izaten dute, eta beste batzuek estu-estua; sareek bezala). Zenbaitetan bigarren silabaren “i” hori ez da entzuten: *maasmintxi*.

Burura etorri zait berba honen erroan “*marasma mintza*” berba konposatua egon ote daitekeen. *Auskalo!*

MARÉ BIZIXAK

Marea biziak (“mareas vivias”). Itsasoaren maila, ohi baino gehiago jaitsi eta igotzen denean esaten dugu “marea biziak” (*mare bizixak*) direla. Ilargiak eta Eguzkiak lurrarekiko hartzen duten kokapenaren eraginez gertatzen omen dira. Iraileko egun batzuetan ematen da. Sarri horrelako egunetan itsasoa zakarrago ere aritzen da. Egun batzuetan gu bizi ginen kalea (Nasa Kalea: *Molli*) urak hartzen zuen; eta kalean zehar batelean ibiltzen ginen. Estolderietako urek ere gora egiten zutenez arratoiak ikusten ziren nonahi. *Mare bizixak zinin, arratoiñ atzetik ibilltten giñan* (Marea biziak izaten zirenean arratoiak atzetik ibiltzen ginen).

MARÉ ÍLLAK

Marea hilak (“mareas muertas”). Urte sasoi batzuetan, ilargiaren eta eguzkiaren kokapenaren arabera nonbait, marea, itsasoaren maila, jaitsi eta igo oso gutxi egiten da. *Mare illatizenin itxosuk eztau moimento andirik etten* (Marea hilak direnean itsasoak ez du, gora eta behera mugimendu handirik egiten).

MARÉ PÚNTI

Itsasgora (“pleamar”). Itsasoa mailarik gorenean dagoen unea. *Mare punti* denean itsasoaren maila geldirik egoten da ordu laurden batean beherantz hasi aurretik. Egunean zehar *mare punti* (itsasgora) bi aldiz ematen da. *Gaur mare punti goxeko seiretan eta arratsaldeko seitterdixak alde a ixangora* (Gaur itsasgora goizeko seietan eta arratsaldeko seiak eta erdiak aldera izango da).

MARGAITI

Francoren altxamenduaren ondoren Mugimendu Tradizionalistaren barnean kokatzen zen erakundeko neska partaidea. Berba hau ia beti pluralean erabiltzen omen zen: *margaitak*. *Margaitak plazan bera etorriri grupun txapel gorrixak jantzitze* (*Margaritak* plazan behera etorri dira taldean txapel gorriak jantzita). *Ori beroi ezta margaiti, bañe, aizti bai* (Neska hori ez da margarita, ahizpa ordea, bai).

1919an sortu zen Iruñean “Asociación de Margaritas de Navarra” elkarte, Carlos VII.aren emazte Margarita de Borbon, eredutzat zutela. Margaritek, karlismoaren militanteak izaki, erreketeei ematen zieten laguntza eta babesa. Ezker joerako emakumeen elkarteen aurrean eta haien kontra, margaritek bestelako eginkizuna aldarrikatzen zuten emakumearentzat gizartean. Beste hainbat lekutara bezala Ondarroaraino ere zabaldu zen margariten itzala, eta Ondarroako margariten elkarteak eratu. *Gauza jakiñe zan Ondarrun margaitak zeintzuzin* (Kontu jakina zen Ondarroan margaritak nortzuk ziren).

Ez txikiak ginenean eta ez geroago, guk ez genuen margaritei buruz ezer entzuten. Oraintsu, pertsona helduei gerra garaiko eta gerra osteko gertaera eta kontuez galdezka jakin dut hauen berri; Ondarroako Historia Zaleak taldeak han-hemenka argitara eman duen hainbat lani esker ere bai.

"Motxallik ekartebeñ auntze Margaita ezautzeneban. Margaiti lori-be bai, urabarrizan inguruko zelai guztik eotezin margaitaz beteta-ta. Ixenda guzti lore asko, ez genduzen ezautzen bañe, margaiti bai; jeranixuk, kalak eta larrosa-pe bai. Margaita (Bedialauneta Etxaburu) Erramonaneku ezautuko eneban-ba! Geure goxan bixizín, de geure Begon laun andixe zan gañea. Len sarri eotezin areik alkarreaz; on gitxia. Bañe, ontxe-be launati. Beste Margaitaik ez bañe, a ondo ezautzen gendun. Akabo-ba! Bañe, Ondarrun "margaitak" eontzile, txapel gorrixakiñ-dde ibilltzezin neskak? Ordun, olakoik nik eneban sekula entzun".

(Ijitoek ekartzen zuten *Margarita* ahuntza ezagutzen nuen. Bitxilorea (*margaita*: “margarita”) ere bai, udaberrian inguruko zelai guztiak egoten baitziren bitxilorez beteta. Izen eta guzti lore asko ez genituen ezagutzen, baina, bitxilorea bai; geranioak, kalak, eta arrosak ere bai. Margarita (Bedialauneta Etxaburu) *Erramonaneku* nola ez nuen ba ezagutuko! Gure goian bizi ziren, eta gainera gure arreba Begoñaren lagun mina zen. Garai batean sarri egoten ziren elkarrekin; orain gutxiago. Baina, orain ere lagunak dira. Beste Margaritarik ez baina, hura ongi ezagutzen genuen. Noski. Ordea, Ondarroan *margaitak*, txapel gorriak jantzita ibiltzen ziren neskak egon zirela? Garai hartan horrelakorik nik ez nuen sekula entzun).

MARÍ

1.-Marea (“mare”). Itsasoko uraren “gora-behera”. Une laburretan baizik ez da geldirik egoten; marea, gora eta behera ibiltzen da inori abisatu gabe. Marea gora etortzen zenean, sail handiak kentzen zizkigun jolasteko modukoak; baina behera joaten zenean utzi ere bai. Marearen inguruan berba asko eta modu anitzetara erabiltzen genituen: *mari jun, mari etorri, mari beian, mari goxan, mari beruzkun, mari goruzkun, mari berutz, mari gorutz, mariaz batea, mari eon, mareik eon-bez, marik ekarri, marik erun, mari alla, marik atrapa, mare illak, mare bizixak, mare punti. Mari goruz dator da arei erropak atrapakotzez marik* (Marea gorantz dator, eta haiei, mareak arropak harrapatuko dizkie; arropak busti egingo direla, alegia). *Erropak laga leikez amen trankill mari beruz du-te* (Arropak utz daitezke hemen lasai, marea beherantz baitoa). *Mari goruzkun jungoa Errentexantzir batelin, eta mariaz batea engou buelta* (Marea gorantz doanean joango gara errekan gora, eta marearekin batera itzuli). *Mareik ezta ta txalopak eziñddabe urten* (Marearik ez dago, hots, marea oso behean dago, eta txalupak ezin dira irten). *Bixar goxin mari beian eongora ta arrataguz* (Bihar goizean karnatatzen erabiliko ditugun zizare bila goaz, marea behean egongo baita).

2.- Arrantzaleek arrantzarako asmotan itsasora egiten duten irten aldia, harrapatzen duten arrain kopuruaren arabera baloratua. Betiere egunetako (lau, bost, sei edo egun gehiagotarako) irten aldia. *Atzanengoko mari ederra eiñ gendun* (Azken itsasoratzean asko harrapatu genuen). *Ongo*

marin ia suertin bixkat eukitten douen (Ea irten aldi honetan suerte apur bat izaten dugun). “Marea: cantidad de pesca capturada por una embarcación en una jornada”. *Gauza bat ezpara bestia, marin-marin pasateazku zeoze* (Gauza bat dela, bestea dela, itsasoratze bakoitzean gertatzen zaigu zerbait). *Ongo marin, eune jun de eune etorri, eueldi txarra eukirou* (Oraingo irten aldian eguraldi txarra izan dugu egunero).

MARÍA

1.- Zorabiatu (“marear”). Kostako jendea, bi lekutan zorabiatzen zen: autoan eta txalupan. *Gure Begoñe antomobillin sartu bizala pentsauaz bakarrik mariatezan* (Gure Begoña autoan sartu behar zuela pentsatuaz bakarrik zorabiatzen zen). *Itxosun astezin gaztik asieran gexenak mariatezin* (Itsasoan hasten ziren gazteak hasieran gehienak zorabiatzen ziren). Itsasoan hasten ziren mutikoei (hamar edo hamaika urtekoak), zorabiatzen zirenean honela esaten omen zieten zaharrek: *Txo-txo, amen ezta besteik, ill ero goortu* (Txikito, hemen ez dago beste erremediorik, hil ala gogortu).

“Itxosun asieran jendi asko mariatezan. Da beste batzuk eziñ-be bai. Itxosako eziñ eiñ. Danetakuk eotendi. Neu mariatzalli ixanaz. Bañe, mariaten dizenak gexa gustateaztaz eztizenapaño; eztizenak mariaten arrotu etten dizelako. Mariaten dizenak sufriu etten dabe ta jakiñ etten dabe ori sufrimentuoi zer dan. Mariaten eztizenak ostea arro-arro eiñdde. Ako beran meritu balitt moure. Ori ezta bakotxan esku eoten. Neutzat mariaten dizenak obik urteten dabe bestipaño. Ikasteko sufriu enbirde. Gaztík, berak nai dabena errez ettemarau a galdu etten da”. (Markuerkiaga Aranbarri Domeka).

(Itsasoan hastean jendea asko zorabiatzen zen. Beste batzuk berriz, itsasora ezin egin. Denetarik egoten da. Ni neu asko zorabiatzen nintzen. Baina, zorabiatzen direnak gehiago gustatzen zaizkit ez direnak baino; zorabiatzen ez direnak harrotu egiten baitira. Zorabiatzen direnak sufritu egiten dute, eta jakin egiten dute sufrimendu hori zer den. Aldiz, zorabiatzen ez direnak harro-harro egiten dira. Ez zorabiatzea beraien meritua balitz bezala. Hori ez da bakoitzaren esku egoten. Nire ustez zorabiatzen direnak ez direnak baino hobeak ateratzen dira. Ikasteko sufritu egin behar da. Gazteak, berak nahi duena erraz lortzen badu, hura galdu egiten da).

“Neu makiña bat bidar mariana. Ni asko mariatenittan. Asieran da gerua-be bai. Iual neun etxin eon da urrengo urteeran axe berdi baeuan, aiba, illdde. Batzuk gitxia mariatezin de beste batzuk gexa. Ni asko. Bolintxeruk, motor txikixak eskapi kostare eukitteben, da arek gasoliñ usañe botateban; arek tubuk parin atrapatzen bazittuzen gonbittoka entseire. Ni eskolan nevillela itxosa jutenittan Xareneko txalopan. Sei zortzi urteaz-da jutenittan. Antonio Xare goxan bixi zan, da eueldi ederra euanin esateoztan: “Jon gaur eueldi ederrara ta naibozu etorri”. Da abante itxosa. Derrefente illdde, maria-maria eiñdde. Bañe, urrengo eunin-be pozik osta-be juteko. Ori zan itxosun asi baño lena. Barri agertzezanin zarrak esateozkuen: “Amen dator meriku”. Barri. Barran sartzan giñanin, bare eotezan da, osatu. Pañelokara sardiñi artu te etxea. Etxin-be pozik”. (Basterretxea Irusta Jon).

(Ni makina bat aldiz zorabiatu naiz. Ni asko zorabiatzen nintzen. Hasieran, eta gero ere bai. Neguan luzaroan etxean egon eta hurrengo irteeran haizeak bortitz samar jotzen bazuen hilda geratzen nintzen. Batzuk gutxiago zorabiatzen ziren eta beste batzuk gehiago. Ni asko. Sardinatan ibiltzen ziren motordun txalupa txikiek eskapea aldamenean izaten zuten, eta hark gasolina usaina botatzen zuen. Parean harrapatzen bazintuen, botaka. Ni oraindik eskolan nenbillela joaten nintzen itsasora “Xare” familiako txalupan. Sei edo zortzi urte nituela joaten nintzen. Antonio “Xare” goian bizi zen eta giro ona zegoenean honela esaten zidan: “Jon, gaur giro ona egiten du, nahi baduzu etorri”. Hori esaten zidanean, itsasora. Erabat zorabiatuta geratzen nintzen. Ordea, biharamunean pozik berriro joateko. Hori zen ni itsasoan hasi orduko. Ondarroako barra agertzen zenean zaharrek esaten ziguten: “Hemen dator sendagilea”. Portua. Portura sartzan ginenean, bare egoten zen eta sendatu. Muki zapi bete sardina hartu eta etxera. Etxekoak ere pozik).

2.- Gaileta markarik ezagunena: “Galletas Maria”. Gailetak sarri ez genituen jaten, baina jaten genituen gailetak ia denak *Maria* izaten ziren. *Maria galletak janda-be pozik geatzen giñan gu* (*Maria* markako gailetak janda ere pozik geratzen ginen gu). Ikus, *galleti*.

3.- Gauetan, ilundu ostean, hildakoen eta *arimapilen* (purgatorioko arimak) kontuak aipatzen genituenean, elkar beldurtze aldera ekiten genion abesti honi: “*Maria, dame la saluda que me la quitaste de mi sepultura*” Abesti honek egoerari emozio eta ezinegon handiagoa ezartzen zion, nahiz eta aipatzen genuen *Maria* hori ez genekien nor zen.

MARIAZIÑO

Zorabioa (“mareo”). Batez ere *euki*, *eiñ* eta *etorri* aditzekin. *Elixan euala goiko Felipai mariziñoi eiñgako ta beangañea jausire* (Elizan zegoela, goiko Felipa zorabiatu eta lurrera erori da). *Tente luzarun eonga ta mariaziñoi etorria* (Luzaroan egon gara zutik, eta zorabioa etorri zait).

Orain honen sinonimoa ere sarri entzuten da: *mariue*. *An euan beruaz mariue etorriako* (Han egiten zuen beroarekin zorabioa etorri zaio).

MARÍE

“*Urrufiño Bizkaian (Rufino Ibarloza) andri*” zen *Marie* (Maria Laka): Damian, Karmele, Jon, Iñaki eta Maitederren ama. Atari berean bizi ginen (“General Mola” kalea, 13). Oso gaztea (bederatzi edo hamar urte?) nintzen. Arratsaldeko zazpiak inguruan, ilunduta zegoen. Urte sasoiak ez naiz gogoratzen. Gurean ere ez zegoen besterik inor. Ama (*Marie*) gaizki jarri eta Maiteder eskaileretara irten zen deiadarrez. Ni korrika beraien etxera igo nintzen eta esan zidan bere senarra elizan, koruan egongo zela eta etxera etor zedila esateko. Tximista baino azkarrago elizara joan eta Maitederren senarra eta biok itzuli ginen azkar. *Marie* hiltzen ikusi nuen.

MARIKI

Itsaso-hegaztia. Ikus, *martiñe* (MARTIÑE, 1), *martiñ baltza* (MARTIÑE, 2).

MARIKITI

Maritxua, homosexuala (“mariquita”). *Maikiti* ere sarri entzun zitekeen. Nesken keinuak eta itxurak egiten zituen mutilari deitzen zitzaion. Besterik gabe iraintzat hartzen genuen, baina, jakin gabe hitzaren adieraren nondik norakoa. *Praka berdikiñ noaru ori marikitin itxuriaz?* (Galtza berdeak jantzita nora doa hori maritxuaren itxurarekin?). *Zer dabill orrek maikita aluorrek* (Zer dabil horrek, maritxu alu horrek).

Mutil homosexual batek, hainbeste urtean ezkutuan izan eta bere joera sexuala amari kontatzea erabaki omen zuen. Amak honela esan omen zion: *Ez jamonik eiñ. Ori ezta ixte. Pasakoatzu* (Lasai. Hori ezta ezer. Pasatuko zaizu).

MARIKOI

1.- Guretzat, gizonezko helduek iraintzat esan eta hartzen zuten berba besterik ez zen; hitz itsusia. Ez genekien zer esan nahi zuen. Jakina, inork ez zigun azaldu esanahia. Hau ere helduen laguntzarik gabe arakatu beharko genuen. Gainera sarri, beste hitz gogorrez inguraturik entzuten genuen: *marikoi ostixi*, *marikoi putasemi*, *putaseme marikoi* (ordena besterik ez da aldatzen). Gaztelaniaz entzutea tokatzen bazitzaigun ere berdin: “*maricón de los cojones*”. Horrelakoak, gaztelaniaz, txoferrek botatzen zituzten. Beraz, ohartzen ginen parte onekoa ez zela; baina, zer ote? Nork azaldu behar zigun marikoen (homosexualen) joera sexuala heterosexualen desberdina zela, eta horrek zer suposatzen zuen, harreman sexualak nola izaten zituzten eta abar?

2.- *Txitxarro marikoi*. Txitxarro handia beltza eta zuria daude. Gure gurasoen belaunaldikoek eta zaharragoek “*txitxarro marikoi*” ez zuten esaten; horren orde, beti “*txitxarro andixe*”. Arrasteko arrain salerosketan gaztelania nagusi izanik, txitxarro zuri handiari gaztelaniaz

“chicharro maricón” deitzen zioten, euskaraz “*txitxarro marikoi*”. Txitxarroaren deitura hau (“*andixe*” ordez “*marikoi*”) berri samarra da. Ikus, *txitxarro andixe*.

MARIKOIKEXI

Marikoikeria (“mariconada”). Entzunago pluralean: *marikoikexak*. *Galletaik eta azaitunaik eta olakoik ez ekarri; orreik marikoikexatiz* (Gailetarik, olibarik eta horrelakorik ez ekarri; horiek marikoikeriak dira). *Ontxe-be marikoikexi eiñddau arek* (Orain ere marikoikeria egin du hark).

MARIXAN ALABAK

Elizaren babesean antolaturiko neska gazteen elkarte edo kofradia. Mutilak *Luistarrak* ziren bezala, neskak “Mariaren alabak”. Gerra (1936koa) aurrean ere baziren eta ondoren ere iraun zuten. Mutilekin dantza egitea debekatuta zuten. Hala ere, dantza egin arren ez zen ezer gertatzen, baldin eta “neskazahar” mihiluzeren batek ikusi eta amari kontatzen ez bazion. Dantzan egitea ez zen arazoa, etxean jakitea baizik. Hori gertatuz gero izaten ziren istiluak, “dramak” eta zoritxarrak. *Marixan alabak ondo euazen, bañe mutillakiñ dantzan etti-be gusta etteazkun* (“Mariaren alabak” ondo zeuden, baina, mutilekin dantzan egitea ere gustatu egiten zitzaigun).

Honen sinonimoa ere maiz erabili izan da: *Kongregaziñoikuk*.

MARIXE

Txikitan kontatzen zizkiguten ipuinetan agertzen ziren pertsonaietariko bata, Peruren emaztea: *Peru te Marixe*. *Maixe* ere entzuten zen. Aulestiko Benigna Lasuenek kontatu zidan Peru eta Marixeren arteko elkarriketa. Peruk hiru alkandora zituela esan Marixek, eta Peru harrituta bezain pozik, zeintzuk ote ziren alkandora horiek:

- *GurePeruk iru alkondara!*
- *Zeintzuk daukedaz-ba ba Marixe?*
- *Soñin daukazun zizkirri-bazkarrixe, labi batzen erabiltten dodan zarra, ta eiño deusudan barrixe.*

MARKATIK FUERAKU

Bikaina, aparta, sekulakoa (“super”, “excelente”). *Markatik fuerako kontziertu entzundou gaur* (Gaur sekulako kontzertua entzun dugu). *Solabarrietakuk ekarriraben txalopa barrixe, markatifuerakure* (*Solabarrieta* enpresak ekarri duen txalupa berria bikaina da).

MÁRKI

1.- Marka. *Ixan* (izan) aditzaz. *Auxea (auxe da) marki!* (Hau da marka!). Izenondoren bat ere ezartzen diogu. *Auxea marka madarikatu! Beñ pentsa mendire juti te bertan eurixe* (Hau da marka! Behin pentsatu mendira joatea, eta orduan euria egin behar).

2.- Seinalea, marka (“marca”). Mareak gora eta behera egunean bi aldiz egiten duenez (lehen ere horrela egiten zuen), erreka inguruko ormetan eta hondarrean urak bere marka (*marki*) lagatzen du. *Ezaun ezaunde mari noarte allaran* (Ezagun da marea noraino heldu den). Maisuak makilaz, erregelaz zein eskuaz jotzen gintuenean sarri marka (*marki*) uzten zigen. Uda hasieran hartzen genuen lehen eguzkiak ere marka nabariak uzten zizkigun gorputzean; ageriko alderdia gorri, eta estalitakoa zuri. *Ederra lagatzu marki euzkixak!* (A zelako marka utzi dizun eguzkiak).

3.- *Márki borrá*. Marka hautsi (“batir el récord”). *Atanok marka guztik borrhattuz* (Atanok marka guztiak hautsi ditu).

4.- *Márki eiñ*. Balentria egin (“realizar una proeza”). *Orixok eiñddau markaik goorrrena: amabost eunin bost estropara jokatu eta bostak irabazi* (Oriok ikaragarritzko balentria egin du: hamabost egunetan bost estropada jokatu eta bostak irabazi).

5.- *Alturin marki*. Gutariko bakoitzaren garaieraren marka (“señal que indicaba la estatura de cada uno de nosotros”). Bakoitzak bere garaiera neurtu eta marka zuzen egitea ez zen posible izaten; beraz, horrelako lanak burutzea gutxienez biren kontua izaten zen. Gure artean gehienetan hiru izaten ginen: Andoni, Jon, eta ni neu. Andonik izaten zituen erregela eta arkatza, tresna aproposak horman markak egiteko. Gainera ilea motz-motza izaten genuenez, ez zegoen tranparik. Gehienetan leku diskretu batean horma zurian egiten genituen, hiru marka: Andonirena oso goian, eta Jonena eta nirea elkarrengandik hurbil. Batzuetan ordea, ateran baten markoan egiten genituen markak aiztoaz koska eginez, eta handik hiru edo sei hilabetera marka berriak egitean zaharrak han geratzen ziren betirako beherago; horma zurikoak berriz, ezabatu eta kito.

Handiagoak izateko nahiak eraginda aldian behin egiaztatzen genuen egunetik egunera hazten ari ginela; eta pozik. Zein mutilek ez du egin noizbait horrelakorik?. Asko ez ginen hazi, baina, txiki-txikiak ere ez ginen geratu. Horrekin konforme. Ez naiz gogoratzen neskak horrelako lanetan aritzen zirenik.

MARKIÑA

Ondarroatik Berrizera bidean, hamar kilometrora dagoen herria; eta tartean Berriatua (*Berritu*). Bilbora autobusez joaten ginenean beti Markiñatik pasa behar. Markiñan “zestako” pilotalekua ere bazegoen; eta inguruan pilotari sonatuak. Nekazal herria. Baina zer gertatzen zen, gure herrira euri guztiak ere Markina aldetik etortzen zirela. Euria gauza txarra zelakoan! Uholdeak ere alde hartatik zetozen. Honelako esaldiak maiz entzuten genituen: *Markiña aldetik gauzonik eztator ba-pe; uxola-pe andixeik etortendi* (Markina aldetik ez dator gauza on bakar bat ere; uholdeak ere handik etortzen dira). Bestalde aitortu behar *Markiñako kokotik* (pastel bereziak) gutziz estimatuak zirela Ondarroan. Urtean behin-edo, jaten genituen. *Markiñako kokotik gozuk ixatezin* (Markinako “kokoteak” gozoak izaten ziren).

MARMARRA

Marmarra (“murmuración”, “queja”, “refunfuño”). Honen sinonimoa: *eramana*. *Orreik betiabiz marmarrin* (Horiek beti ari dira marmarrean).

MARMITTAKU

Antzina arrantzaleek hegalezetan ia egunero jaten zuten janaria. Oraindik ere jaten da, bai itsasoan eta bai lehorrean. *Marmittaku* egiteko behar diren osagaiak: *atune, patati, kipuli, beakatza, gatza, ure (arraiñ-fume), ardaur zurixe (ero koñaka), piper-miñe, eiñdako tomati, piper berdi, piper autse, orixu te ogixe*. Marmitakoa egiteko errezeta bat baino gehiago dago. Gainera, pertsona berak, errezeta bera erabiliz marmitakoa egin arren, beti desberdin aterako zaio.

Kantitateak: pertsona bakoitzarentzat liberdi (250 gramo) patata eta ondoren apur bat gehitu; atuna, patataren erdia baino gehixeago (4 kilo patata badira, bi kilo eta erdi atuna); kipula asko, eta berakatza apur bat; ardo zuria pare bat basoerdi; olio gutxi; piper hautsa pixka bat; ogia, salda loditzeko adina (asko ez).

Patata ederra hautatu, eta zatitzerakoan “apurtu”; kipula gorria erabiltzen baduzu hobeto; oliorik onena.

Patata zuritu, zatitu (zati handiegiak ez) eta piper berdea (bi edo hiru) ondo txikituta eltze batera bota. Bestalde, hegaleztea garbitu eta zatituta (tamainakoak, handiegiak izan gabe), gatza ondo emanda prest izan. Tipula eta baratxuria ondo txikituta olioarekin zartagin batean sutan jarri; su bizian barik, su makalean, eten gabe eraginez, gorritu arte (kontuz erre gabe!). Tipula puntuan dagoenean, piper hautsa eta pipermina bota eta eragin. Zartagina heltzera hustu (pataten gainera). Ardo zuria gaineratu, eta ondo nahastu patatekin. Ondoren heltzera arrain-fumea bota, patatek hartzen duten altuera baino hiru hatz goraxeago. Sutan ipini egosten; ia eginda dagoenean ogi apur bat gehitu, salda loditzeko adina. Patata eginda dagoenean tomatea gehitu

(asko ez), sua itzali, atuna sartu eta gatz puntua begiratu. Eltzea estali, eta berehala dago prest jateko.

Kontuz tomatearekin. Patata ondo egin arte tomaterik ez bota.

Ardoa gustatzen zaionarentzat, gatz eta pikante gehiago erabil dezakegu.

Toribio Etxebarriak, *marmitxakua* berba dakar: “*Ondarruara goyaz lagunok marmitxakua jatera*”.

Ondarroan, orain, besteak beste, egun berezi bat dago marmitakoa jateko: arrantzale eguna (*mañel eune*: abuztuaren 17a).

MARMOKI

1.- Marmoka (“medusa”). Aterkiaren formako gorputz likatsu gardena dute, eta urak epeltzen direnean agertzen dira; bere erroez ukituz gero, azalean arazoak sortzen dituzte. *Urako egun batzutan kontuz ibilli birrixaten gendun marmokakiñ* (Udako egun batzuetan kontuz ibili behar izaten genuen marmokekin). Ur irakinetan marmoka edukiz gero desagertu egiten da, bera, ura besterik ez baita.

Ondarrutar arrantzale batzuk Gorozikara (*Gozika*) joan ziren han hamarretakoa egiteko asmotan, baina, ez zeukaten ezer. Marmoka handi bat eraman zuten, eta tabernako etxeko andreaki esan zioten mendi-buelta egitera zihoazela eta marmoka jartzeko irakiten, baina, beraiek etorri arte ez irekitzeko lapikoa. Andreak jarri zuen irakiten marmoka eta arrantzaleek joan ziren mendi aldera. Etxekoandreak, luze iritzita lapikoa ireki egin zuen ikusteko ea zer berri zen han barruan. Berak sartu zuen marmoka lapikoan baina, han ez zegoen ezer. Arrantzaleek itzuli ziren:

- *On zabaldu lapiku te ata marmoki* (Orain zabaldu lapikoa eta atera marmoka).
- *Or barrun ezta ixe* (Hor barruan ez dago ezer).
- *Zelan ezta ixe. Lapikoik ezendun zabalduko ezta?* (Nola ez dagoela ezer. Lapikorik ez zenuen zabalduko ezta?).
- *Bai. Nik ikusteko zelan ixun egosten zabaldu eiñddot* (Bai. Ikusteko egosten nola zihoan, zabaldu egin dut).
- *Esatzuau-ba, geu etorri arte ezala zabaldubir* (Esan dizugu ba, gu etorri bitartean ez zela zabaldu behar).
- *Bueno, trankill mutilak. Neuk ipiñikotzuet arrautzak eta txoixo zati bana* (Bueno, lasai mutilak. Nik prestatuko dizkizuet arrautzak eta txorizo zati bana).

Horrela, baserritarrak ipinitako arrautza pareta eta txorizo muturra jan eta bapo etxera, inoren kontura hamarretako ederra eginda.

2.- Zikin likina, lirdinga (“suciedad pegajosa, viscosa”). Zikina lehorra barik, bustia eta likina denean erabiltzen da. Norbaitek oka egin duenean ere bai. *Batenbatek ederra lagarau marmoki* (Norbaitek ederra “pastela” utzi du!). *Au marmokiau zeñek garbittu birdau-ba?* (Zikinkeria hau nork garbitu behar du?).

3.- Mozkorra izendatzeko berba ugari erabiltzen dugu, eta horietako bat *marmoki*. *Atzo beko gixonak ederra ekarriban marmoki* (A zelako mozkorra ekarri zuen atzo beheko gizonak!).

MARRAENA

Bitra (“bita”, “cornamusa”, “noray”). Txalupa atrakatzen denean, lehorretik ematen den soka lotzeko txalupa barruan, kroskari itsatsita dagoen zurezko (orain burdinazkoa) pieza. Moilako bitari ere batzuek deitzen diote *marraena*. Ikus, *motiloi*.

“Txalopak lotzeko mollar eoten dizenai guk esatetzau marraenak. Txalopakuai-be bai. “Marraenin lotuxun” esaten dou”. (Bedialauneta Laka Luis Mari).

(Txalopak lotzeko moilan egoten direnei guk esaten diegu *marraena*. Txalupakoari ere bai. “*Marraenin lot ezazu*” esaten dugu).

Francisco Javier Arrietak (*Itsaso Aldetik. Ondarroako itsas gizon eta emakumeen kontakizunak*), Ondarroako ontziolako arotza izaniko Pedro Bengoetxeari jasotako informazioan

oinarrituta honela dio: “*Estriborrean eta baborrean, alde bakotxean, gabillekaz bi marraen lotzen jakozan obramuertari, bertan soka lotzeko, esaterako, ontzia portura heltzen zanean*”.

MARRALLI

Ordena faltak eragiten duen nahaste-borrastea. Aldi berean saltsa eta zarata daudenean sortzen da *marralli*. *Konkurtsa de peska amattu zanin, plazan euan premixuk emoti. Euren kañabera ta guzti araxe batuzin ume guztik. Antxe euan marralli!* (Arrantza lehiaketa bukatu zenean, plazan zen sari banaketa. Euren kanaberak hartuta hara bildu ziren ume guztiak. Han sortu zen saltsa eta nahastea!). *Marralli* sortzen denean, *marrallan eon* edo *marrallan ibilli* esaten dugu. *Antxoba sasoiñ, txalopa guztik molla etortezin karga-karga eiñdde. Danak batea deskargaten astezinin, maiñelak antxe ibilltzezin marrallan* (Antxoa sasoian, txalupa guztiak Nasa Kalera etortzen ziren antxoaz lepo eginda. Denak batera deskargatzen hasten zirenean, arrantzaleak hantxe ibiltzen ziren saltsan).

MARRANI

Zikina (“marrana”). *Olako zikinkexaik ezta enbir. Ezta ixanbir marrani* (Horrelako zikinkeriarik ez da egin behar. Ez da izan behar zikina).

Zikinkeriak egiten zituen neskari ume eta gazteen artean esaten zitzaion iraina. Horrelakoak nesken artean gehiago esaten ziren. Helduei ez genien entzuten. Beraz, neskari *marrani* (“marrana”) eta mutilari *marranu* (“marrano”). Bagenekien gaztelaniatik hartua zena; eta izenondo bezala gaztelaniaz “zikina” esan nahi zuela. Baina, orduan ez genekien gaztelaniaz leku askotan “marrano” txerriari deitzen zitzaionik. “Marrano: cerdo, animal / Marrana: hembra del marrano”. Honelako erretolikak neskei entzuten genizkien elkarri esaten, “fuerte” gainera: “*Cochina, marrana, puerca, asquerosa*”. Dena txerrikia.

MARRAXU

1.- *Marrazoa* (“marrajo”, “tiburón azul”). Mutur konikoa, aho azpialdean hortz ugariz hornitutako barailak eta bi bular-hegats pare dituen tamaina handi edo ertaineko itsas arraina. Gris kolorea du eta azpiko alde zuria; haragia berriz, gorria. Guk *tiburoi* deitzen diogunaren itxurakoa da, baina txikiagoa. *Marraxu arrasteruk ekarri ixan dabe, bañe, bajuraku-pe atrapateben kordiaz* (Marrazoa arrasteko txalupek harrapatu izan dute, baina bai baxurako txalupek ere kordaz).

“Marraxuai tiburoi urdiñe-be esateotze. Marraxuk aĩn zorrotzak eukitteottuz, zerri ixango balitt morun, bañe, kruzin, batzuk alde batea ta bestik bestea”. (Basterretxea Irusta Jon).

(Marrazoari *tiburoi urdiñe* ere esaten diote. Marrazoak hagin zorrotzak edukitzen ditu, zerraren antzera, baina gurutzatuta, batzuk alde batera eta besteak bestera).

2.- *Marraxotan*. Marrazoak harrapatzen (“pescando marrajo”). *Arrasteruk, beste arrañakiñ batea, nastin atrapa ixan dabe marraxu, bañe, bajurakuk, marraxotan ibilltzezin* (Arrasteko txalupek beste arrainekin batera nahastuta harrapatu izan dute marrazoa, ordea, baxurako txalupek marrazotan jarduten zuten).

“Marraxotako, kordi botaten da. Enkarnaten gendun txitxarru-te; lantzin beiñ kariokakiñ-be bai arrasteruai kendute. Marraxotan Frantziko kosten ibiltten giñan. Arei tokixai esatetzé Frantziko “Costa Perdida”. Antxe ibiltten giñan marraxotan eta an atrapatezan marraxu”. (Markuerkiaga Aranbarri Domeka).

(Marrazoak harrapatzeko korda botatzen da. Amuan txitxarroa ipintzen genuen; batzuetan kariokak ere bai arrasteko txalupei eskatuta. Marrazotan Frantziako kosten aritzen ginen. Toki hari esaten diote Frantziako *Costa Perdida*. Hantxe aritzen ginen marrazotan, eta han harrapatzen zen marrazoa).

3.- *Marraxeru*. Marrazotan aritzen den txalupa (“embarcación que se dedica a la pesca del marrajo”). *Marraxeruk orraxé Frantziko kosta jutezin, de marraxu ondo atrapateben*

(Marrazotan aritzen ziren txalupak horra Frantziako kosta ondora jo, eta marrazo asko harrapatzen zuten).

“Marraxeruzin Sagradatarrak. Gure atte Sagrada Nuevon ibilli zanin jutezin marraxota. Batzuk marraxotan urabarrixan, antxoba sasoi plenun ibilttezin. Arrasteruk emotetzen enjeneral karnati. Gure atteta beiñ juntzin Frantziko kosta eueldi otzaz. Arkatxonea sartuzin, otzak gexa eiñdde esate bateako. Esateban, kalatxoixak uran gañin tente; taka-takan uran gañin. Ure izoztute Arkatxonen. Eun kinttal marraxo-ta ekartebe. Da ordun marraxuk, beste arraiñ guztin aldin karu etteban. Preixo andiko arrañe zan”. (Bedialauneta Laka Luis Mari).

(Marrazotan *Sagrada* enpresako txalupak aritzen ziren. Gure aita *Sagrada Nuevo* itsasontzian ibili zenean joaten ziren marrazotara. Batzuek, marrazotan, udaberrian, antxoa garai bete-betean jarduten zuten. Gehienetan karnata arrasteko txalupek ematen zieten. Gure aita-eta joan ziren behin eguraldi hotzaz Frantziako kostara. Arkatxonera sartu ziren, jasan ezineko hotzaz. Esaten zuen, kalatxoriak ur gainean tente zebiltzala; taka-takan ur gainean. Ura izoztuta Arkatxonen. Ehun kintal marrazo-eta ekartzen zuten. Eta orduan marrazoa, beste arrain guztiekin parekatuta, garesti saltzen zuten. Prezio handiko arraina zen).

MARTINGALI

Amarrua, trikimailua (“martingala”, “treta”). *Martingala* asko ibilltten dau orrek iñor ingañateko (Amarru ugariz baliatzen da hori besteak engainatzeko). *Batzukiñ kartetan naibo zu irabazí dakixuzen martingala guztik ibilli bizuz* (Batzuei kartetan irabazi nahi badiezu, dakizkizun amarru guztiak erabili behar dituzu).

MARTIÑE

1.Martina (“arao común”). Ahatearen tamainako itsas hegaztia. Bizkaraldea eta burua beltzak ditu, eta sabelaldea zuria.

“Martiñak atunaz da zimarroiaz batea ibilttendi; aetteik ataten daben arrañe, antxobi ero sardiñi, jatea. Atun-txoixa-pe (atun-txoixe) esateakue”. (Basterretxea Irusta Jon).

(Martinak hegazuarekin eta hegalaurrearekin batera ibiltzen dira. Haiek ateratzen duten arraina, antxoa edo sardina, jatera. *Atun-txoriak* ere deitzen zaie).

2.*Martiñ baltza*. Martinaren antzeko itsas hegaztia. Honi *mariki* ere deitu izan zaio. Hauek *txartela* deituriko hegaziari atzetik joan, oka egin arazi, eta janaria lapurtzen zioten.

MARTIRI

Martiri izan ziren santu eta santa askoren berri izaten genuen, bertso zahar nahiz elizako abestiak zirela medio. Geroago beste testuinguru batzuetan berba hori maiz entzun izan genuen. *Onek umionek martiri nauke; arnasaik artzen-be eztozta lagaten* (Ume honek martiri nauka; arnasarik hartzen ere ez dit uzten). *Beran buru martiri eiñddeabill ori* (Bere burua martiri eginda dabil hori).

MARTIXE

Martxoa, urteko hirugarren hilabetea (“marzo”). *Martixan jai asko ezan tokaten, bañe baten-baten eune bai* (Martxoan jai asko ez zen tokatzen, baina, bai norbaiten urtebetetzea). *Gure anaxarreban artin martikuk biraz: Bego ta Edurne* (Gure neba-arreben artean martxokoak bi dira: Begoña eta Edurne).

MARTZELO

Nire “bizitza osoan” hiru Martzelo baizik ez ditut “ezagutu”. “Marcelo” gaztelaniaz ahoskatuta bat ere ez. Horietatik bi *Goikalin* (Goiko Kolean) bizi zirenak, eta hirugarrena Italiako Fontana Liri-n jaiotakoa: Martzelo Alkorta Gimeno, Martzelo Berridi Badiola, eta Marcello Vincenzo Domenico Mastroianni. Nik ez nuen ezagutu, baina, izan omen zen Martzelo *Potxeri*. Marcello

Mastroianni zineko aktore famatua izan zen; Martzelo Alkorta, besteak beste, futboleko guztiz trebea; Martzelo Berridi berriz, arrantzan, kanaberarekin arrainak harrapatzen, aparta.

MARÚ

Lasaia eta baketsua, estresak harrapatu gabea (“tranquilo/a”, “pacífico/a”). *Joezaldu gixon maru zan* ” (Jose “Zaldu”, Jose Plaza, gizon lasaia eta baketsua zen). *Andrapaño gixonak maruazin* (Emakumeak baino gizonezkoak lasaiagoak eta baketsuagoak ziren).

MASABORRI

Nola edo hala, olio gutxirekin egindako, itxura txarreko eltzeoari deitzen zaio horrela. *Zeozelako taberna batea sartuga bazkaltzea ta masaborri atazku; ezin ixandou jan* (Itxura eskaseko taberna batera sartu gara bazkaltzera eta gaizki eginiko janari eskasa atera digute; ezin izan dugu jan).

MASILLI

Masilla (“masilla”). Iturginek kristalei eusteko erabiltzen zuten orearen antzeko masa solidoa. *Guk masilli ojaleteruai ikusten geuntzen. Masillaik beste iñun ez gendun ikusten* (Guk masilla iturginei ikusten genien. Masilla beste inon ez genuen ikusten).

Gure etxean kristalen bat apurtzen genuenean, lehenik istilua sortzen zen, amak astindu egiten baikituen. Izan ere kristala puskatzeak, “ojaleteroari” (iturgina) deitzea eta finean, gastua esan nahi zuen. Gurera beti Mauro etortzen zen, eta orduantxe ikusten genuen masilla biguna. Bere tresnak zituen kaxa (tartean masilla) beragandik hurbil uzten zuen, baina, horrelako aukerarik ez genuen galtzen masilla apur bat kaxatik hartzeko. Izan ere, gerora eskolan umeek izaten zituzten “plastilinarik” guk ez genuen ezagutu, eta masilla oso materia xaflakorra (“maleable”) zen nahi genituen irudiak-eta egiteko. *Kristala apurtu eta zaplarak artute gero Mauroi ostutako masilliaz gustoa ibilltten giñan* (Kristala hautsi eta jipoia jaso ondoren, gustura aritzen ginen Mauro iturginari lapurtutako masillaz). Kristala, maizenik pilotaz edo baloiaz (*putzaz*) apurtzen genuen. *Gero amak, geu jotzen, eskoba kirtena apurtzeban, da gasto dobli* (Ondoren amak gu jotzen erratz kirtena puskatzen zuen, eta gastu bikoitza).

Berez biguna izan gabe, bigunduta zegoen gauzaren bat aurkitzen genuenean, masillarekin parekatzen genuen. *Au txokolatiau masilli baño biunara* (Txokolate hau masilla baino bigunago dago).

MÁSKA

Onartu, sinetsi, irentsi. Jatorria gaztelaniako “mascar” hitzean aurkitzen dugu, hots, zerbait jateko egin behar dugun ariketa (“mascar”: mastekatu, murtzikatu). *Orrek, esan dabena eiñ engorau; ori maskáta euki* (Horrek, agindu duena bete egingo du; hori janda eduki).

Hala ere, maiz, ironiaz esaten denez, alderantziz ulertu behar izaten da. *Gallastegik Akarregin kontra galdu engorabela? Maskátaakazu bai!* (Gallastegik Akarregiren aurka galdu egingo duela? Ezta pentsatu ere).

MASKARI

1.- Aurpegian jartzen den moxorroa (“máscara”). *Karnabaletan maskari jantzikot eta iñok enau ezautuko* (Inauterietan moxorroa jantziko dut eta inork ez nau ezagutuko).

2.- Aurpegia. *Arpeiko maskari* ere esaten da. *Lelengo anaxe bixak alkarreaz diskutiuten asizin. Berotuzin de gero auskan. Gaztiauk emotzan ukabillaz da maskari apurtutzan* (Lehenengo, anaia biak elkarrekin eztabaidan hasi ziren. Berotu ziren eta borrokan. Gazteagoak eman zion ukabilez eta aurpegia puskatu zion). *Onei umionei gexa ikutoik ettemotzazu maskari kendukotzut* (Ume honi gehiago ukiturik egiten badiozu, aurpegia puskatuko dizut).

MASKULU

Barraskiloa (“caracol”). *Maskuluk banaka ibilttendi; kuadrillan beñ-bez* (Barraskiloak banaka ibiltzen dira; taldean inoiz ere ez).

Maskulu ikusteko lekuetan ez ginen ibiltzen, eta singularrean ez genuen askotan esaten. Gabonetako ohiko jakia zen, eta orduan pluralean entzuten genuen: *maskuluk*. Gabon gauean izeba Mirenek (*Kresala* tabernako sukaldaria: Miren Arrizabalaga Badiola) bidaltzen zizkigun berak prestatutako *maskuluk*. *Ixiko Mirenek bixaldutako maskuluk gozuk ixatezin* (Izeba Mirenek bidalitako barraskiloak gozoak izaten ziren). Gure behean bizi zen Pedro (Pedro Bedialauneta) bakarrik bizi zela-eta, gure amak Gabon Gau batean gonbidatu egin zuen. Nire ondoan eseri zen eta *maskuluk* oskol eta guzti (ez dakit zenbat, baina, asko) jan zituen. Gaztelaniako berba kidea (“caracol”) ezagutzen genuen, baina euskaraz ari zen bati lehenengoz *karakola* (Lazkaon izan zen) esaten entzun nionean sortu zitzaidan harridura, guri Lazkaon *bentani* entzun zigunari sortu zitzaionaren antzekoa izango zen.

MASÓI

Masoia (“masón”). Berba hau beti pluralean heltzen zitzaigun belarrietara: *masoik*. Hauei buruz entzuten genituenak gogoratzen naiz: “Gure Jauna hartzera besteak bezala joan baina, ondoren, inor konturatu gabe forma sagaratua (ostia sagaratua) ahotik atera, zapi batean gorde eta beraien arteko isileko batzarretara eramaten zituztela; eta han “ostia sagaratu” hura lurrera jaurti eta zapaldu egiten zutela”. Orduan, guretzat, horrelako jokabidea, gaiztakeria eta makurkeriarik bihurriena baino okerragoa zen.

Isilpeko elkartearen zenez, hauei buruz, gorago aipaturiko astakeriak izan ezik, inoiz ez genuen gauza garbirik entzuten. Hitza bera frantsesetik dator (*maçon*: hargin). Izan ere hargin eta eraikitzaileen elkarte gisara sortu zen Erdi Aroan. Geroago burges liberalen filosofiaren ildotik jo zuten. Kutsu antiklerikala hartu zuenez Eliza Katolikoak gaitzetsi egin zuen. Elizanburu euskal idazleak “*hargin-beltz*” berba erabili zuen masoiei deitzeko. Francok ere, abertzaletasunarekin eta komunismoarekin uztartu zuenez, debekua ezarri zion.

MASOTI

Oraindik estreinatu gabe, askatu gabe, ondo bilduta dagoen soka sorta. Soka kordelerian (*txirrikan*) egiten zuten eta multzoetan (*masoti*) gorde saldu bitartean. Hariaren multzo ordenatuari mataza deitzen zaion bezala, bisigutarako aparailuak egiteko soka multzoari *masoti*. Baina, multzo biribilak barik apur bat luzangak izaten ziren. Gure aitak, bere lehengusu bat (Hipolito Egiguren Badiola) lagun zuela, elkarrekin egin zuten bihurrikeria bat kontatu ondoren, honela bukatzen zuen:

“Alla nittan etxea. Sartu nittan etxin. Subill masotik ixatezin tretzak etteko soki. Attak artzen dau alakoxe bat... Axea partiuti. Zurixe ataztan. Ni attak enittun asko jotzen, bañe, ordun eztai zeattik zoratu eiñgakon, da subill-masotiaz apurtu einittun”. (Arrizabalaga Badiola Antonio).

(Heldu nintzen etxera. Sartu nintzen etxean. Subill *masotik* izaten ziren tretzak egiteko soka. Aitak hartu zuen horrelako bat... Ikaragarriak eman zizkidan. Ni aitak ez ninduen asko jotzen, baina, orduan, ez dakit zergatik, erotu beharrean jarri zen, eta subill *masotiaz* txikitu egin ninduen). Ikus, *subill-masoti* (SUBILLE, 2).

MASPARRI

Aihena, mahatsondoaren adarra (“vid”). Berba elkartu honetan, bata da *matsa* (mahatsa) eta bestea *parri* (gaztelaniako “parra”). Konparaketetan entzuten zen. *Alboko mutill txikixe masparri baño okerrauara* (Aldameneko mutikoa mahatsondoa baino bihurriagoa da). Gure herrian sekula santan ez nuen mahatsondorik ikusi, eta hori erabiltzen zutenek ere ez seguru asko.

MASPASI

1.- Mahaspasa (“pasa de uva”). Errege egunean, bezperan balkoian ipinitako zapatan ez zitzaizkigun inoiz faltatzen *maspasak*; bat baino gehiago izaten ziren, horregatik ia beti berba pluralean. *Zapatan euazen gauzetatik lelengo maspasak jattuaz* (Zapatan zeuden gauzetatik lehenbizi mahaspasak jan ditut). Urtean zehar, izeba edo osabaren batek ekarrita noizetik noizera jaten genituen.

2.- Begian kolperen bat hartu ondoren sortzen den ubeldura eta handitua. *Txomiñek ederraauke maspasi beixin* (Txominek a zelako “mahaspasa” duen begian).

MÁSTA

Txalupa mota batek izaten zuen masta nagusia (“mástil mayor”). *Txalopa andixak eukitteben palo andixai esateotzen masta* (*Txalopa andixak* deituriko txalupek izaten zuten bela euskarri nagusiari deitzen zioten masta).

Mastari *palu* deitzen zioten, eta masta nagusiari *masta*. Ordea gu jaio ginenerako ez zen geratzen ez belarik, ez mastarik, ez *palorik* eta ez txalupa handirik. Ordea kantuetan geratutako arrastoak guri ere iritsi zitzaizkigun: “*Antxe dator bafora iru palokua...*” “*Palo gañeko, palo gañeko puntaran, an dago Karmen lutoz beteta pañuelo izarak bordaten*”.

MASUSTI

Masusta (“mora”, “zarzamora”). Mendira ez ginen sarri joaten, baina joaten ginenean aprobetxatzen genuen, sasoia baldin bazen behintzat, masusta batzuk hartu eta jateko; baina ez urratu batzuk egin gabe. *Akilla junga ta birin masustak toparouz* (*Akilla* mendira joan gara eta bidean masusta batzuk aurkitu ditugu). Masusta bakarra janda inoiz ez ginen konformatzen; horregatik, berba hau maizago erabiltzen genuen pluralean: *masustak*.

MATADEIXI

Hiltegia (“matadero”). Zubi Barritik San Iñazio Kanean zehar abiatu eta berehala, etxe bitarte estu bat ezkerretara, erreka aldera hartu eta hantxe zegoen. Goizean goiz ekartzen zituzten inguruko baserritarrek hiltegira animaliak (behi, txahal, idi...: *ganaruk*) eta hantxe hiltzen zituzten. Gu ibiltzen ginen lekuetatik ez zen eskura geratzen, baina, noizbehinka arrimatzen ginen eta ikusi ere bai animaliairen bat hiltzen eta zatitzen. Ez zen atsegina izaten. *Matadeire junga ta ganaru illtten ikusirou* (Hiltegira joan gara eta txekorra hiltzen ikusi dugu). Inguru hartan bizi zirenek (Antonio Zarraga, Gillermo Korpeon, Luken Otxoantesana, Jose Pedro Lasarte...) guk baino aukera gehiago izango zuten animaliak hiltzen ikusteko.

Jenoeba Txoku-be Matadeiko zerka ingurun bixi zan (Jenobeba “*Txoku*” ere hiltegiko kale inguruan bizi zen).

MATALAZURREKU

Matrailekoa, masailekoa, belarrondokoa (“bofetada”, “sopapo”). Azken “-ko” (-ku) atzizkiaz aparte, bi berba ditugu garbi: *matraill* eta *azurre* (matrail-hezurra). *Abisabaik artzen genduzen matalazurrekuk eskolan, elixan, etxin, kalin*. (Abisurik gabe jasotzen genituen masailekoak eskolan, elizan, etxean, kanean.). Belarrondokoak nagusien artean ere banatzen zituzten (borrokan), eta bai mutikoen artean ere; baina gehienetan helduek eman eta guk hartu egiten genituen. Begi erneak eta hankak arinak genituela! Bai behar ere. *Sankristauk matalazurreku emozta* (Sakristauak masailekoa eman dit). Elizan ere “biolentzia” praktikatzen zen, bai sakristauak eta baita apaizek ere. Honen sinonimoa, *matralleku*. *Matralleku artuko zu* (Masailekoa hartuko duzu).

MATALAZURRIN EMÓN

Matrailean eman. *Matalazurrin emoztan* (Matrailean eman zidan). *Matalazurrin emonetzan* (Masailean eman nion). *Matalazurrin emotemotzut bat, besti paetak emongotzu* (Matrailean ematen badizut bat, bestea hormak emango dizu).

MATANTZI

Hilketa gogorra, sarraskia (“matanza”). Gaztelaniaz duen jatorrizko zentzuan ere erabiltzen dugu. *Ederra matantzi gertara! Ogei pertsona illttuez* (A zelako sarraskia gertatu den! Hogei pertsona hil dituzte). Ordea, maizenik metaforikoki, asko jateari eta arrain asko harrapatzeari dagokionez. *Andonik ederra eiñddau matantzi. Bera bakarrik jattuz dozena bat txibi andi* (Andonik a zelako “sarraskia” egin duen! Bakarrik jan ditu dozena bat txipiroi handi). *Reinak matantzi eiñddau! Otamar mille kilo atun iru eunin* (Reina txalupak a zelako “sarraskia” egin duen! Hogeita hamar mila kilo hegaluze harrapatu ditu hiru egunean).

MATAPUTXETI

Ohol motz lodia, atunari buruan kolpeak emateko lehenbailehen hil dadin (“palo para matar bonitos y atunes”). *Matapuntxeti* ere entzun daiteke. *Mataputxetiaz atune burun jotezan* (Ohol motz lodiaz hegaluzea buruan jotzen zen).

Hegaluzea kanabera eta kakoaren laguntzaz txalupara jasotzen denean, bizi-bizi egoten denez hura hil egin behar izaten da. Horretarako da *mataputxeti*. Horrela hiltzen dute hegaluzea. Augustin Zubikaraik dioenez *atsopeta* ere esaten omen zen. Bermeon, berriz, *mataputx*, eta *mataputxé*.

Guk, txikitan berba hau entzun, eta testuingurutik ateratzen genuen tresna arriskutsuren bat zela, baina, ez genekien zehatz zer zen eta zertarako. *Mataputxeti artu te segi eitzan atzetik* (*Mataputxeti* eskuan zuela atzetik segi egin zion). *Plantaik baabizu mataputxetiaz emongotzut burun* (Koplarik badarabilzu, hegaluzea hiltzeko oholaz emango dizut buruan).

MATEIXALA

Gure artean, berba honekin, jateko behar zen gaiari (jan gaiari) egiten zitzaion aipamena. *Maxak-eta presdaz amen dotore, bañe mateixala falta* (Mahaia-eta, prest daude hemen dotore, baina, janaria falta).

MATORDU

Jatordua, otordua (“comida”). Mahaian eserita egiten den eguneko janaldi nagusietako edozein (bazkaria, afaria). *Matorduk denok batea etti komenire* (Jatorduak denok batera egitea komeni da).

MATRAKI

1.- Neskato bihurria (“revoltosa”, “traviesa”). *Gure neska nausixe formalara, bañe, txikixe matraki* (Gure neska nagusia zintzoa da, baina, txikia, bihurria).

2.- *Maimatraki*. Mari-matraka, oso neska bihurria (“revoltosa”). Bihurrikeriak bata bestearen ondoan egiten dituen neskatila. *Gure gaztiena, maimatraka galanta!* (Gure neska gazteena, bihurri hutsa da). *Amen dator ontxe gure maimatraki* (Hemen dator oraintxe gure neskato bihurria).

MATRALLAZURRE

Masailezurra, baraila (“mandíbula”, “hueso maxilar”). Bai hau eta bai bere sinonimoa (*matralle*) hizkuntza formalagoan erabiltzen dira, hots gai serioez ari garenean. *Matraill-azurrin eitze operaziñoi* (Barailan egin diote ebakuntza). *Azidenti euki eta matralle auziban* (Istripua izan eta masailezurra hautsi zuen). *Matrallin artuban golpi* (Masailean hartu zuen kolpea). Horrelako testuinguruan inoiz ez dugu entzungo *matalazurre apurturau*, nahiz eta gauza bera izan.

MATRALLU

1.- Mailua (“martillo”). *Ixe etxe guztittan eotezan zeozelako matrallu* (Ia etxe guztietan egoten zen zelako edo halako mailuren bat).

Arotzek erabiltzen zutena eta mekanikariena ez ziren berdinak izaten, baina, guretzat denak ziren *matralluk*. Mekanikoenak atzeko aldean ez zuen izaten tenaza formako bukaerarik iltzeak ateratzeko. Etxeetan ere izaten ziren, baina, gure eskuetan hobe ez ustea. *Etxin enbizin arregluk etteko gure attak baforetik ekarteban matrallu* (Etxean egin behar ziren konponketan burutzeko gure aitak txalupatik ekartzen zuen mailua).

2.- Familia batekoek zuten izengoitia. Lau anaia ziren: Juan, Jose, Karmelo eta Sabiñ: *Danak Matralluk*. Juan “*Matrallu*” gure aitaren koadrilakoa; emaztea Enkarna. Seme-alabak: Jose, Alicia, Txomiñ eta Kelemente.

Jose “*Matrallu*”k eta Juanitak sei seme-alaba izan zituzten: Juan Jose, Joxe Anjel, Jesus Mari, Isidor, Maitere, Maribi eta Mari Loli. *Kalekutzin* bizi ziren; balkoia Nasa Kalera. Aita “*matrallu*” izan arren, seme-alabei “*Motrollo*” deitu izan zaie: *Maitere Motrollo, Joxe Anjel Motrollo, eta abar*.

MÁTSA

1.- Mahatsa (“uva”). Ezagutzen genuen, baina, jan gutxitan, garestia zelako. *Etxin ez gendun matsik jaten* (Etxean ez genuen mahatsik jaten).

Ordea, txikia nintzela, bi udatan (bost urterekin eta zazpi urterekin) Nafarroako *Los Arcos* herrira joan nintzen bi aste pasatzera. Han bai mahatsa! Klase guztietakoa, tamaina guztietakoa eta kolore guztietakoak; jatekoa eta ardoa egitekoa. Hain hurbil hainbeste mahats ez dut nik sekula ikusi. *Axea mats pillu; karrokarak eta karrokarak* (Hura zen mahats pila! Gurdikadak eta gurdikadak). Izeba Puritarekin joan ginen: Lehenik Andoni (anaia) eta ni; eta bigarren aldiz Jabier (Landaribar) lehengusuarekin. *Antxe janeban naiku mats* (Hantxe jan nuen nahikoa mahats).

2.- Mozkorra (“borrachera”). *Atzo parrandan ebizen areik zure laun bixak ederra atrapaben matsa* (Atzo parrandan zebiltzan zure lagun bi haiek, a zelako mozkorra harrapatu zuten).

Orduan arrantzaleek mozkor asko eta handiak harrapatzen zituzten; horregatik berba asko ziren mozkorra adierazteko, eta horien artean bat *matsa*.

3.- *Masmordu*. Mahats-mordoa (“racimo de uva”). Etxean sekula santan ez genuen ikusten: frutategietan eta *Kresala* tabernan. *Masmordo ederrak ikusi eta inbixa galanta pasa* (Mahats-mordo ederrak ikusi eta inbidia galanta pasa).

4.- *Matsak batute*. Emankizuna edo jaia bukatu ondoren heldu; arazoa konpondu eta gero agertu, beranduegi, alferrik. Zerbaitetara edo nonbaitera beranduegi datorrenari esaten zaio: *On zatoz? Amen matsak batuteraz* (Orain al zatoz? Egin beharrekoak eginda daude hemen).

MATTASUNE

Maitasuna (“amor”). *Mattetasune* ere entzuten da. Aditza, berriz, *mattatu*, edo *matte ixan*. *Mattetasune baño gauza ederrarik ezta* (Maitasuna baino gauza hoberik ez dago). *Arek andrik beran semi ezeban matte* (Emakume hark bere semea ez zuen maite). *Zeure buru matterozun neurrixan beste bat matte ixati ezta erreza* (Zure burua maite duzun neurrian beste bat maitatzea ez da erraza).

MATTÍ

Umeei zuzentzen gatzazkionean, gozotasuna, samurtasuna eta maitasuna agertuz erabiltzen den “komodina”, nahiz eta zerbait ukatu behar izan. *Ez mátti! Gaur ezga jungo attittanea* (Ez laztana! Gaur ez gara joango aitonaren etxera). *Ure naizu? Bai mátti! Ontxe emongotzut* (Ura nahi duzu? Bai laztana! Oraintxe emango dizut). *Ai mátti! Eztakixu ondo zueneko attak zemat biar enbirrixan daben zuei jaten emoteko* (Ai laztana! Ez dakizu ondo zuen aitak zenbat lan egin behar izan duen zuei jaten emateko).

MATXETA

Matxetea, aihotza (“machete”, “cuchillo de gran tamaño”). *Karnazeru matxet andixe eskun dabela ikusirotenin, sustana* (Beldurtu naiz, harakina labana handia eskuan duela ikusi

dudanean). *Kalandixan sekulako eskandalu eon eide. Gizon batek beste batei matxetaz segi eñ eidotza* (Kale Handian sekulako istilua egon omen da. Gizon bat, matxetea hartuta, beste bati atzetik joan omen zaio).

Filmetan eta, ikusten genituen matxeteak, baina, guretzat forma makur samarra zuen labana handia *matxeta* zen.

MATXÍN PLÁKA

Gure gurasoen belaunaldikoak neska eta mutiko txikiak zirenean adinean aurrera samar zihoan herriko aguazila. Aguazil hau erdalduna omen zen.

“Matxin Plakai guk burle etten gentzan: Matxin Plaka, klik-klak! Molla ertzin jarten giñan, da bera urre-urrea etorri arte gu antxe. Gero dzanga ureta ta eskapa igaxan”. (Arrizabalaga Badiola Antonio).

(*“Matxin Plaka”*ri guk burla egiten genion: *Matxin Plaka, klik-klak!*. Moila ertzean jartzen ginen eta bera guregana hurbiltzen zen arte, gu hantxe. Gero uretara murgil egin eta alde igerian).

“Gu Guzurretxin ibiltten giñan pelotan, da auazillak, Matxin Plakak eztozkun lagaten. Segi emoteozkun, bañe gu arek ordun atrapa? Ezta pentsa-be! Gu mutill txikixak, eta berak eukiko zittun berrotamar urtetik gora; ixe iruroi.

Eun baten an gabiz pelotan da etorri zan bera; bañe gu konturatubaik pasa zittun eskillarak. Segi emozkun de aringaingan, ortik eta emendik... Domingo Axi-te kuadrilli giñan. Da alako baten blast! Jausi zan da derrefente bertan ill. Bixotzeko atakik emon da antxe iltzan Guzurretxin. Peni artu netzan.

Aettei eitzen ba Ondarrun gure attak-eta. Gure sasoiñ tretzak etxitan enkarnatezin, baiñe, lena-lena bodegetan enkarnaten zittuezen. Batzuk txalopa andixetan itxosa besiuta-ta jutezin, de gatzik-eta tretzak enkarnaten eotezin bodegetan. Flor de Mayoko bodegan eotezin de atik giltzan zulu eukitteban-ba; da andixeik beatzen ei dotzen Matxin Plakak ia zeintzuk euazen barrun ikusteko. Batek antxe txirriñe eukan. Txirriñe baakixu zer dan? Kalatxoixan tipoku ixaten da bañe, txikittua. Sumaben pauso otsa, Matxin Plaka etorrela. Artu txirriñe batek eta besti listo: “Ontxe, ontxe”. Zulutik beire asi zanin, dzat txirriñe zulun, de ixe beixak ata. Orreik txirriñok otzin ainke etten dabe-ba. Batek, “Ontxe, ontxe”, esatzanin, bestik txirriñe ipiñitzan da, txirriñak beittik ainke. Ixe beixe kanpoa”. (Egiguren Badiola Hipolito).

(Gu *Guzurretxi* zeritzan lekuan ibiltzen ginen pilotan, eta aguazilak, *“Matxin Plaka”*k, ez zigun uzten. Atzetik segi egiten zigun, baina, hark gu orduan nola harrapatuko gintuen bada? Ezta pentsatu ere. Gu mutiko txikiak ginen, eta berak berrogeita hamarretik gora, ia hirurogei urte izango zituen.

Egun batean pilotan ari ginela etorri zen aguazil hori; ordea gu ohartu gabe igo zituen eskailerak. Atzetik hasi zitzaigun eta gu korrika, hortik eta hemendik... Domingo *“Axi”* eta kuadrilla ginen. Eta halako batean lurrera erori zen. Lurrera erori eta bertan hil. Bihotzekoak emanda hantxe hil zen *Guzurretxi* zeritzan lekuan. Pena handia eman zidan.

Aguazil hari egin zioten Ondarroan gure aitak-eta. Gure garaian trettei etxeetan ipintzen zitzaien karnata, ordea, lehenago, lan hori sotoetan burutzen zen. *Flor de Mayo* txalupako sotoan aritzen ziren, eta ateak giltza zulo handia izaten zuen; eta zulo hartatik begiratzen omen zien *“Matxin Plaka”*k, ea barruan nortzuk zeuden ikusteko. Batek hantxe *txirriñe* zeukan. Ba al dakizu zer den *txirriñe*? Kaioaren antzeko itsas hegaztia, baina, hura baino txikiagoa. Sumatu zuten pausu hotsa, *“Matxin Plaka”* zetorrela. Batek *txirriñe* hartu eta bestea prest: *“Oraintxe, oraintxe”*. Zulutik begira hasi zenean, *txirriñe* zulutik sartu, eta ia begiak atera. Hegazti horiek berehala egiten dute horzka. Batek, *“Oraintxe, oraintxe”*, esan zionean, besteak *txirriñe* ipini zion, eta hegaztiak begitik horzka. Ia begia kanpora).

MATZAKU .

1.- *Matxitxako* lurmuturra (“cabo Machichaco”). Ondarroako portutik, nahiz Gipuzkoako edozein portutatik irten eta itsasoz urrutira joateko *Matxitxako* lurmuturraren paretik igaro behar nahitaez. Hipolito Egiguren “*Eziñaberastu*”, bere lagunak (Anjel Aldarondo, “*Astobaltza*”) apur bat “behartuta” eraman zuen bakailaotara. Berak kontatzen zuenez, Pasaiaiko portuan bertan hartu zuen lehendabiziko sustoa. Sei hilabeterako joaten zirenez, “bakailao-ontziek” erabat beteta (ura, janari, gasolioa, gatza eta abar) kargaren kargaz uretan sartuta, zubia baizik bistan ez zutela abiatzen ziren. Pasaiaiko portura lagunarekin batera iritsi eta ingurueta begiratzeko arren, berak ez omen zuen txaluparik inon ikusten. Azkenean lagunari galdetu behar izan zion:

•*Barkuk nun daz-ba?* (Txalupak non daude ba?)

•*Aur!* (Hor, zure muturren aurrean)

Konturatu zenean zubia baizik bistan ez zuten haiek zirela, eta han sartuta joan behar zela sei hilabeterako, negargura sartu omen zitzaion. Abiatu zirenean, berriz, sekulako eguraldi txarra, haize gogorra, olatu handiak, ikaragarritzko ekaitza. Honela zion berak:

“*Matzakure orduko damutuaztan! Lelengoko mari eiñdde bueltan gatzela Matzakuko parin, gexa enittala jungo-ta, neure gauza guztik (erropa, otzara, kamaña...), danak bota nittuzen ureta. Bañe, alperrik. Oetak urtik einittuzen makallautan koziñero*”. (Egiguren Badiola Hipolito).

(*Matxitxakora* orduko damutu zitzaidan. Lehen itsasoratzea egin eta etxera gentozela, *Matxitxako* parean, gehiago ez nindoala-eta, nire gauza guztiak, arropa, saskia, kamaina, denak bota nituen uretara. Alferrik, ordea. Hogeitaz urte baino gehiago egin nituen bakailaotan sukaldari).

2.- *Matzakuko faola*. *Matxitxako* lurmuturreko itsasargia (“faro de Machichaco”). *Inguruko kosta guztin Matzakuko faola bakarrik ikustezan* (Inguruko kostalde guztian *Matxitxako* lurmuturreko farola baizik ez zen ikusten).

Gaur egun kostako portu eta leku estrategiko guztietan daude gauez argi seinale indartsuak ematen dituzten itsasargiak. Garai batean berriz ez zegoen. Beste herrietan ez zen egongo agian, baina *Matzakuko faola* famatua eta ezaguna zen arrantzaleen artean.

Agustin Zubikaraik dioenez, besteek baino argiagoa zen gizonagatik esaten zen *Matzakuko faola*.

MAUMETANU

Mahomatarra, musulmana, mairua (“mahometano/a”). *Maumetanuk* guk filmetan baizik ez genituen ikusten. Durbantedun beltzaranei ere, besterik gabe horrela deitzen genien. Batez ere, norbait zerbaitengatik mairuen itxura hartzen zitzaizolako erabiltzen zen berba hau. *Illuntzin ikusirot nik Goikalintzir gorutz bakar-bakarrik maumetanun itxuriaz buru tapa-tapa eiñdde* (Iluntzean ikusi dut Goiko Kanean barrena gorantz bakar-bakarrik mairu itxurarekin burua ongi estalita zeramala).

Joseba Sarrionandiak (*Moroak gara behe laino artean?* 559. or.) argitzen digu berba honen nondik norakoa:

“*Mahometano*: hala deitu zaie “kristau”, “budista” edo “marxista” bezala osaturik hitza. Baina dotrina horretan Ala da dena, Mahoma mezularia baizik ez baita. *Islam* deitzen zaio dotrinari eta musulman jarraitzaileari...”.

MAUNE

1.- Mahoia (“mahon”). Txinako Nankin hiritik Menorkara (Mahon) ekarri omen zuten kotoizko ehun sendo hau, eta ondoren lanerako arropak egiteko hautatu. Hasiera batean beste kolore batzuetakoak ere izan behar zuten, baina gure inguruan urdina besterik ez dugu ikusi. *Maunezko alkondari te prakak, beti azulak* (Mahoizko alkandora eta galtzak, beti urdinak). Horregatik guk beti mahoia kolorea urdinarekin lotu izan dugu. Arrantzaleek mahoizko arropa (alkandora eta galtzak) erabili izan dute beti itsasorako, lehorrean daudenean lanerako eta astegunean kalerako

ere bai. *Maunezko jaki* (mahoizko jaka) zaharrek baizik ez zuten erabiltzen. Gaur egun batzuek itsasorako eta lanerako (portuan) janzten dute mahoizko arropa, baina, askok ez. Kalerako ia inork ere ez.

Orain, mahoizko arropak janzteko ohitura *maiñel euneako* (arrantzale eguna: abuztuaren 17a) gorde da. Egun horretan arrantzale izan ez garenok janzten gara *maiñel*; arrantzale izanikoak gutxi.

Arrantzaleez aparte, mahoizko alkandora eta galtzak, fabriketako langileek eta baserritarrek ere asko erabili izan dituzte.

2.- *Maunezku*. Mahoizkoa (“de mahon”). Beraz, ehun (tela) mota horrekin eginiko beste zernahi izan zitekeen mahoizkoa (*maunezku*). *Maunezku*: *alkondari, prakak, jaki, bonbatxuk, goni, txaleku, amantala...*

MAUNEZKO TRÁJI JANTZÍ

Mahoizko trajea jantzi, hiltzea, alegia. Gaur egun, beste herrietan bezala Ondarroan ere, hildakoa, bizi zela janzten zuen traje dotorea jantzita bidaltzen dute zerura. Ordea, garai batean, hildako gizonezkoari Ondarroan (denei ala marinelei bakarrik?) *maunezko traji* (mahoizko trajea) janzten zioten. Horregatik gure aita oso gaizki zegoela bere alaba nagusia (Begoña: Marruekoson zegoena) etxera etorri zela konturatu zenean, honela esan zion: “*Zu, neuri maunezko traji jaztea etorriza*” (Ni berehala hilko naizelako etorri zara). “Mahoizko trajerik” ez zioten jantzi baina halaxe gertatu zen: berehala hil zen.

Ordea, mahoizko trajearen garaia baino lehenago, badirudi beste garai gogorragoak izan zirela ondarrutarrentzat. Ikus, *Josafateko zelaxe*.

Beraz, esan genezake, horretan behintzat, pausoz pauso aurrera goazela: *lelengo popabistan, gerua maunezko trajiaz, eta on kaleko trajiaz* (lehenik ipurdi bistan, geroago mahoizko trajeaz, eta orain kalerako trajeaz). *Gero, segurutik, erre ta kittu, ixangora. Ez maunezko trajeik eta ez bestelakoik* (Gero, seguru asko, erre eta kito izango da. Ez mahoizko trajerik eta ez bestelakorik).

MAUNEZKO PAÑELU

Arrantzaleen muki zapi berezia; berezia, koloreari dagokionez: karratu txiki urdin eta zuriak elkarren ondoan. *Maunezko pañelu, bañe, beti ondo garbittute, eta dotore plantxata* (“Mahoizko” muki zapia, baina, ondo garbituta eta dotore lisatuta). Muki zapi horren ehuna ez da mahoizko izan inoiz, baina beti deitu izan zaio horrela. *Ekatzu maunezko pañelo bat* (Emadazu “mahoizko” muki zapi bat).

Horietakoak, itsasorako eta lanerako ziren. Orain, berriz, *maiñel eunin* (arrantzale egunean: abuztuaren 17a) lepoan lotzeko. Ikus, *pañelu* (PAÑELU, 1).

MAUSTAKO BÁLDI

Batelei beheko aldean, panelen azpian, pilatutako ura jasotzeko forma bereziko zurezko ontzitzoa, kirten eta guzti. Txanelek (“chinchorro”: *plati*) izan ezik, gainontzeko batel normalek azpiko aldea ez dute zapal laua izaten, biribil formakoa baizik. Horregatik, handik ura jasotzeko ontzitzoa (*baldi*) ere forma berekoa izan behar, hots, forma bereziduna. *Batelai, paelak kendu te maustako baldiaz atateakon ure. Eta atzan-atzanin geatzezan pixketi, lanbasaz sikatu te listo* (Batelari panelak kendu eta zurezko ontzitzo batez ateratzen zitzaion ura. Eta azkenean geratzen zen apurra, lanbasez lehortu eta kito).

Konstantino Bedialauneta “*Papardo*”k azaldu zidan ontzitzo horren izena: *maustako baldi*. Berak gure osaba Joni (Jon Basterretxea Irusta) entzun omen zion.

MAUSTÍ

Baranga (“varenga”). Txaluparen egituran, gilatik gorantz doazen saihetsen tartea.

“Maustik formi eukitten dau. Maustire armazoi bixan tarti. Baldi-be enbizendun estuaua ta formiaz angu ure sikatzeko. Orreattik maustako baldik eukitten dau maustin formi”.
(Aristondo Agirre Tomas).

(Barangak forma edukitzen du. Baranga da saihe biren tartea. Baldea ere estuagoa egin behar zenuen, forma emanda, hango ura lehertzeko. Horregatik hango ura lehertzeko baldeak barangaren forma edukitzen zuen). *Barengi* berba ere erabiltzen zen. Ikus *barengi*.

MAXATZA

Maiatza, gehienetan, eguzkiak indarra hartzen zuen hilabetea. Beraz, neguko usainari agur esan eta udara begira maiatzean jartzen ginen. Eguraldia epeldu eta urak ere bai. San Juan bezperako sua egiteko ere orduan hasten ginen *larrak* (enbor, adar eta abar) biltzen. Alaitasun handiko hilabetea guretzat.

Orokorrean “Ama Birjinaren” hilabetea. Eskolan ere “Ama Birjinaren” abestiak kantatzen hasten ginen.

MAXATZEKO LÓRAK

Ama Birjinari maiatzeko egun guztietan iluntzean egiten zitzaion “elizkizuna”: abesti bereziak, otoitzak, arrosarioa eta abar. Aldare nagusiaren ondoan egoten zen Ama Birjinaren irudia lorez jantzita. *Maxatzeko lorak* osorik esan gabe, *Lorak* soilik esanda gauza bera ulertzen zen.

Iluntzean etxera hanka hezurra sartu orduko iristen zitzaigun galdera zuzena belarrietara: *Loreta juntza?* Erantzuna: *Bai*. Gero gerokoak!

MÁXU

1.- Maisua, irakaslea (“maestro”, “profesor”, “enseñante”). Une bakoitzean bat izaten genuen, baina *eskola barrixetan* (orduko eskola nazionala) asko ziren eta guretzat onik bat ere ez: Don José, Don Juan, Don Benito, Don Gregorio, Don Valentín, Don José María. Hala ere denak ez ziren berdinak. Batzuek besteek baino duintasun handiagoa zuten eta portaera samurragoa. Bazen bat “*Patillas*” deitzen ziotena, patilla luzeekin ibiltzen zelako. Hark fama onik ez zuen; baina, nire anaia Jonek esaten zuenez gitarra jotzen zuen gelan; eta agian, gaurko ikuspegitik begiratuta ia esan genezake denen artean hura zela “pedagogikoa”. Haiek beren lana betetzen zuten: Francoren erregimenaren funtzionario leial izan, *Katona* (garai hartako testu-liburu bakarra) irakatsi hitzez hitz, eta jo. Alde batetik beldurra sartu, eta bestetik mina eman, gaztelaniaz ez genekielako gutaz barre egin eta umiliatu, kasu batzuetan pentsa ezin daitekeen neurriraino. Espainiako “auskalo” zein herritatik Ondarroa bezalako herri batera etorri euskara menderatzen ez zutela, jakinaren ganean beraiek ordezkatzeko zutena, hots, Francoren erregimena, gehiengo batek gorrotatu egiten zuela, beraz, azken finean beraiek ere ez zirela onartuak, kasu askotan beraien jokabidea, defentsa mekanismoa besterik ez zen izango: gogorak izan, egurra eman eta hizkuntza bakarra gaztelania balitz bezala jokatu. Zerbait esaten hasi eta “kastillano” (gaztelania) batua, zuzen eta “korrektoan” hitz egiten ez zuenari, sekulako erretolika, denak berba iraingarriak: “zoquete, palurdo, borono, paleta, zopenko, holgazán, pedazo de alcorneque, idiota, inútil, desgraciado...”. Eta horrela, sinonimo pila (eta sinonimoak ez zirenak), gaztelania bikain menderatzen baitzuten. Bertako jendearekin, ondarrutar arruntekin, batere harremanik gabe, horrelako giro arrotz batean, harritzekoa alda horrelako jokabidea?

“Don Valentín zan kuartoko máxu. Esateban ze leziñoi preuntakoban da denpori emoteozkun leziñoi ikasteko. Leziñoiko opak arranka; lelengo kolkure ta gero papelera. Beste guztik ateso leziñoi ikasten da norbera zea baño trankilla. Alako baten neuri: “A ver, Francisco María Etxaburu, la lección de los Reyes Católicos”. ”Señor maestro, no tiene hojas”. Eta máxuk: “Bien; siéntese”. Urrengo baten osta-be neuri: “A ver Francisco María Etxaburu, Los comuneros de Castilla”. Maniobra bardiñe eiñdde osta-be. “Señor maestro no tiene hojas”. Eta máxuk, “Muy bien, siéntese”. Atzanin kurtsu amattu orduko katona mei-mei eiñdde,

atzeko ta aurreko paelak (katonan kartoi azalak) alkar jotzen. Gorutz jun ordeaz berutz: kuartotik tertzeroa, ta tertzerotik itxosa. Santa Teesita motorrin asi nittan. Ni, eskolan, atzeko bankutan jartenittan, bañe, ni baño atzeraua Xaxi; alkati, ni baño tontua. Bañe, ni itxosa; ta a, Ondarruko aiuntamentun alkate". (Etxaburu Urbietta Fraixko Mari).

(Don Valentin zen laugarren mailako irakaslea. Esaten zuen aldeaz aurretik zein ikasgai galdetuko zuen, eta astia ematen zigun ikasteko. Ikasgai hura zekarten orrialdeak kentzen nizkion liburuari; lehenik kolkora eta ondoren paper ontzira botatzen nituen. Beste guztiek, estu eta larri ikasgaia ikasten eta ni inor baino lasaiago. Halako batean niri: "A ver Francisco María Etxaburu. La lección de los Reyes Católicos". "Señor maestro, no tiene hojas". Eta irakasleak: "Bien; siéntese". Hurrengo batean berriro ere niri: "A ver Francisco María Etxaburu, Los comuneros de Castilla". Maniobra bera eginda berriro ere. "Señor maestro, no tiene hojas". Eta maisuak, "Muy bien, siéntese". Azkenean, ikasturtea bukatu orduko katona zeharo mehetuta, liburuaren atzeko eta aurreko azalak elkar jotzen. Gorantz egin beharrean beherantz: laugarren mailatik hirugarrenera, eta hirugarrenetik itsasora. Santa Teresita txalupan hasi nintzen. Ni eskolan, atzeko jarlekuetan esertzen nintzen, ordea, ni baino atzerago "Xaxi"; alkatea ni baino tontoagoa. Baina, ni itsasora; eta hura, Ondarroako udalean alkate).

Escuela de Pescan ere ezagutu genituen batzuk: Don Lorenzo (zuzendaria), Don Anjel, Don José, Don Jon. Zuzendariak izan ezik, besteek bazekiten euskaraz. Hura ez genuen "erregimenaren" eskolatzat hartzen. Baina, han ere pedagogia bera zegoen: egurra. Eskola honetan ere ezagutu genuen "sadismoa".

2.- Kintoko máxu. Eskola hartan (Eskola nazionala), beste edonon bezala, mailak eta taldeak zeuden: "*primero, segundo, tercero, cuarto, quinto, sexto*". Bosgarren mailako irakaslea (*kintoko maxu*) Don José María Assas zen. Bada ezpada ere "Don", ipini diot, bestela oraintxe ere, dagoen lekutik (ez dakit bizirik dagoen ala ez) zerbait egiteko edo esateko ahalegina egingo luke eta. *Azentuk-eta ondo ipinitte, baezpaan-be* (Azentuak ere behar diren lekuan kokatuta badaezpada). Nafarra omen zen. Oroimen beldurgarria dut: "autoridade faxista perfektua". Egurra erraz eta errukirik gabe ematen zuen, bere aginteari zirrikiturik utzi gabe. Bere hizkuntza baliabide guztiak (gaztelania ongi menderatzen zuen) erabiltzen zituen ikasleok barregarri uzteko eta mugarik gabe lotsarazteko. Oso trebea eta abila izan zen ikasleengan bereganako gorrotoa eta ezinikusia ereiten. Nirekin, behinik behin, lortu zuen.

Ia egunero entzuten nuen "Cara al sol" abestia. Zekitenek abesten zuten, eta nik entzun; kantatu inoiz ere ez, ez bainekien. Hori kantatzen zen unean maisuren bat hurbiltzen bazen itxura egin eta kito. Bestalde, ikasteko ulertu ere egin behar zen. *Primerotik kintoraino* ondo joan zen gauza, "Cara al sol" ikasi gabe. Doinua sartzen zen, baina, hitzak ez. Maisu horrek ikasgarri zidan (niri eta beste guztiei); beharko ikasi. Egurra emanaz gero, ze erremedio!

MAXÚ-MÁISTRAK

Maisuak eta "maistrak" (andereñoak), hots, irakasleak. *Eskola barrixetako maxu-maistrak urtin beñ bazkaxe etteben alkarreaz* (Eskola berrietako, hots, eskola "nazionala", maisuek eta andereñoek urtean behin bazkaria egiten zuten elkarrekin).

MAZÍ-BARRILLI

Mazia edo apasta gordetzeko erabiltzen zen upela. Begira zer dioen Augustin Zubikarai: "*Len mazi ona ipar aldeko lurraldetatik ekarten zan. Makallau arrantza aukeran euker errietatik. Mazi-barrillak* deitzen ziranetan ekarten zan. Barrilla edo upel orreik 178/180 kilo ingurukoak izaten ziren. Eurretan etorten ziran gatz emonda, makallau urdail, este eta abar" ("Itsas eta arrantza bizitzako berbetako era batzuk").

Anaiari (Jon Arrizabalaga) entzuna dut, ilargia *Akila mendi* (Ondarroaren ekialdean) ertz-ertzean ikusten zuenean herritar batek emozionatuta esaten zuela: “*Antxe Akillan, mazi-barrilla baten gañetik gaur atrapako neuke nik ori itargixoi*” (Hantxe *Akilla* mendian *mazi-barrilla* baten gainetik gaur harrapatuko nuke nik ilargi hori).

Upel horiek nahikoa zabalak izaten zirenez, sarri pertsona lodia horiekin konparatzen zen. *A gixona txiki-txikixe ta toto-totu zan; mazi-barrilli moruku* (Gizon hura oso txikia eta lodia zen; mazia gordetzeko kupelaren antzekoa).

MAZIXE

1.- Mazia, apasta (“masa que se emplea como cebo para peces”, “raba”). Bakailao urdail eta hesteak birrinduta egiten zen pasta, garai batean, batez ere sardinatan, arraina erakartzeko erabili izan zutena. Horrelakoa arrantzaleek mazi hoberentzat jotzen zuten; baina, baziren kalitate apalagokoak ere, antxoa eta txitxarro hondakinez eginak. Lehendabizi mazi gozoa ematen zioten jaten sardinari eta ondoren sarea bota eta harrapatu. Sardina hura bikaina izaten omen zen jateko. *Mazixe gozu bara, a jandaben sardiñi-be ezta txarra eongo* (Baldin eta mazia gozoa, kalitate onekoa bada, hura jan duen sardina ere ez da txarra egongo).

Gaztelaniaz ere badugu, adiera bereko antzeko berba. “Macizo: cebo que emplean los pescadores consistente en una mezcla de residuos de pescados triturados, como sardinas o chicharros...”.

2.- Nahaste eta zikinkeria. *Ortik ze atabirau orre-pa? Aurtxera mazixe* (Hortik zer atera behar ote du horrek. Hor dago hor, nahastea eta zikinkeria!). *Orreik umiotabille bai mazixe!* (A zelako nahaste eta zikinkeria darabilten ume horiek!).

3.- *Mazixe botá*. Zerbait lortzeko bidea egin, aldeztu aurretik egin behar den guztia egin. *Zeoz kontsegiuteko aurretik mazixe bota birrixaten da* (Uzta jasotzeko aldeztu aurretik hazia erein behar izaten da).

MAZIXIN IBILLI

Nahaste-borraste, saltsa eta zikinkerietan aritu. *Umik zetan dabizen! Txokolati te pastelak jaten, mazixin* (Umeak zertan ari diren! Txokolatea eta pastelak jaten, nahasketa eta zikinkerietan). *Ontxe gabiz gu gustoa geure mazixin* (Oraintxe gabilta gu gustura, nahi dugun saltsan).

MAZIZU

Trinkoa, barrua ere betea (“macizo”). Pilotari buruz baizik ez genuen usatzen izenondo hau: *pelota mazizu* (pilota trinkoa). *Pelota mazizuaz palan jokatzeko ondo jokatzen jakin bizan, bestelaik jai euan* (Pilota trinkoaz palan jokatzeko ondo jokatzen jakin behar zen, bestela jai zegoen). *Ordun bentzat, pelota mazizuk gexenak baltzak ixatezin* (Garai hartan, behinik behin, pilota trinko gehienak beltzak izaten ziren). *Oneik zapatillok azpiko gomi mazizuaue* (Zapatila hauek azpiko goma trinkoa dute).

Eskuzko pilotekin ez zegoen horrelako konturik, baina, bai palaz jokatzekoekin. Izan ere, gomazko piloten artean egiten genuen bereizketa nagusia honakoa zen: *barru utze eukana ta mazizu*. Gomazko pilota batzuk barrua hutsa izaten zuten eta besteek betea (trinkoak). Palaz jokatzeko *mazizuk* (pilota trinkoak) izaten genituen nahiago; ordea, horiek menderatzea zailagoa izaten zen. Batea ere askoz biziagoa egiten zuten, eta menderatzen zailagoak.

MAZOPI

Mazopa (“marsopa”). Izurdearen antzeko ugaztun zetazeoa, honek baino muturra laburragoa eta biribilagoa duena. Beltza da goialdean, zuria behealdean; arrainez eta krustazeoz elikatzen da.

“Ixurdi moruku, bañe gaiztu. Onei arraiñ gaiztu-pe esateotzen. Treñak-eta jaten zittuezen. Osaba Andresei-te makiña bat kalte eitzen orreik. Sardiñatan-da ibilttezinin, sardiñi treñan barrun atrapata euanin kanporutz sakaraka, an boltsi formatezan, da oneik etorri tte treñai

zatixe kentzeotzen. Treñe trixka ta arrañipaik laga. Kalte andixak etteotzezen”. (Basterretxea Irusta Jon).

(Izurdearen antzekoa, baina, gaiztoa. Hauei, “arrain gaiztoak” ere deitzen zieten. Hauek, sareak ere jaten zituzten. Osaba Andresi-eta makina bat kalte egin zieten hauek. Sardinatan jarduten zutenean, sardina sare barruan preso zegoenean kanporantz sarea sakatuz, han poltsa eratzen zen, eta orduan hauek etorri eta sareari zatia kentzen zioten. Sarea txikitu eta arrainik gabe utzi. Kalte handiak egiten zizkieten).

MEDIANI

Mediana (“mediana”). Legatzaren familiako arraina, legatza baino txikiagoa. Bi kilo eta erditik beherakoa.

“Lelengora leatza, gero mediani, gero popularra, gordi, “pescadilla abierta”, “pescadilla cerrada”... Konpradorik ipiñittako ixenak. Tamaño bakotxai ixen desbardiñe, eta presixu-pe desbardiñak”. (Basterretxea Irusta Jon).

(Lehendabizi legatza, gero *medi*ani, gero *popular*ra, *gordi*, “*pescadilla abierta*”, “*pescadilla cerrada*”... Arrain erosleek ipinitako izenak. Neurri bakoitzari izen desberdina, eta salneurria ere desberdina).

MEDIKU

Sendagilea (“médico”). *Meriku* ere entzun zitekeen. *Gaxuk medikuana jutezin. Bañe, mediku etxea-be etortzezan* (Gaixoak sendagilearengana joaten ziren. Baina, sendagilea, etxera ere etortzen zen).

Don Luis, Don Sabiñ, Otxagabia, Don Alberto. Gaixoak ikustera, etxeetara joaten zirenak Don Luis eta Don Sabiñ ziren. Etxera medikua etortzea, alde batetik seinale txarra zen, eta bestetik gertaera berezia. Gu zain egoten ginen medikua gertutik ikusteko prest. Jantzita ere inguruko gizonak baino dotoreago etortzen zen; maleta eta guzti. Gaixoa ikusi ondoren, izeba Klarak prest edukitzen zituen harizko xukadera (*pañu*) portzelanazko palankana eta jofaina, medikuari eskuetara ura bota ondoren eskuak lehor zitzan. *Mediku datorrenin zueik agertu-bez ixeta* (Sendagilea datorrenean zuek ez agertu ezertara). Medikuaren inguruko zeremoniari seriotasun handia sumatzen genion, eta ordena hori zorrotz betetzen genuen. Ordea zirrikituren batetik begiratzea ez genuen galtzen. Hori bai, berak gu ikusi gabe. *Medikuk belarrixetan zeoze ipiñitte eukirau* (Sendagileak belarrietan zerbait ipinita eduki du).

Segidan, behean, agertzen den bitxikeria Antxon Narbaizak 1886ko “La Voz de Guipuzcoa” egunkarian (La Voz de Guipuzcoa. Viernes 5 de Febrero de 1886) aurkitu eta ekarri zidan.

Plazas de médico y cirujano titulares de Ondárroa.

El Ayuntamiento de esta villa con los vocales asociados que constituyen la Junta municipal, en sesión ordinaria celebrada el 24 del actual, acordó anunciar en partido libre la vacante de dichas plazas; la de médico con la dotación anual de 2.375 pesetas, y la de cirujano con la asignación de 1.000 pesetas; pagaderas por trimestres de los fondos municipales, pudiendo los agraciados contratarse por los vecinos por la asistencia facultativa y bien con el gremio de pescadores, que acostumbran satisfacer 625 pesetas anuales por dicha asistencia.

Los aspirantes han de poseer la lengua vascongada y dirigirán sus solicitudes con la hoja de estudios y demás méritos al Alcalde, dentro del plazo que espirará el 17 de Febrero, y quien entre tanto tendrá el gusto de enterarles de las demás condiciones; advirtiéndole que no necesitan caballo para desempeñar cómodamente sus cargos.

Ondárroa 27 de Enero de 1886. José Antonio de Garramiola.

Aurreko urtean (1885ean) hil zen Alfonso XII.a, eta 1886ko maiatzean jaio zen Alfonso XIII.a. Beraz, atera kontuak ze garaietakoa den Ondarroako udalak argitara emandako deialdi hori. Garai hartan Ondarroan sendagile eginkizunean aritzeko nahitaezkoa zen euskara jakitea: **“Los aspirantes han de poseer la lengua vascongada”**. Gaurregun (2014) berriz, lasai asko etortzen zaizkigu euskara usaindu ere egiten ez duten sendagileak.

MEDIOLUTU

Hurbileko senidearen heriotzagatik gordetzen zen lutoa (“medio luto”). Gaztelaniako hitzak berak dioen bezala, ez luto osoa (dena beltz), baizik erdia, hots, kolore moreko, griseko edo antzeko koloreko arropak janzen ziren. *Koñati illgako ta Agurtzane mediolutuaz dabill* (Koinata hil zaio eta Agurtzane mediolutuaz dabil).

Mediolutuak, hildakoarekin senidetasuna adierazten zuen, baina ez hurbil-hurbilekoa.

MEEZI

Merezi (“merecer”). Onerako baino txarrerako erabiltzen da maizago, guk nahi dugun norbaiti kalteren bat gertatzen zaionean. *Beti bestiai kalte etten bera ibiltten da ta on berai etorriako andixena. Meeziban orrek.* (Besteei kalte egiten ibiltzen da eta orain berari gertatu zaio ederra; horixe merezi zuen!). *Ureta jausizaz? Esatzut an ez ibiltteko. Besteik ezendun meezi!* (Uretara erori zara? Esan dizut han ez ibiltzeko. Besterik ez zenuen merezi). *Auxera fiñena ta danen artin onek meezirau erregalu* (Hauxe da finena eta denen artean honexek merezi du oparia).

MEEZI-BE OBÁIK

Besterik ez zenuen (dagokion pertsonan aditza) merezi. Gure ustez merezi duen neuri-neurriko nahigabea norbaiti gertatzen zaionean gustura esaten dugun lokuzioa. *Berai ostutzez diruk? Meezi-be obaik* (Berari lapurtu dizkiote diruak? Horixe merezi zuen, eta poztan naiz).

Gehienetan, gorrotoaren agerpena baino gehiago, harro-harro dabilena apur bat apaltzeko desioa izaten da.

MEÍE

Mehea (“delgada/o”, “flaca/o”). Pertsonen dagokienez *argala* ere esaten dudu. *Geu ez giñan toto-totuk, bañe nik ezauturoten gixonik meiena Loentzo Tximisti* (Gu ere ez ginen gizen-gizenak, baina, nik ezagutu dudak gizonen argalena Lorentzo Azpillaga, izengoitiz “Tximisti”).

Gauzen artean berriz meheena “zig-zag papera” (zigarro papera), tabakoa bilduz zigarroak egitekoa. Horregatik oso gauza meheak horrekin parekatzen ziren. *Mandatu eiñ gentzalako Bittorik barkilluk emozkuzen, bañe, meiak, zi-za papera baño meiauak* (Enkargua egin geniolako Bittorik barkiluak eman zizkigun, baina, oso meheak, “zig-zag” papera baino meheagoak).

Diru zorroa izan daiteke mehea (*karteri meie*: dirua urri) eta bai janaria ere (*jateku meie*: asetzeko haina janaririk ez). Eta diruari dagokionez *sobri meie* entzuten zen, soldata txikiari erreferentzia eginez, izan ere hileko soldata kartazalean, dirutan ematen baitzuten. *Soldati andixe bazan, sobre totu, lodixe; txikixe bazan ostea, sobre meie* (Soldata handia bazen kartazal lodia; eta aldiz, txikia bazen kartazal mehea).

Bestalde, zerbait egiteko gogo gutxi, eta gainera egin gabe uzteko aitzakia ugari aurkitzen saiatzea “*arixe meie*” (hari mehea) lokuzioaz adierazten dugu. *Eueldi txarra eongo zan, bañe orrek eukan itxosa juteko gou gitxi; arixe meie!* (Eguraldi txarrarena aitzakia besterik ez zen; horrek ez zuen batere gogorik itsasora joateko / Aitzakia txikia behar ez joateko).

Ondarroan, “*Meie*” goitizena, Ipar Kaleko mutil bati (Luis Mari Azpiazu Bakeriza: *Ania Meie*) ezarri zioten. Ikus, *ania*. Berba hau aipatzen duen esaera, berriz: *Meie ta flaku, Kosme gizaju*.

MEILLA

Domingo Ibarloza Urresti Melillara joan eta bost urte igaro zituen etxera itzuli gabe. Melillan bost urte eman eta Ondarroara itzuli zenean, seguru asko berehala jarriko zioten goitizena: *Meilla* (*Domingo Meilla*). Domingo, Agapita (*Apitte*) Juana Akarregi Larrañagarekin ezkondu zen, eta honi ere senarraren goitizena bera erantsi zioten: “*Apitte Meilla*”. Domingok eta *Apitte* sei seme-alaba izan zituzten: Lukas, Justo, Miguel, Angeles, Rafael eta Jose. Hauei, izenaren ondoren *Meilla* ezarrita deitzen zieten: *Lukas Meilla, Justo Meilla, Miel Meilla* eta abar. Eta hauen seme-alaba guztiei berdin.

- Lucas, Rufina Garramiola Abadearekin ezkondu eta lau seme-alaba izan zituzten: Sinfo, Domingo, Bernardo eta Dorotea.
- Justo, Pepita Larrañaga Lasarterekin ezkondu eta bost seme alaba izan zituzten: Miren Jone, Agapita, Maiteder, Pepita eta Itziar.
- Miguel, Felisa Urresti Aranzetarekin ezkondu eta lau seme-alaba izan zituzten: Patxi, Domingo, Maria Paz eta Belen.
- Angeles, Pako Azpillaga Egigurenekin ezkondu eta alaba bakarra izan zuten: Maria Angeles.
- Rafael, Veronica Balenciaga Etxaberekin ezkondu eta hiru seme-alaba izan zituzten: Rafael, Arantza eta Jose.
- Jose, Asun Burgoa Larrañagarekin ezkondu zen. Hauek ez zuten seme-alabarik izan.

Beraz ondorengo guztiek daramate *Meilla* izengoitia; edo gutxienez *Meillaneku*. *Meilla desixena beti entzun ixandou, bañe nik enekixen Meilla desixenan jatorrix, eta Maia Pazek (Maria Paz Ibarloza Urresti) argittuztazen detalle guztik (Meilla goitizena beti entzun izan dugu, baina, nik ez nekien goitizen honen nondik norakoa, eta Maria Pazek (Maria Paz Ibarloza Urresti) argitu zizkidan xehetasun guztiak). Gure attak sarri attatzen zittuzen Apitte Meillan kontuk* (Gure aitak maiz aipatzen zituen Agapita “*Meilla*”ren kontuak).

MEIXENDA

Askaria jan (“merendar”). *Mai gañin lagatzuaz txokolati te ogixe. Meixendazu?* (Mahai gainean utzi dizkizut txokolatea eta ogia. Askaria jan al duzu?). *Eztou meixenda bañe, gaur goxa afaldukou* (Ez dugu askaria jan baina, gaur goiz afalduko dugu). *Guk bentzat, eunero meixendaten gendun* (Guk behinik behin, egunero jaten genuen askaria). *Meixendatenazela ati jorabe* (Askaria jaten ari nintzela atea jo dute).

MEIXENDI

1.- Askaria (“merienda”). Garbiago berba egitea gustatzen zitzaienek, berba osoago, *merixendi* esango zuten. *Guk bentzat, meixendiaz sorpresa andirik ez gendun artzen. Aurretiaz genkixelako ze eongo zan: txokolati te ogixe* (Guk behinik behin, askariarekin ezusteko handirik ez genuen hartzen. Aldez aurretik baikenekien zer eongo zen: txokolatea eta ogia).

Arratsaldero jaten genuen *meixendi*; egunero gauza bera, sana eta gozoa: *txokolati te ogixe*. Ontza bat txokolate ogi zati handi batean hatzez sakatuta barruraino sartzen genuen, eta ogia jaten hasten ginen mutur batetik, txokolateari noiz koska egingo. Txokolatea heltzen zenean, hura gozamina! Urre zatia bezalakoa izaten zen. Gauza desberdinik eta lortu ezinezko gutiziarik ez genuen espero; eta espero genuena berriz, beti izaten genuen. Txokolatea gutxitxo, aukeran! *Arratsaldeko laurak, lauterdixak aldea txokolati te ogixe janezkio, listo geuazen gu afattako sasoirarte* (Arratsaldeko laurak, lau eta erdiak aldera txokolatea eta ogia janez gero, besterik ez genuen behar izaten afarirako ordua iritsi bitartean). Baina, ez pentsa txokolate tableta etxean egoten zenik; ez zuen minutu bat ere iraungo. Bakoitza, bere ontzaren bila, “erostera”, “koskan” (zorretan) noski, joaten zen *Goiko Torre* dendara. Luzianok apuntatzen zuen eta kito. “Eta kito” esateko modu bat besterik ez da. “Eta kito” amak ordaintzen zuenean. *Baten-baten eune zanin, ordun bai, ordun gauza diferenti: eiñddako txokolati ogi errikiñ* (Norbaiten urtebetetzea zenean, orduan bai, orduan gauza desberdina: egindako txokolatea ogi erreekin).

“Antonio Morroxkuai amak (Auleinek) esatzan: aiba diru, erosi txokolati te umiai emon meixendi. Antoniok txokolati erosiban, da parin topa zittuzen ume guztiai txokolati partiu. Amak, etxeko umiai, anaxarrebai, meixendi erosteko emotzan diru, bañe Antoniok inguruko ume guztiai emon meixendi”. (Arrizabalaga Basterretxea Jon).

(Antonio “*Morroxku*”ri amak honela esan zion: “tori dirua, erosi txokolatea eta umeei eman askaria”. Antoniok erosi zuen txokolatea, eta parean harrapatu zituen ume guztiei banatu zien

txokolatea. Amak, etxeko umeentzat, neba-arrebentzat, askaria erosteko eman zion dirua, Antoniok, ordea, inguruko ume guztiei banatu askaria).

2.- *Meixendetan*. Askaritan (“en la merienda”). *Atzo laun asko batu giñan meixendetan* (Atzo lagun asko elkartu ginen askaritan). *Meixendetan, eiñddako txokolati jandou* (Askaritan, egindako txokolatea jan dugu).

MEJORA

Hobekuntza izan (“mejorar”). Aditz hau beti osasunari edo gorputzaren itxurari dagokionez. *Zuen ama, gaxoik eontzanetik asko argaldute euan, bañe, ontxe mejorara* (Zuen ama gaixorik egon zenetik asko argalduta zegoen, baina, oraintxe bete da apur bat). *Juanita txarto-be txarto euan, bañe, ongoxe egunetan mejora eiñdde* (Juanita oso gaixo zegoen, baina, egun hauetan hobekuntza izan du).

MEJORIXE

Hobekuntza (“mejoría”). *Antonio obeto eualata...Gaur ikusiro, bañe, nik eztotzat topa mejorixa andirik* (Antonio hobeto zegoela eta...Gaur ikusi dut, baina, ez zait iruditu hobeto dagoenik).

MEKAUENKA

Biraoka (“maldiciendo”). *Mekauen* zen biraoaren oinarria. Biraoaren lehen zatia zen hori. Jatorria: “me cago en.....”. Hori (*mekauen*) soilik ere esaten zen, baina, bai osatuta ere; eta osagarriak asko ziren ezagunak, batzuk samurragoak eta beste batzuk oso desatseginak. “*la puta, la puñeta, Dios, la ostia, la letxe, seis, diez, la India, Sotz (Sos). Mekauela puñeta! Matrallu-be ekarri binebala-ta, antxe lagarot (Mekauela puñeta!* Mailua ere ekarri behar nuela, baina, hantxe utzi dut).

Honen aldaketak: *mekasuen, mekatxis, kasuen, katxis...* Horrelakoak, batez ere emakumeen ahotan; birao handirik bota nahi ez zuenarentzat.

Mekauenotsa (*mekauen* hotsa) eta *mekauen soñu* (*mekauen* soinua) sinonimoak. *Mekauen* berbaz osaturiko biraoak botatzen ari denak aterako du hots edo soinu hori. *Eztatt ze pasaakon, bañe goiko gizona maldiziñoika ixilddube ezta eiñ; aettetabill mekauenotsa!* (Ez dakit zer gertatu zaion, baina, goiko gizona biraoka isildu ere ez da egin; ikaragarritzko mekauen hotsa darabil!).

MEKEKI

1.- Ahuntza? Iñigo Aranbarrik (“Hitzak eta giltzak”) sinplifikazio lexikalari buruz ari delarik, honela dio: “Lekeitioko adiskide marinela, eskuaz aharia seinalatzen: zelan da ba hori, hori bekerekia, potroduna?”. “Bekerekia” berbaren hasierako “B” hori guk “M” entzuten genuen eta horrela “*mekeki*” esan. Ondarrutar bati entzun nion esaten Lekeition “Jaungoikoaren bildotsa” (“Agnus Dei”) elizan modu honetan kantatzen dutela: “*Jaungoikoaren bekerekia, zuk kentzen dozu munduko pekatua...*” Horrela ote? Hau ere ondarrutarren batek asmatutakoa ote da?

2.- *Mekeke*. Berba hau jolas bateko (“*Txartanka*”) abestian agertzen zitzaigun. Pilota botatzen zen eta alde z aurretik izendaturiko batek esaten zuen pilota nork hartu: “*Txartan-txartan, txulien-txulien, mekeke-mekeke, artu daxela pelotia...* (eta izen) *Andresek*”.

MELÁ-MÉLA EIÑ

1.- Busti-busti egin (“empaparse”). *Oneik umiok arrixin ibilliri bozigan da mela-mela eiñdderaz* (Ume hauek arraskan ibili dira urarekin jolasean, eta busti-busti eginda daude). *Esatzat nik uretan ertzin ez ibilltteko. Mela-mela eiñdde etorrre* (Esan diot nik ur ertzean ez ibiltzeko. Zeharo bustita etorri da).

2.- Mozkortu (“enborracharse”). *Afaxe euki eidabe. Orreitaillen berbaru! Orreik mela-mela eiñdderaz!* (Afaria izan omen dute. Eten gabe ari dira hizketan. Horiek mozkortuta daude).

MELBÍ

Melba (“melva”). 60 cm-raino hazten den arraina, atunaren familiakoa. Azpialdea luzeranzko lerro ilunez jantzia du.

“Melbi emen ezta ikusten. Ori Kanariasen bai ikustezan. Berdelan-da betandixan-da mouku ixaten da. Olakoxe tipoku, bañe, jateko eskasa”. (Basterretxea Irusta Jon).

(Melba, hemen ez da ikusten. Hori Kanariasen ikusten zen. Berdela eta begihandiaren antzekoa izaten da. Horiek bezalakoa, baina, jateko ez da gozoa).

MELÓI

1.- Meloia (“melón”). Ezagutu egiten genuen, frutategi (*plazaberduran*) eta denda batzuetan (*Puri, Orixo Poto*) ikusita; jan, inoiz ere ez. *Meloi uran. Ikusi-be asko ezkendun etten, bañe, jan pentsa-bez* (Meloia udan. Ikusi ere asko ez genuen egiten, baina, jan, pentsatu ere ez).

2.- Nahiz eta buru txikia izan, ilea asko moztu ziotenaren buruari “*meloi*” esaten genion. *Justonea juntza uli pikatea? Ederra meloi lagatzu!* (Justoren ile-apaindegira joan al zara ilea mozttera? A zelako meloia utzi dizun!).

Neurritz kanpoko burua zuenagatik ere esaten genuen: “*Ederreauke meloi!*” (Horrek du horrek burua!). Tartean baziren buru handia edukitzeagatik nabarmentzen zirenak. *Alboko mutillak zelako meloi dauke!* (Aldameneko mutilak nolako burua dauka!).

3.- Tentela, txepela. *Ezattez meloi ixan! Eunero gabiz oixe etten da ondioik eztakixu ori zelan enbirdan-ala!* (Ez zaitetz tentela izan. Egunero ari gara gauza hori egiten eta oraindik ez al dakizu hori nola egin behar den!). Gaztelaniaz gauza bera. “Melón: hombre torpe o necio”. “Hombre” baizik ez du aipatzen. Guk ere neskari inoiz ez genion horrelakorik esaten, eta entzun ere ez nesken artean.

4.- *Melontzio*. Tentela, txepela, artaburua (“necio”, “melón”). *Meloi* berbaren sinonimoa, apur bat areagotuta. *Melontzio zelan ixaleike! Atune zeutzako artzeko aukeri euki tte artu-bez!* (Hori da tentela izatea! Hegaluzea hartzeko aukera izan eta hartu ez!).

MELOKOTOI

1.- Melokotoia, mertxika (“melocotón”). Fruta hau ezagunagoa zitzaigun, nahiz eta ez genuen sarri jaten. Inguruan melokotoi arbola bat edo beste baziren, eta inoiz lapurtu izan genuen. Hala ere, zuhaitz horiek sagarrondoak baino hobeto zaintzen zituzten gutxiago zirelako, eta preziatuagoak. *Melokotoi arbolu ikusirou te artzea junga; bañe segixan etorrirre gixona* (Mertxika ondo ikusi dugu eta mertxikak hartzeko asmoz hurbildu gara, baina, berehala azaldu da gizona). Hori udan. Mertxikak ikusita genekien mertxikondoa zela; melokotoi alerik ez zuen garaian, arrastorik ere ez ze zuhaitz mota zen. Pinua edo akazia ez zela bai, baina, hortik aurrera...

2.- Iraintzat ere balio zigun gure ustez mutiko artaburu, tentel samarrari deitzeko. *Jaui bistan dala bizikleti artu! Melokotoi!* (Jabea bistan dagoela bizikleta hartu! Zu zara artaburua!).

3.- Mozkorra (“borrachera”). Gure herrian mozkorrak deitura ugari ditu; horien artean bat *melokotoi*. *Antonio ta Berridi topa nittuzen atzo gabaz. Areik eztabe asko eraten; bañe, atzo bai. Itxosu beteko melokotoi atrapaben* (Antonio eta Berridirekin egin nuen topo atzo gauean. Haiek ez dute asko edaten; baina, atzo bai. Jesukristoren mozkorra harrapatu zuten).

MELOPERI

Mozkorra, zepelina, legatza, “atxurra”, melokotoia. (“borrachera”). *Ederra meloperi atrapaben atzo Josek eta Beinok* (A zelako “legatza” harrapatu zuten atzo Josek eta Benignok).

Gaztelaniaz antzeko berba dugu adiera honekin. “Melozea: borrachera, embriaguez”.

MÉLLI EIÑ

Eragin, hunkitu (“hacer mella”). *Ango etxeko paraderu ikusirau arek. Arei eztotza mellaik eiñ!* (Ikusi du hark etxe hartako egoera tristea. Hura ez da batere hunkitu). *Esanalak esan, errixeta guztik eiñ, da mellai-peiz* (Esan ahalak esan, demanda egin, eta hala ere alferrik!).

MEMELU

Txepel mainatia (“llorón”, “insustancial”). *Ixe-be eztotzut eiñ, eta memelu morun ez asi nearrez* (Ez dizut ezer egin eta txepel mainati baten pare ez hasi hemen negarrez). *Memeluranak ze engorauba? Memelokexak* (Txepela denak zer egingo du ba? Txepelkeriak).

Memeli. Neska erdi inuzente txepela. Iraintzailea neska nahiz mutila izan zitekeen, baina, iraindua neska. *Zure aizti memeliauara! Zeixan asten da nearrez* (Zure ahizpa txepel hutsa da! Berehala hasten da negarrez). Bitxia *memela* berbak gaztelaniaz duen adiera. “Memela: tortilla delgada de maíz”.

MENBRILLU

Irasagarrez eginiko dultzea (“dulce de membrillo”). *Guk menbrillu ikusi etten gendun Purineko eskaparatín, lata andixe asitte; bañe jan pentsa-bez* (Guk irasagarraren dultzea ikusi egiten genuen *Puri* dendako erakusleihoan, lata handia hasita; baina, jan, pentsatu ere ez). Guk orduan ez genekien *menbrillu* zerez egiten zen. Ez genuen irasagarraren berririk.

MENDEBALA

1.- Mendebaldetik jotzen duen haizea (“viento del oeste”). *Neun sarri jotén dau mendebalak* (Neguan sarri jotzen du mendebal haizeak).

Horixe da guregana euri gehienak ekartzen dituen haizea, Galizia aldetik etortzen zaiguna; galernak ere alde horretatik etortzen dira. Oso hotza ez da izaten, baina, bai umela, hezea.

Mendebala fina denean itsasgaina arrotzeko modukoa, berba honi *berdi* izenondoa ezartzen diogu: *mendebal berdi. Mendebal berdi ataten dabenin, Lekatto aldetik etorteko ondo, bañe, bestekalderutz eiñbozu, gero onutz etorteko, eueidixe ederra!* (Mendebal finak jotzen duenean, Lekeitio aldetik etortzeko eroso egoten da, haizea alde daukazula; ordea, beste aldera, Mutriku aldera joan bazara, lanak izaten dira herrira heltzeko).

Ondarroako abesti batean ere agertzen zaigu haize hau: “*Kuadrillak batzen gera / Zubi zarran azpira / guazen itsas bistara / kamiño barrira / mendebal, nortekoaxe, ipar pikarua/ arek ematen digu / sarri endrerua*”.

2.- Beherakoak eragiten duen kaka; kaka orokorrean. *Au umiau mendebala eiñddera* (Ume honek kaka egin du).

Gabon egun batean, gauerdiko meza ematen ari zen Don Pauliño (abade handi bat). Paulo “*Xoxu*” eta bere anaia Fernando meza entzuten. Halako batean Don Pauliño, ondoeza egin eta non erortzen den luze lurrera. Bi anaiak joan, apaizari heldu, aulki batean jarraazi eta sakristiara daramate. Ordea, apaizari, ondoeza egin eta *mendebala*, hots, kaka, irten zitzaion.

- *Anaia, au usañau eztozu artzen? Onei mendebalak urtetza!* (Anaia, ez al duzu usain hau hartzen? Honi kaka irten zaio!).

-*Ermanno, onarte artubaik bazatoz, nire tertixun etorriza!* (Anaia, orain arte usainik ez baduzu nabaritu, ni baino hobeto etorri zara).

MENDÍ-MÉNDI

Mendiz (“a través del monte”). *Domekan Mutrikure mendí-mendi jun giñan* (Igandean Mutrikura mendiz joan ginen).

Gure mendiko joan-etorriek, guztiz laburrak izateaz aparte, helburu jakina izaten zuten: ezpatak, uztaiak edo geziak egiteko makilak jaso, sagar edo gereziak lapurtu eta abar. *Escuela de Pescan* genbiltzala joan ginen, ikasturte bukaeran *Mendexara* (Lekeitio gaineko auzo bat) *mendí-mendi* (mendiz). *A Mendexako buelti, mendí-mendi ibilli giñala esateko mouku ixantzán* (*Mendexara* egin genuen mendí-buelta, mendiz ibili ginela esateko modukoa izan zen).

MENDÍ TONTORRA

Mendi tontorra, gaina (“cima del monte”). “*Mendi punti*” maizago esaten genuen, baina, gutxitan bederen, *mendi tontorra* erabiltzen genuen, ezaguna zitzaigulako. Ozenki ez bazen ere, noizetik noizera “Eusko Gudariak” etxean kantatzen genuenez (ama beldurrez) hantxe agertzen zitzaigun “*irrintzi bat entzun da, mendi tontorrean...*”

Bestalde etxetik bistan genuen, Santa Kutz mendiaren eskuinean *Tontorra Mendi* izeneko mendia. Gainera, *Arrigorriko* bihurgunearen gaineko aldean zegoen bizkarrari *Tontorra* deitzen genion. *Gaur Tontorra guz ezpata-ezpata ibilttea* (Gaur *Tontorrera* goaz ezpataka jolastera).

MENGELA

1.- Biguna, ahula (“flojo/a”, “débil”). Batez ere gauzei ezartzen diogu izenondo hau; pertsoneri ere bai, baina, gutxiagotan. *Au sagarrau mengelara* (Sagar hau biguna dago). *Onek mutilonek besuk mengelataukez* (Mutil honek beso ahulak ditu).

2.- *Méngel*. Ahul, bigun (“flojo”, “débil”). Aditzondoa. *Au maxau mengel da* (Mahai hau ahul, kili-kolo, dago). Esanahia azpimarratzeko, indartzeko, errepikatu egiten dugu. *Au atiau mengel-mengel da* (Ate hau oso ahul dago).

MENGELDU

Ahuldu, bigundu (“aflojar”, “debilitar”). *Au estariau len goorra euan, bañe, on mengeldutera* (Apal hau lehen sendo zegoen baina, orain ahulduta dago).

MEÑAJI

Garai batean arrantzarako erabili zen txalupa mota bat.

“*Meñaji zan txalopa trokolu. Oneik motorripaikuzin. Neurritz ixatezin treñerun de batelan tartekuk. Batelapaño zabalauak eta saskarrauak. Ordun ibilttezin leatzetan eskuko apaxuaz. Lau ero bost meñaja artu eta bafor batek eruten zittun sagan, erremorkin, kala. Eruten zittun eta itxosun laga. Leatzetan etteben da gero bueltan berak baforak ekarten zittun. Gure atte itxosun beatzi urteaz asi zan, da emeretziaz olakoxe meñaja baten asi zan patroi*”. (Basterretxea Irusta Jon).

(*Meñaji* zen txalupa hazi samarra. Hauek motorrik gabekoak ziren. Neurritz, traineru eta batelaren tartekoak. Batelak baino zabalagoak izaten ziren, eta saskarragoak. Garai hartan ibiltzen ziren legatzetan eskuko aparailuaz. Lau edo bost *meñaja* hartu eta bapore batek eramaten zituen atoiari kalara. Eraman eta itsasoan utzi. Legatzetan jarduten zuten eta ondoren, berriro baporeak ekartzen zituen portura. Gure aita itsasoan bederatzi urte zituela hasi zen, eta hemeretzi urterekin *meñaja* baten joan zen lemazain).

MERENGI

Merengea (“merengue”). Tarta mota batzuek gainaldean izaten zuten jangarri zuri gozo eta atsegina. *Merengi ikusi etten gendun eskaparatitan, bañe, jan sarri ez* (Merengea ikusi egiten genuen erakusleihoetan, baina jan maiz ez).

Merengedun pastel txikiak ere baziren, *karolina (tunturre)* deituak. *Alboko neski ezkundure ta koliñeti bixalduzku. Arek eukan bai merengi ederra!* (Aldameneko neska ezkondu da eta tarta bidali digu. Merenge ederra zuen).

Mengela eta ahula dagoena parekatzen dugu merengearekin. *Orrek gixonorrek merengi baño beso mengelauataukez* (Gizon horrek merengea baino beso ahulagoak ditu). *Zirkiñ eixu! Odolan orde z merengiakazu ala?* (Mugi zaitez! Odolaren orde z merengea al daukazu?).

MERKÍ

Merkea (“barato/a”). Gauzak ez ziren garestiak; hala ere, guretzat ez zegoen merkerik ezer, dirurik ez baikenuen. *Gauzak merkizín, bañe diroik eztaukenantzat danara karu* (Gauzak merkeak ziren, baina, dirurik ez duenarentzat dena da garestia).

Pertsoni merki: erraz saltzen dena, konpromiso eta erantzukizuna baino erosotasuna eta arazorik eza nahiago duena. *Pertsoni merki zelaik ixaleike! Presun alde firmi eskatu te naiez emon, billurtute* (Hori da pertsona merkea izatea! Presoen alde sinadura eskatu eta eman nahiez, beldurtuta).

MERKETU

Merkatu (“abaratar”). Gu jaio ginenetik gauza asko ez dira merkatu, baina merkatze hori arrantzaleei gertatzen zitzairen. Beste garai batzuk ziren, eta txalupa bakoitzak harrapa zezakeen kantitate handienaren muga ezarri aurretik bakoitzak ahal zuen guztia harrapatu eta ekartzen zuen. Portura antxoaz beteta lehendabizi sartzen zen txalupari prezio ederra egiten zioten; arraina sartu ahala, ordea, prezioa gainbehera joaten zen. *Antxobi lelen ekartebanai etteotzen prezixu; bañe, andik aurea, arrañe merketu ettezan* (Antxoa lehenbizi ekartzen zuenari egiten zioten prezio ona; handik aurrera, arraina merkatu egiten zen).

MÉRMA

Tamainoz txikitu, kantitatea urritu (“mermar”). *Kipuli merma etten da, ta zuk asko ipiñi* (Kipula gutxitu egiten da eta zuk asko ipini). *Amen euan intxaur pillu merma eiñdde; baten bat ibillire amen* (Hemen zegoen intxaur pila urritu egin da; norbait ibili da hemen).

MERMELADI

1.- Marmelada (“mermelada”). Lantzean behin ikusi egiten genuen, eta inor ez bazegoen atzamarra sartu eta jan. Izeba Klararen etxean izaten zen. Aldamenean bizi zen, baina, barrutik pasoa genuen. Apaizen bat gosaltzera etortzen bazen, harri ateratzen zion, eta apaiza joaten zenean, tarteren batean marmelada ontzia “bakarrik” geratzen bazen orduantxe. *Mermelada klase diferentik eotezin, eta danak ederrak. Atzamarra sartu eta atzamarrak ekarteban beste jan da ezkuta ariñ bistatik. Atzamarra zikiñe eukitten gendun, bañe, bera mermeladi eotezan garbixe, ta gozo-gozu.* (Marmelada mota desberdinak egoten ziren, eta denak ederrak. Hatza sartu eta hatzak ekartzen zuen adina jan eta berehala ezkutatu bistatik. Hatza izaten genuen zikina, baina, bera mermelada egoten zen garbia eta gozo-gozoa).

2.- Kaka, batez ere umeena. *Au usañau esto zu hartzen? Onek umionek mermeladi eiñddau* (Usain hau ez al duzu hartzen? Ume honek kaka egin du).

3.- Mozkorra (“borrachera”). *Atzo zuen kuadrillako birek ederra eukin mermeladi!* (Atzo zuen koadrilako bik ederra zeukaten mozkorra!).

MERMÍ

1.- Murrizketa (“merma”). Inori ezer ez ematera gonbidatzen gaituen esaldi batean agertzen zaigu. Hortik aparte, izen (substantiboa) gisara ia ez dugu erabiltzen. Norbaitek zerbait ematea proposatzen duenean, ematearen alde ez dagoenak botako du, *Txo...Emona mermire gero* (Ez eman inori ezer, emateak murrizketa baitakar). Aholku kaskarra! Esaera berriz, *Emonak mermi, te artuk irabazixe* (Emateak gutxitzea dakar, eta jasotzeak irabazia).

2.- Arrainari zaharraren zaharrez azalean egiten zaion muki edo likina (“moquillo”). Freskoa ez den seinale nabarmena izaten da hori. *Azalin mermi eiñddeauken arrañe zeñek jangotzu-ba?* (Nork jango dizu azalean likina egin zaion arrain zaharra?).

“Martin Camposek paparduk bixaldu zittun Españiko erri andi batea, bañe ezeuazela freskuk eta bueltan etorrizin paparduok. Euazen moure osta-be artu te beste leko batea, bañe, andi-pe bueltan. Paparduk mermi eiñdde eukin. A arrañe zeñek artukotzun-be? Jabierrek eta neuk Poloko bodega erun genduzen, beangañea utzittu kajak eta mangeriaz txifarra bota ta garbi-garbi eiñ genduzen, da jelaz kajatan dotore ipiñi. Martin Camposek kajatan kolokata jelaz-da ikusi zittunin zea baño elegántia paparduk: “Oneik paparduok Zaragoza bixaldukouz eta antxe jangottuez”. Zaragoza bixaldu te antxe saldu danak”. (Arrizabalaga Basterretxea Jon).

(Martin Camposek papardoak bidali zituen Espainiako hiri handi batera, ordea, ez zeudela freskoak eta itzuli egin zituzten. Zeuden zeudenean, berriro hartu eta beste leku batera, baina, handik ere bueltan etorri ziren. Papardo haiek azalean likina eginda zuten. Arrain hura nork onartu? Jabierrek eta nik *“Polo”* itsasontzien biltegira eramanez genituen, kaxak zolara hustu, mangeraz ura indarrez boteaz garbi-garbi egin genituen, eta jelaz kaxatan txukun-txukun ipini. Martin Camposek kaxatan jela gainean zutela ikusi zituenean papardoak dotore baino dotoreago, honela esan zuen: “Papardo hauek Zaragozara bidaliko ditugu eta hantxe jango dituzte”. Zaragozara igorri, eta hantxe saldu ziren inolako arazorik gabe).

MÉRU

Meroa (“mero”). Alboetatik zapaldutako gorputza, bizkar-hegats luzea, eta goikoa baino luzeagoa den beheko baraila duen itsas arraina. *Meru, jateko ederra ixaten da* (Meroa jateko oso gozosa izaten da).

***“Meru, ederra arraño. Ondun eon arren ezta arraiñ zapala; totu ixaten da. Ezpi andixak eukitteottu, eta kolori illun-illune. Baltzea etten dau. Perloi-te baño baltzaua”.* (Basterretxea Irusta Jon).**

(Meroa, arrain ederra. Hondoan bizi den arren ez da arrain zapala; lodi samarra izaten da. Ezten moduko handiak izaten ditu, eta kolorea berri, oso iluna. Beltzera jotzen du. Perloia baino beltzagoa).

MESADENOTXI

Gau-mahaia, “mesanotxea” (“mesilla de noche”). *Mesarenotxi* ere entzun zitekeen. Etxe batzuetako gela batzuetan izaten zen. Gainean gurutzeren bat edo estanparen bat egongo zen, eta beheko aldean pixontzia (*orañela*). *On eoten dizen despertador eta radixo modernoik ezan eoten ordun mesadenotxe gañitan* (Gau-mahai gainetan orduan ez zen egoten orain izaten diren iratzargailu eta irrati modernorik).

MESERI

1.- Mesedea (“favor”). *Meseri eskatzea erozeñeana ezileike jun* (Mesedea eskatzera edonorengana ezin joan daiteke). *Guk launan artin alkarrei mesere asko etten geuntzazen* (Guk, lagunaren artean, elkarri mesede ugari egiten genizkion).

2.- *Mesere eñi*. Mesede egin (“favorecer”). *Gau guzti tripako miñaz pasarot. Goxin mantzanilli arturot, eta aettek mantzanillik mesere eizta* (Gau osoa tripako minez pasa dut. Goizean kamamila hartu dut, eta kamamila hark mesede egin dit). *Gaur kalea juna buelta bat emotea. Kalea urtetik mesere eizte* (Gaur kalera joan naiz buelta bat ematera. Kalera irteteak mesede egin dit).

3.- *Meserez*. Mesedez (“por favor”). *Meserez jungo zarie bixkat atzerattua, amentxe leku etteko?* (Mesedez joango al zarete apur bat atzerago, hementxe lekua egiteko?)

Berba hau sarri bere sinonimoaz (*faorez*) indartzen dugu: *meserez eta faorez*. *Meserez eta faorez ixildduko zarie bixkaten?* (Mesedez eta faborez isilduko al zarete apur batean?).

METALA

Metala. Kolore horixka (kanilak eta horrelakoak) zuen metalak. Guk garbi genuen bereizketa: *kobri* eta *metala*. Txatarzaleak (Iraola) biak hartzen zizkigun, baina kobreak gehiago balio zuen. Guk, orduan ez genekien kobrea ere metal mota bat zenik. “Cobre: metal de color pardo, brillante...”. *Goxetik asi tte gabea bittartin, leku askotik pasaten giñan da beixak argi ibilltten genduzen, metala ero kobri nun ikusiko. Orreaz diru euan* (Goizetik gaua bitartean leku askotatik pasatzen ginen, eta begiak argi izaten genituen, *metala* edo kobrea non ikusiko; horrekin dirua baitzegoen). *Barrako arkupitan eukan Iraolak txarreixe eta gure metal da kobre guztik araxe eruten genduzen* (Porturako bideko arkupetan zuen Iraolak txatartegia, eta hara eramaten genituen gure “metal” eta kobre guztiak).

Lazkaora joan ginenean ere segi egin genion “metal” eta kobre bilketari. Han (Lazkaoko fraideen komentuan) aukera handiak ikusi genituen dirua ateratzeko, eta bazterretan ikusten genituen kanil zahar (berriak ere bai) eta argi-indar alanbreak maletetan sartzen hasi ginen Gabonetan oporretara etxera etortzean “aberasteko” asmoz. *Frallik igarri eizkuen zetan gebizen. Metal eta kobre guztik entrega ta ixte danok etxea* (Fraideek antzeman egin ziguten zertan genbiltzan. “Metal” eta kobre guztiak entregatu, eta ia denok etxera bidali gintuzten). *Jabierrek (Jabier Landaribar Basterretxea) pare bat kiloko metalezko boli eukan maletan. Maletatik ata ta fralliai emotzanin, fralrik esku ipiñitzan boli barrutik utse zalakun. Emotzanin, fralliai esku berutz.* (Jabierrek pare bat kiloko “metalezko” bola zeukan maletan. Maletatik atera eta fraideari eman zionean, fraideak eskua jarri zion bola barrutik hutsa zelakoan. Eman zionean, fraideari eskua beherantz joan zitzaion). Gure aberasteko ametsak hantxe bukatu ziren. Lehen bezain pobre!

Metaleta: nonbaitera, leku jakin batera, “metal” (nahiz kobrea) bila. Gehienetan, mekanikari tailer inguruetara jotzen genuen. *Boluneko tallarran ondun ibilliga metaletan* (“Bolu” familiaren tailerraren inguruan aritu gara “metal” bila).

METALURE

Metal-ura (“agua ferruginosa”). Ur sendagarria. Entzun egiten genuen Berriatua aldean zegoela horrelako uraren iturriren bat. *Berrittun eida metalure emoten daben iturrixte* (Berriatua aldean omen dago metal-ura ematen duen iturria). Non zegoen, arrastorik ere ez.

MÉTI

Helmuga (“meta”). Txirrindularitzarekin loturiko berba. *Bizikleta karrerri meta lelen allatezanak irabazteban* (Helmugara lehena heltzen zenak irabazten zuen bizikleta karrera).

Ondarroan bertan, urtero antolatzen zuten bi eguneko bizikleta karrera: Ondarroatik irten eta Lekeitiotik barrena, *Milloitik* zehar. *Meti, Gurea tabernin parin eotezan* (Helmuga *Gurea* tabernaren parean egoten zen).

Txirrindularitzako itzuli handiak (*Tourre, Giru eta Vuelta España*) interes handiz jarraitzen genituen, eta inguruko karrerak (Eibarko karrera, adibidez) ere bai.

METÍU

Sartu (“meterse”). Besteen arazoetan muturra sartu, besteek darabilten eztabaidan sartu. *Au asuntuau neuk arreglakot eta zu ezatetz amen metiu* (Arazo hau nik konponduko dut eta zu ez zaitetz honetan sartu). Testuinguru honetan baizik ez dugu erabiltzen.

MÉTXI

Metxa (“mecha”). Tundek edo bestelako pizgailuek, mutur bata barruan sarturik eta bildurik zutela edukitzen zuten erraz su hartzen zuen gaiak eginiko soka. *Posporuk beti ezauturouz ziarru biztuteko, bañe, gu txikixak giñanin, gixonezko askok, batez-be zarrak, metxiaz biztuteben ziarru* (Pospoloak beti ezagutu ditugu zigarroak pizteko, ordea, gu txikiak ginenean gizonezko askok, zaharrek batez ere, metxaz pizten zuten zigarroa).

MEXAMELA

Bexamela (“besamel”). *Mexamela-be bakottantzako asko ezan allaten; asko giñan-da* (Bexamela ere bakoitzari ez zitzaon asko tokatzen; asko baikin).

Ez zen eguneroko janaria izaten. Urteko igande batzuetan egiten zuen gure amak lurrezko kazolan. Presentzia aparta izaten zuen: barruan, eginiko tomatea eta arrautza egosien zatiak; eta gainean bexamel geruza eder bat gorringo egosiaren zati horiak apaingarri. Dotorea eta guztiz erakargarria bistarako. Amak ateratzen zigun, eta berehala hasten ginen arrautza egosi zatien bila: ez genituen asko aurkitzen.

MÉYBA

Gizonezkoen bainu-jantzi marka. Edonork ez zuen izaten marka horretako bainu-jantzia. Gehienok, etxean zegoen telaren batekin amak jositakoa izaten genuen. *Meybak* zein dotoreak ziren ohartzean hasten ginen inbidia apur bat sentitzen. *Ordun eneban nik euki Meyba markako galtzatxikirik. Ontxeakaz (2006) Meyba-k* (Orduan nik ez nuen eduki *Meyba* markako bainu-jantzirik. Orain bai).

MEZÍ

1.- Meza (“misa”). *Ordun abare asko euan da méza-pe asko eotezin* (Garai hartan apaiz asko izanik mezak ere asko izaten ziren).

Igandeetan meza ugari egoten zen; bai astegunetan ere. Ordea, kristau katolikoak behartuta zeuden igandeetan meza entzutera. Igandeetan meza ez entzutea bekatu larritzat (*pekato mortala*) jotzen zen. Astegunetan zortzietako meza izaten zen umeena. Meza horretan parte hartzeagatik “seiluak” ematen zituzten, eta album bat “seiluak” eranstekoa. Album hura osatuta zuenak txango (*eskurtziñoi*) batera joateko eskubidea izaten zuen.

Meza guztiak berdin balioko zuten, baina, Don Germanek (oso astiro) emandakoak eta Don Manuelek (azkar) emandakoak ez zuten berdin irauten.

Hiletaren bat zegoenean, aldare nagusian hiletako meza (hiru apaizek) ematen ari ziren bitartean, beste aldare guztietan mezak ematen jarduten zuten aldi berean *Saturrarandik* etortzen ziren apaizek. Horrelako egunetan elizan sartu eta meza entzun nahi zuenak, lehenik aukeratu egin behar izaten zuen meza. Zein hautatzen zen? Aurreratu samarra eta azkarrena zihoana. Baina, zer gertatzen zen? Norberak aukeratzen zuena joaten zela geldien. Oraintxe supermerkatu handietako kaxetan gertatzen den gauza bera: aukeratzen duzun ilara joaten da astiroen. Mezarekin gauza bera gertatzen zen.

Meza, zer egiten zen: *entzun (oso-osorik edo zati bat), esan (apaizak), emon (apaizak), eraso (akolitoak), atrapa, mezik balixo, mezik eskapa, asi, amattu, pasa...*”

Noren meza? Ematen ari zen apaizaren arabera: *Bikaxune, Don Germanena, Don Burnona, Don Austiñena, Don Jesusena, Do(n) Manuela, Don Emiliona*. Meza noren alde ematen zen ere izan zitekeen kontuan galdera horri erantzuteko: *Attan mezi, attittan mezi, ixikon mezi, aman mezi*.

Ordu desberdinetan izaten ziren mezak: *zazpiretako mezi, zortziretaku, beatzixetako mezi, amarretaku (meza nausixe)*. *Donostire jun biendun de zortziretako mezatan ixanga* (Donostiara joan behar genuen, eta zortzietako mezatan izan gara).

Meza ematen zen aldarearen arabera: *San Pedron altarako mezi, Arimapilen altarako mezi, Amabirjiña Kontzesiñoiko altarako mezi...* *Meza asko euazen batea; nik San Pedron altarako mezi entzun dot* (Meza asko ari ziren batera ematen; nik San Pedroren aldareko meza entzun dut).

Meza hasi aurretik elizan dagoenak ez du meza harrapatu beharrik izaten, baina, bai berandu doanak: *mezi epistolan atraparot, mezi ebanjelixun atraparot, santusin, mezi kredun atraparot. Beatzixetako mezaik eztot atrapa; kontzagraziñoi pasata euan* (Bederatzietako mezarik ez dut harrapatu; sagara pasatuta zegoen).

Mezak ihes ere egiten zuen: *Topaztaxun mantilli, mezik eskapabiste-ta* (Bila ezazu nire mantelina, mezak alde egingo dit eta). Hark ez zuen inora alde egiten; baina, norbera garaiz ibili ez delako, mezak ihes egin dizula esan.

Mezi berba, kasu hauetan agertzen zitzaigun maizenik: *mezi, mezaik, mezatan, mezata, mezatatik...* *Mezatatik urten da ixikonea junga* (Mezatatik irten eta izebaren etxera joan gara).

Meza ostean, gizonak elkarrekin *txikiteure*. Andreak etxera, baina, lehenik *plazuelan*, eliza aurreko plazatxoan, bakoitzak dakizkien kontuak esan eta ez dakizkienak jaso. Goitik behera beltzez jantzitako andreak, *buruko mantilla* eta guzti korruak eginda geratzen ziren berbetan luzaroan.

Noski, mezak latinez ziren. Vatikanoko II kontzilioan (1962-1965) erabaki zen mezak (liturgia, orokorrean) herri hizkuntzetan egingo zirela. Kontzilio hori hasi aurretik gure aitak sarri esaten zuen honako hau: *Bueltiatorrenin mezi-be euskeraz emonbikorabe*. (Bueltia datorrenean, hots,

Franco hiltzen denean, meza ere euskaraz eman beharko dute). “Buelta” baino meza euskaraz, askoz lehenago gertatu zen.

Ondarrutar arrantzaleak Santoñara jo zuten. Igandea zela eta mezatarra. Mundu osoan bezala han ere latinez: “Dominus vobiscum / et cum spiritu tuo”. Herrira itzuli zirenean kontatzeko zeukaten: *Santoñan-be Ondarrun morun mezi euskeraz*.

2.- *Mezá barrixe*. Meza berria (“misa nueva”). *Meza barrixe? Meza zarripara ala? Meza berria? Meza zaharrik ba al dago ba?*

Meza berria eman: “cantar misa”. Gotzainak apaiz ordenatu ondoren, apaiz egin berriak ematen zuen lehen mezari deitzen zitzaion horrela. Garai hartan zeremonia hori eta lehen meza apaizgaitegian (baldin eta fraidea bazen, bere komentuan) gauzatzen ziren. Egun batzuk geroago, bakoitzak bere herrian ematen zuen *Meza Barrixe*, nahiz eta bere lehena ez izan. *Fraixkorenako Juan Luisen meza barrixera domekan* (Juan Luis Aristondoren meza berria izango da igandean). *Danbalaneko Gotzonen meza barrixe ixangora domekan* (Gotzon Aulestiaren meza berria izango da datorren igandean). Noski, meza berria, beti igandeko meza nagusia (10etakoa) izaten zen; eta “*Te Deum laudamus, te Dominum confitemur...*” himno (gregoriano doinuaz) edo ereserki sonatua abesten zuen koruak. Herriko seme asko (alabarik ez) egiten zen apaiz (edo fraide) eta meza berria txitean-pitean izaten zen.

3.- *Mezá erdixe*. Sagara (“consagración”). Bietara esaten genuen: *Kontsagrazíñoi* eta *meza erdixe*. Ez pentsa lokuzio honek, meza, osoa izan barik erdia esan nahi zuenik. Ni akolitoa izan nintzen, eta garai hartan behinik behin Ondarroan ez zen meza erdirik ematen, denak ematen ziren osorik, hasi eta bukatu.

Garai hartan sinistarazten zigutenez, *meza erdixin* (sagara garaian) apaizak esaten zituen hitzei esker “ogia”, Kristoren gorputz bihurtzen zen. Horixe zen mezako unerik garrantzitsuena eta errespetu gehien merezi zuena. Horregatik, une horretan, ahaleginez mugimendurik txikienik ere ez zen egite, eta zaratarik atera ere ez; ez eztulik eta ez arnas hotsik.

Sagararen ondoren mezatarra sartzea alfer-alferrik zen, meza ez baitzuen balio; horrela igandean meza entzuteko obligazioaz ez zen betetzen. *Meza erdixe pasata sartu nittan elixa, da beste meza bat entzun birrixaneban* (Sagararen ondoren sartu nintzen elizara, beraz, beste meza bat entzun behar izan nuen).

4.- *Mezako diruk*. Hiltzen zenaren alde meza emateko biltzen zen dirua. Badirudi garai hartan *mezako dirun* kontua, apaizek barik emakume batek (gure izeba: Klara Basterretxea Irusta) eramaten zituela. Horregatik garai hartako apaizen artean, gure izeba Klarari “*La abadesa*” deitzen zioten. Jakina, haiek beraien artean “erdara” batuan mintzatzen ziren, hizkuntza kultuan beraien ustez.

5.- *Mezaku*. Fraideen artean, batzuk “apaizak”, hots, meza emateko gaitasuna zutenak ziren, eta beste batzuk ez: *Mezaku* eta *legu* (“lego”, “hermano”). *Areik anaxe bixak fralle juntzin. Bata mezaku zan, bañe, besti ez* (Bi anaia haiek fraide joan ziren. Bata “apaiza” zen, baina, bestea legoa).

6.- *Mezá nausixe*. Meza Nagusia (“misa mayor”). *Domeketan beste meza batzu-pe eotezin, bañe, meza nausitta jun bizan* (Igandeetan beste meza batzuk ere izaten ziren, baina, meza nagusia entzutera joan behar zen).

Igandeetan, goizean goiz hasi, eta ia orduero izaten ziren meza: 7etakoa, 8etakoa, 9etakoa, 10etakoa (Meza Nagusia), 12etakoa eta 13etakoa. Apaiz ugari ziren eta bai meza-entzuleak ere. Arratsaldeaz ez zen mezarik. Izan ere jaunartze bitartean baraurik egon behar zen, beraz, arratsaldeaz ezin mezarik egon.

Mezarik jendetsuena beti Meza Nagusia. Korua kantatzen, organoa, kandela, lore, hiru apaiz, hiru edo lau akolito, hango intsentsu usaina eta hango kanta hotsa. Alkatea eta gainontzeko “agintariak” (zinegotzi, guardia zibiletako kapitaina...). Azken hauek ez zuten presarik izaten elizan lekua hartzeko, beraien *banku* (jarlekua: *alkatin banku*) baitzuten.

“*Kyrie eleison*”, “*Gloria in excelsis Deo*”, “*Credo in unum Deum*”, “*Sanctus*”, “*Agnus Dei*” eta beste guztia dena latinez, “nahizta bate jakin ez”, eta “fuerte” gainera. Jaunartzeko abestia eta azkena euskaraz; sermoia, zati bat, behintzat, gaztelaniaz, lehen aulkian zeuden agintari

haiek dena behintzat gal ez zezaten. “Desastreren” bat ez bazen gertatzen, Meza Nagusiari, “ederra” izenondoa jartzen zitzaion: *Meza Nausi ederra entzundou bentzat* (Meza Nagusi ederra, behinik behin, entzun dugu).

MIÁU

1.- Miao (“maullido de gato”, “onomatopeya del maullido del gato”). Katuaren marrazaren onomatopeia. *Sasoi baten gu bixi giñan etxebarrun, eta erri guztin, kato asko bixi zan, da areik miñe eukenin, triste euazenin ero gosi eukenin miao te miao ibilttezin* (Garai batean, gu bizi ginen auzoan, eta herri osoan, katu ugari bizi zen, eta haiek mina zutenean, triste zeudenean edo gose zirenean, *miao* eta *miao* aritzen ziren).

3.- *Míau eiñ*. Miao egin (“maullar”). *Txakurrak bau-bau etten dabe ta katuk miao. Ori beti ixangora olatteik. Bakotxak beri* (Txakurrek zaunka egiten dute, eta katuek miao. Hori beti izango da horrela. Bakoitzak berea).

2.-*Míauke*. Miauka (“maullando”). *Ortxe bodegan lau katokumeraz da miauke isilddu-be eztiz etten. Nik eztaitt orreik lo nox etten daben, gau guzti pasarabe miauke-ta* (Hortxe sotoan lau katakume daude, eta miauka ez dira isiltzen. Nik ez dakit horiek lo noiz egiten duten, izan ere gau osoa igaro dute miauka).

MÍEL

Miel (Migel) izeneko ezagunak beti izan dira herrian, gure sasoiari eta lehenago ere bai: *Miel Andixe, Miel Otsakill, Miel Meilla, Miel Tierra, Miel Mutu...*

MIELA

Eztia (“miel”). *Eztixe* ere beti entzun eta esan izan da. *Guk etxin ez gendun mielik ikusten* (Guk etxean ez genuen ezirik ikusten).

Entzun egiten genuen, gizonezkoren bat, txapel txikia, panazko galtzak eta kupeltxoak bizkarrean, kaleetan zehar deihadarka: “*Mielerio miel! Miel de La Alcarria*”. Gaixoei emateko erosten zen. Etxean gaixoren bat zegoenean, sano geundenok ere ez genuen aukerarik galtzen atzamarra sartu eta ezti apur bat ahoratzeko. Hura baino gauza gozoagorik ez zegoen ezer.

MIÉL ANDIXE

Migel “*Andixe*”. Miguel Akarregiri jarritako goitizena. *Guk ezautu gendunin Miel Andixe itxosa ezan juten; erretirata euan* (Guk ezagutu genuenean Migel “*Andixe*” ez zen itsasora joaten; erretiratuta zegoen).

Bera handia zen eta bere inguruko guztiak ere bai. Emaztea, “*Mai Teesa Andixe*” ere handia, alaba ere bai; denak ziren handiak. Azienda zeukaten, eta gu han inguruan genbiltzala nahiko lan izaten zuten beraien ondasunak zaintzen. *Kanttope* auzoan bizi ziren lehen solairuan, errepideak bihurgunea egiten duen pare-parean.

MIELERU

Ezti saltzailea (“vendedor de miel”). *Mieleru ikusirou geure entrada sartzen* (Ezti-saltzailea ikusi dugu gure atarira sartzen).

MIELGI

1.- Mielga (“mielga”). Marrazoaren familiako arraina. Metro bateko luzera hartzen du. Orban zuriz jantzitako azala du; katuarrainaren antzekoa.

Arrain jangarria izan arren, arrantzaleen artean estimazio gutxi eta prentsa txarra izan duena. Augustin Zubikarai honela dio: “*Neska jaioten danean, mielga jaio dala esaten dakie Ondarroan*”.

2.- Mozkorra (“borrachera”). *Atzo afafe eukiendun. Danok mielgiaz etxea* (Atzo afaria izan genuen. Denok sekulako mozkorrekin joan ginen etxera).

MIÉL TUERRA

Migel izena zuen kale garbitzaileari deitzen zioten horrela, begi bakarra zelako, beraz, “*Miel Tierra*”. Gregorio “*Sau*”ren koinatua zen, eta *Pixapi* deituriko lekuan bizi zen Goiko Kalean. Ikus, *diarreĩntzalli*.

MIKALLA

Mikaela zeritzan emakumeari horrela (*Mikalla*) deitzen zioten. *Zubi Berritik, Zaldupera* joateko zegoen bidearen kontra, gorantz hartu, eta Lazkano familiaren etxearen inguruan (Txakartegi familiaren ondoan) bizi zen. Bere ama, Maria del Monte, eta senarra, Pedro. “*Mikallak*” aurpegiaren alde batean ubeldura moduko orban handia zuen. Apenaz zuten inorekin trataturik. Nongoak ziren? Berdura plaza joaten omen zen; baina, hortik aparte, kalean ere ez omen ziren ibiltzen.

Ahuntza hil zitzairen eta herriko parrokoarengana jo zuten ahuntzarentzat hileta eskatuz. Ahuntzarekin bazuten bestelako istorio bitxi eta arrarorik. Zati bat beraien ingurukoek kontatzen zuten, eta beste apur bat geuk irudikatzen genuena. Ordea, kontu garbirik jakiten ez genuenez, haiei buruz esaten zenak guretzat misterio kutsua gordetzen zuen.

Guk ez genituen ezagutu ere egiten, baina, bagenekien non bizi ziren, inguru hartara kontserba fabrikara lanera joaten ginelako. Halako inguru misteriotsu batean irudikatzen genituen. Ezezagunek sortzen ziguten halakoxe beldur moduko bat ere bagenien. (Jose Antonio eta Mari Nieves Txakartegiri jasotako informazioa).

MIKELETI

Garai bateko Foru Aldundiaren mendeko polizia forala. Gurasoen ahotan bietara entzun izan dugu: *Foralak, mikeletik. Istilluk euazenin mikeletik etortezin Markiñatik* (Istiluak gertatzen zirenean mikeleteak etortzen ziren Markinatik).

Guk ez genuen mikeleterik ezagutu; nahikoa izan genuen lehenik aguazilekin eta ondoren guardia zibilekin.

MIKÍ

Milika, milinga (“melindroso/sa”). Pertsona delikatua. *Ezattez ixan miki, eta atateotzuena jaxun ariñaiñ* (Ez zaitez milika izan, eta ateratzen zaizuna jan ezazu azkar).

MILDRAIA

1.- Ehun mota baten izena. Gaztelaniak frantsesetik itzulita omen dauka. “*Milrayas: tejido con rayas muy finas y apretadas*”. Oso tela mehea eta freskoa zen. *Mildraia teli erosirot mutillai prakak etteko* (*Mildraia* ehuna erosi dut mutilei galtzak egiteko).

2.- *Mildraiazko prakak*. *Midlraia* ehunaz eginiko galtzak. Gonak, banaka batzuk ikusten ziren, baina prakak ugari, batez ere udan. *Uran freskuenak praka mildraiazkuk* (Udan freskoenak *mildraiazko* galtzak).

MILIZIANUK

1936ko gerratearen hasieran sortu ziren herri-milizietako kideak: sozialistak, komunistak eta anarkistak. Berba hau aitari bakarrik entzuten genion. *Milizianuk agertzezinin, amu ezpanin. Areikin ezeuan koplak* (Milizianoak agertzen zirenean, koplak gutxi! Haiekin ez zegoen txantxetan ibiltzerik).

Guk ez genekien milizianoak nola jantzten ziren, baina, norbait arraro samar jantzita ikusitakoan, honela esaten zen: *Milizianu emoten dau* (Milizianoa dirudi).

MILIXKA

Miazkatu, miaztu (“lamer”). Janaria gustuko zitzaigunean, azken hondarrak ere miazkatu egiten genituen. *Platera eztozun milixka, itxura txarra emoten dau orrek-eta* (Platera ez ezazu miazkatu, hori oso itsusia baita).

MILLAGRO EIÑ

Harritu (“extrañerse”, “asombrarse”). *Amak ikusiban umik zelako biarra eiben. Millagro eiñdde euan!* (Amak ikusi zuen umeek nolako lana egin zuten. Harrituta zegoen).

MILLAGRU

1.- Miraria (“milagro”). Ebanjelioetan agertzen diren Jesusen mirariak entzuten genituen, eta Lourdesko Ama Birjinak egindakoak ere bai. *Kojo bat Lourdesea juntzala, ta makuluk aidin botata oñez etorri zala* (Herren bat Lourdesa joan zela, eta makuluak bota eta oinez etorri zela).
2.- *Millagru ez ixán*. Harritzekoa ez izan (“no ser extraño”). Beti ezezka. *Andrik gixona illddabela? Ezta millagru, arek andrik sufriuraben besteaz* (Andreak senarra hil duela? Ez da harritzekoa, emakume hark ikaragarri sufritu baitu).

MIMOSI

Neska mainatsua, negartia (“mimosa”). Mutila bada, *mimosu* (mainontzi). Izen hori (*mimosi*) duen zuhaitzak orduan ere egongo ziren, baina guk ikusi arren ezagutu ez; izenik jakin ere ez. *Mimosirela! Jo ettendabe-ta, near enbir* (Mainatsua dela! Jo egiten dute, eta negar egin behar). Akazien familiako mimosa zuhaitza garai hartan ez genuen ezagutzen, baina ezagutu izan bagenu, hari ere *mimosi* deituko genion.

MINBERI

1.- Minbera (“que produce dolor físico agudo”). Min zorrotza ematen duena. *Sorbaldi minberiakat* (Sorbaldia minbera dut).
2.- *Minberi ixán*. Mingarria izan (“doloroso/a”). *Erpesa minberi ixaten da* (Herpesa mingarria izaten da).

MINDRIXKI

Mendrezka (“ijada de atún”). “Atunaren sabelaren aurrealdea” dakar hiztegiak. Hegaluzearen zatirik gozoena eta preziatuena arrantzaleentzat; baina, azkar galtzen denez, lehenbailehen (freskoa) jan behar. *Mindrixka fresku baño gauza ederrarik ezta* (Mendrezka freskoa baino gauza gozoagorik ez dago).

MINSORRA

Minsorra (“dolor no muy agudo pero constante”). Sarri errepikatu egiten dugu: *minsor-minsor*. *Izterrin zaldarrak urteztan da egunetan dakat minsorra* (Izterrean zaldarra atera zitzaidan eta egunetan daukat minsorra). *Ontzungun golpi artu neban bernazakixan da minsorraakat* (Duela gutxi golpea hartu nuen bernazakian eta minsorra daukat).

MINTSÚ

Oinazetsua, mingarria (“doloroso/a”). *Ziatiki mintsu ixaten da* (Ziatika oinazetsua izaten da). *Gaur egunin medikuk miñe kentzeko sistema askoauke; eta operaziñoik ezti mintsuk ixaten*. *Pertsona gaztik azidentin iltti ero gaxoik iltti, oixera mintsu* (Gaur egun sendagileek mina kentzeko sistema asko daukate; eta ebakuntzak ez dira oinazetsuak izaten. Pertsona gazteak istripuz edo gaixorik hiltzea, hori da mingarria).

MIÑAKO BIARRA

Meategiko lana (“trabajo de la mina”). Meategi eta meatzarien berririk ez geneukan. Ordea gure etxean testuinguru batean baizik ez genuen entzuten, noizetik noizera. Aitak, arrantzaleen bizimodu gogorraz eta latzaz jarduten zuenean, lehenik gogortasun horren ezaugarriak izendatzen zituen: etxetik kanpo familiagandik aparte, txalupa txiki batean gizonen arteko bizikidetzat bortitza, ekaitz gogorrek jasatea, lo eta jan beti mugimenduan balantzaka egin

beharra, eten gabe lanean lo nahikorik egin gabe, gogor lan egin ondoren esku-hutsik itzultzea, itsasoan itotakoak.... Ondoren honela esaten zuen: “Arrantzalin biximoru zeozerreaz konparatekotan miñako biarraz konparako neuke. A-be goorra ixangora!” (Arrantzalearen bizimodua zerbaitekin konparatzekotan, meategiko lanarekin parekatuko nuke. Hura ere gogorra izango da!). *Dakazun biarraz ezatetz keja. Zeara-ba! Miñan biarra ettire-ba!* (Duzun lana izanda ezin zaitezke kexatu. Meategian lanean baino hobeki zaude behinik behin).

MÍÑDDU

Mindu (“dolerse”, “herir alguna susceptibilidad”). *Koñatik esandako berbak Antonio minddu eiñddabe* (Koinatak esandako hitzek Antonio mindu egin dute). *Nik malipaik esatzat, bañe, minddu eiñdde* (Nik intentzio txarrik gabe esan diot, baina, mindu egin da).

MÍÑE

1.- Mina (“daño”, “dolor”). *Miñe eronoix-be ezta ederra ixaten, bañe gabaz txarrena* (Mina noiznahi ere ez da ederra izaten baina, gauez okerreana). *Miñe emotea eztozta eiñ, bañe, nik miñe arturot* (Bere asmoa ez zen niri min ematea, baina, nik min hartu dut). *Aettek pastillik kenduzta miñe* (Pilula hark kendu dit mina). *Neuk kendukotzaz orrei miñak!* (Nik kenduko dizkiot horri minak”).

Gure sasoian, *miñe* egiten zen, *emon, artu, euki, kendu, pasa, jun*.

2.- *Miñ artú*. Min hartu (“hacerse daño”). *Miñ arturot belaunin* (Min hartu dut belaunean).

3.- *Miñ eukí*. Min eduki (“sentir dolor”). *Olaik nearrez eoteko, miñddauke (miñ dauke) onek umionek* (Horrela negarrez aritzeko ume honek min du).

4.- *Miñ emón*. Min eman (“causar dolor”). *Leku txarrin jo nazu te miñ emotazu* (Toki txarrean jo nauzu eta min eman didazu).

Hau eta antzeko aditz lokuzioetan (min hartu, min eman...) jator asko erabiltzen zuten maiz gure aurrekoek *miñ* berba. Guk berriz, hurrengo belaunaldian, beste era batera esaten dugu: “*Miñ artzeozu? / Miñe artzeozu?*”, *Miñ emotazu / Miñe emotazu*.

5.- *Miñe*. Mihia, mingaina (“lengua”). *Umik miñe zuri-zurixe eukan* (Umeak mihia zuri-zuria zuen).

Hizketan egiteko moduaren arabera mihia *zikiñe, baltza, garbixe*. *Miñe zikiñe zer dauke-ba beorrek* (Horrek du mihi zikina! / Hitz egiteko modu itsusia du horrek). *Orrek andriorrek miñeauke labana* (Hitz jario aparta du emakume horrek). *Labana* (labaina) izenondoak beste hainbat konnotazio ere baditu: isilik egon orde zerrazegi hitz egiten duena, hitz egiteko jarioaz batera iraintzeko erraztasuna ere bai.

6.- *Miñán puntan euki*. Zerbait ia gogoratuan izan. *Edurnen amañarreban ixena miñan puntan dakat bañe ezingazta etorri* (Edurneren amaginarrebaren izena mihi puntan dut baina, ez zait etortzen) Beste adiera bat ere ematen diogu: zerbait esateko zorian egon, zerbait esateko irrikatzen egon. *Lapurretin kontu attatubanin, miñan puntan euki neban bera-pe geuri ze eizkun, bañe ixilddu einittan* (Lapurretaren kontua aipatu zuenean, berak ere guri egindakoa aipatzeko zorian egon nintzen, baina, nahiago izan dut isiltzea).

7.- *Miñán puntatik kendú*. Norbera esatear dagoena besteak esan. *Neu-be oixe esatea nixun. Miñan puntatik kenduztazu* (Neu ere gauza bera esatera nindoan, baina, mihi puntatik kendu didazu).

8.- *Miñe ebái*. Mihia ebaki (“cortar la lengua”). Esan behar ez dituenak esaten, eta gehiegi hitz egiten duenaren kontrako mehatxua. *Gexei berba etten dau orrek eta neuk ebaikotzat orrei miñe* (Hitz gehiegi egiten du horrek eta nik ebakiko diot horri mingaina). Zorionez ez dugu entzun mehatxu hori inork bete duenik.

9.- *Miñái ainke*. Mihiari haginka egin, isilik geratu (“morder la lengua”). *Okotzin golpi artu neban da miñái ainke einetzan* (Kokotsean golpea hartu eta mingainari hozka egin nion). *Bera zaataka asi zanin neu-pe demasak esango netzazen; bañe, naxa ixaneban miñái ainke eiñ dde ixiltzi* (Bera oihuka hasi zenean, neuk ere esango nizkion ederrak, baina, nahiago izan nuen mingainari hozka egin eta isilik geratu).

10.- *Miñé pópan sartú*. Mingaina ipurdian sartu. Esan behar ez dituenak esaten ari denari ematen zaio aholku hori, hots, hobe lukeela isilik egongo balitz. *Oba leuke arek miñe popan sartuko baleu* (Hobe luke hark, isilik egongo balitz). *Miñe popan sartuxu* (Egon zaitez isilik!).

Gaur egun, hori, bi pertsonen artean fisikoki egiteari “musu beltza” (“beso negro”) deitzen zaio. Ordea gureak ez du honekin zerikusirik, guk metaforikoki esaten baitugu.

11.- *Miñe atá*. Mihia atera (“sacar la lengua”). Keinu hau, gure inguruan mespretxuzko eta burlazkotzat hartu izan da beti. Guk behinik behin horrela egiten genuen. *Attittai miñe atatzazu?* *Olakoik ezta etten* (Aitonari mingaina atera diozu? Horrelakorik ez da egiten). *Eskatutzauen mesereik eiñbez da gañea miñe ata* (Eskatu diogun mesederik egin ez, eta gainera mingaina atera).

12.- *Miñe kánpun dabela*. Mingaina kanpoan duela, hots, nekatuta ito beharrean. *Antiuán gora arin junde, bañe, miñe kánpun dabela allara* (*Antiguan* gora azkar joan da, baina, mingaina kanpoan duela heldu da). Noski, pertsona desberdinei dagokien aditzarekin: *miñe kánpun doule* (*dugula*), *dotela* (*dudala*), *dozule* (*duzula*)...

13.- *Miñé labana*. Hizketarako jario handia izanik inor aise larrutzen duena, eta zenbait gordinkeria botatzeko ere lotsa gutxi. *Miñéauke orrek labana* (Mingaina du horrek labaina). *Jesus! Miñ labaneku zer da beroi* (Hori da mingain labaina duena).

14.- *Miñín arantzai* ez. Mingainean arantzarik ez izatea, hots, erantzun egokiak nahiz desagokiak, une aproposan emateko abilezia duena. *Ori ezkatzu ixilik geatuko*. *Eztauke orrek miñín arantzai* (Hori ez zaizu isilik geratuko. Ez du horrek mingainean arantzarik).

MIRADORA

Begiratokia, beiraz itxitako balkoi estalia (“mirador”). *Ordun makiña bat etxe euazen Ondarrun miradora eukenak* (Garai hartan makina bat etxe zeuden Ondarroan begiratokia zutenak).

Herrian zehar baziren horrelako batzuk. Balkoira irten gabe edo leihotik burua atera gabe kaleko gorabehera eta mugimenduak ikusi; norbere etxe barrutik, zirkinik egin gabe, baina, begia argi ibilita, hots, kalera ondo begiratuta, zer gertatzen ote den, nor norekin pasatzen den jakin. Egunez eta gauez; gauez, noski, argiak itzalita, kalekoek bera ez ikusteko moduan. Jakin-min hori zertarako ote? Inori ez kontatzeko?

MIRENTXUKO ENTRADI

Gure garaian, “Calle General Mola, 13”. Orain, “Nasa Kalea, 13”. Baina, kale hori, Ondarroan, gu jaio ginenetik behinik behin, *Molli*. Gure amaren familia *Mirentxukuk* ziren *Mirentxu* izeneko txalupa izan zutelako. Atari horretan hirugarren solairuan bizi ziren. Aldamenean, goian, behean, beste makina bat familia bizi arren, gure garaian gu bizi ginen ataria horrela ezagutzen zen herri osoan: *Mirentxuko entradi*. Gure amaren familia ezaguna izateak guri ez zigun mesederik ekartzen, kaltea baizik. Edozein okerkeria eginda ere gu ezagunak ginen, eta berehala entzuten genuen emakumeren baten ahotan: *Tartin Mirentxuko mutille euan* (Okerkeria egin dutenen artean *Mirentxuko* mutila zegoen). Horrexek galtzen gintuen sarri. Ondorioa zuzen-zuzena: *Etxea allaten giñaneako amak jakitteban, da erain trastiai; zintta dantzi!* (Etxera heldu orduko amak jakiten zuen berria, eta erratza eskura izaten zuen gure hezurretan dantzatzeko).

Erozelan-be, ordun, on baño jente gexa bixi giñan Mirentxuko entradan. Xarenin de geurin, on etxebarro guztin baño gexa. Obiak ero okerrauak enu esatea, bañe, gexa, seguru (Nolanahi ere, garai hartan, orain baino jende gehiago bizi ginen “*Mirentxu*”ko atarian. “*Xare*” izeneko familian eta gurean, orain guztira baino gehiago. Hobeak ala okerragoak ez noa esatera, baina, gehiago, seguru).

MIRENTXUKUK

“*Mirentxu*” familiako kideak. Honako hauek ziren *Mirentxukuk*: Klara, Marta, Miren, Andoni, Nekane, Terese, Purita, Pilare, Jon. Eta hauen gurasoak: Juan Bautista (*Junbaiste*) Basterretxea

Azpiazu, eta Josefa (*Jospa*) Irusta Irigoien. *Junbaisteri* “Txanboliñ” esaten zioten arren, jatorriz “Pandeitto” familiakoa zen. Beti entzun izan dugu, familia honetako partaideak (*Pandeittonekuk*), abeslariak, umoretsuak eta dantzari apartak izan direla. Batzuen iritzi, kaskarin samarrak ere bai apur bat.

“*Mirentxu*” familiako bi mutilei, Andoniri eta Joni, beraien adineko eta zaharrago batzuek “Txanboliñ” esan izan diete. Neskei, beti *Mirentxukuk*: *Mirentxuko Klara*, *Mirentxuko Marta*, *Mirentxuko Terese*... Izan zuten txaluparen izenetik (*Mirentxu*) datorkie goitizena. Dena den, horren aurretik beste bat izan zuten *Miren* izenekoa. *Mirentxu* txalupa 1910ean egin zuten, eta gure amari (“*Mirentxuko Miren*”), urte horretan (abuztuaren 21ean) jaio zenez, Miren izena ezarri zioten. Ikus, *euskerazko ixenak*.

“*Mirentxu txalopan atte ebillen patroï, eta makiñiste osaba Jesus. Ordun gure txalopan ebizen maiñeruk... batzukiñ akordaten: Antonio Txakartegi Martaneku, Iñazio Alkorta Erromaldaneku, Gregorio Sau (Miel Tuerran koñatu), Pauliño Matxan da atte “Xarra”, Jose Burgoa bertsolaxe*”. (Basterretxea Irusta Jon).

(*Mirentxu* txalupan aita zebilen lemazain, eta makinista osaba Jesus. Garai hartan gure txalupan zebiltzan arrantzaleak, batzuk gogoan ditut: Antonio Txakartegi *Martaneku*, Iñazio Alkorta *Erromaldaneku*, Gregorio “*Sau*” (Miel “*Tuer*”aren koinatua), Paulino “*Matxa*”ren aita “*Xarra*”, Jose Burgoa bertsolaria).

“*Mirentxuko Miren*” Antonio “*Saasta*”rekin ezkondu eta bederatzi seme-alaba izan zituzten: Begoña, Andoni, Jon, Josu, Imanole, Joseba (oso txikia zela hil zen), Lurdes, Edurne eta Mikel. Terese, Pruden Landaribarrekin ezkondu eta hamar seme-alaba izan zituzten: Jabier, Maite, Ramon, Karnele, Nekane, Andoni (jaio berritan hil zen), Pilare, Josu, Bernar, Garbiñe. Jon, *Reinako* Juanitarekin ezkondu eta lau seme izan zituzten: Juan Jose, Jose Mari, Andoni eta Josu.

MISALA

Meza-liburua (“misal”). *Mesatako liburu* ere esaten genuen. Apaizek meza emateko erabiltzen zutena neurri handikoa eta oso astuna zen. Meza garaian akolitoak, besteak beste, *misala* atril eta guzti, aldarearen alde batetik bestera eraman behar izaten zuen; biak batera pisu galanta. *Misaletik* irakurtzen zituen apaizak mezako otoitz, epistola, ebanjelio eta abar; denak latinez. *Areik misalak eta atrillak manejateko akollituk indarra euki birrixateban* (Meza-liburu eta atrila erabiltzeko akolitoak indarra ere behar izaten zuen).

MISEIXA GORRIXE

Miseria gorria (“miseria extrema”). Familia batzuek miseria ezagutu zuten gerra garaian eta aurretik; beste batzuek “miseria gorria”. Kale Andian (*Kalandixan*) surik piztu gabe, hots, berorik jan gabe, egunetan egoten zirenek *miseixa gorrixe* ezagutu zuten. *Batzuk miseixa gorrixe ezautuben; neun, jateko-be ezeben eukitten-da* (Batzuek miseria gorria ezagutu zuten, neguan jateko ezer ez baitzuten izaten).

MISIÑO

Betebarra, eginkizuna (“misión”). *Arek, umik zaiñddu bizittun; oixe zan aren misiñoi* (Hark umeak zaindu behar zituen; horixe zen haren betebarra).

MISIÑOIK

Misioak (“misiones”). Herri osoari zuzendutako sermoi, elizkizun eta jardunaldiak. Elizak (parrokiako apaizek), kanpotik sermolari sonatuak ekarri eta herriari (jendeari) sekulako “astinaldia” ematen zioten; halako presioa egiten zuten, elizara arrimatzen ez zirenak ere erakartzea lortzen zuten. Izan ere kale plaza eta bazter guztiak hartzen zituzten meza eta sermoiak antolatzeke. Horrelako antolaketa batekin (hiru edo lau egunetakoa: 1953-54 aldera)

behinik behin ondo gogoratzen naiz. Kaleetan bozgorailuak ere jarri zituzten. Honako abestia hau erakutsi zuten fraide sermolariek:

“Atoz pekataria, atoz eleizara
Jangoikoaren itza gogoz aditzera
Ez egon pekatuan, ez egon luzaro
Damu izan ez dezazun alperrikan gero”

MISTEIXU

Misterioa (“misterio”). Arrosarioak, bost misteriokoak eta hamabostekoak ziren. Bai etxean eta bai elizan guk bostekoak erreztatzen genituen; gainera, azkar al baldin bazen. Hamar “Agur Mari”ko sail bakoitzaren aurretik gogorarazten ziren erlijio-gertakarietako bakoitza. *Erresaxu erreztatzen jakitteko, misteixuk eta Kirilisonak jakin bizin* (Arrosarioa erreztatzen jakiteko, misterioak eta letaniak esaten jakin behar zen).

MIXINA

Katuari ematen zitzaion izen generikoa, berari zuzentzen gintzaizkionean batez ere. *Mixina! Eztotzut ixte engo ta etorri zattez neuana* (Mitxina! Ez dizut ezer egingo eta etorri zaitez niregana). Maitekiro eta samur esanagatik guregana ez zen katurik arrimatzen. Zergatik ote?

MÍXKA

1.- Miazkatu (“lamer”). *Gose andixe eukan da otzin jandau dana; eta atzanin platera-be mixka* (Oso gose zen eta berehala jan du dena; eta azkenean platera miazkatu). *Mixka katuk etteben ondo platerin ipintten gentzen jateku* (Miazkatu katuek egiten zuten ongi, platerian ipintzen genien janaria).

2.- Ateratzen dutena gogoz eta gustura jan. *Len au umiau mixkiñe zan, bañe, on, ataten gakon guzti mixka etten dau otzin* (Lehen ume hau mizkina zen, baina, orain, ateratzen zaion guztia gustura jaten du berehala).

MIXKIÑE

Mizkina (“melindroso/a en el comer”). Gutxi jaten duena, eta ez edozer. *Au umiau mixkiñera ta eziñddot iñoa bixaldu* (Ume hau mizkina da eta ezin dut inora bidali).

MIX-MIX

Katuei dei egiteko modua. Horrela deitzen genion baina ez ziren hurbiltzen. Deituaz aparte arrain soberakinak erakutsi behar zitzaizkien. *Mix-mix esanarren katoik ezan urreatzen; jateku erakutsi biakuen* (Mix-mix esan arren katurik ez zen hurbiltzen; janaria erakutsi behar zitzaien).

MIXPILLAK

Mizpirak (“mísperos”, “nísperos”). Gehienetan pluralean. Zuhaitza, berriz, *mixpilla arbol*i (mizpirondoa: “níspero”). Bagenekien fruitu jangarria zela. Hortik aurrera ezer gutxi. Horregatik, mojek erakutsitako San Joseri buruzko kanta batean, tutik ere ulertzen ez genuenez, guk ulertzeko modura esaten genituen berbak: *San José glorioso, mixpillak jaten....* Kantak berez, honela zion: “*San José glorioso, mi vida y sostén. Muéstrame la senda que conduce al bien. En tu compañía cuan grato es vivir. En tus dulces brazos yo quiero morir*”. (Mispillak entendiuten genduzen bañe, beste guzti tamañu (Mizpirak ulertzen genituen, baina, beste guztia oso gutxi). *Gañea, sostenak-eta* (“...mi vida y sostén”) *agertzezin-de, zeñei preunta?* (Gainera, *sostenak* agertzen ziren, eta nori galdetu?).

MOBÍU

Mugitu (“mover”). *Amen mobiuten eztanak eztau ixte lograten* (Hemen, mugitzen ez denak ez du ezer lortzen). *Jarrire ortxe ta gox guztin mobiu-bez ortixeik* (Eseri da hortxe, eta goiz osoan ez da hortik mugitu). Hitzetik hortzera erabiltzen dugun honen sinonimoa: *zirkiñ egiñ*.

MODOSU

Gauzak diskrezioz eta dotoretasunez egiten dakiena (“el que tiene buenas maneras”). Neska bada, *modosi*. *Orrek gauzak erozelaik eztotzuz engo. Ori modosire* (Horrek ez ditu gauzak nolanahi egiten, diskrezioz eta dotore baizik).

MODÚ

1.- Estiloa, klasea (“clase”, “estilo”). *Zuen alabik moduauke berbetan etteko ta jentiaz eoteko* (Zuen alabak klasea eta estiloa du hizketan egiteko eta jendearekin egoteko). *Iñor ingañateko modu makala eztauke beorrek* (Modu ona du horrek inor engainatzeko).

2.- *Modú onín*. Prezio onean, merke samar (“a un precio módico”). *Oneik oñetakuok ezin karuk. Modu onin erosittuaz* (Oinetako hauek ez ziren garestiak. Prezio onean erosi ditut). *Etxin tratu modu onin eiñ eida* (Etxeari buruzko salmenta tratua modu onean egin omen du).

MOIMENTU

Mugimendua (“movimiento”). *Barran eztabill moimentoik: txalopai-pe ezta sartu, te kamiona-pe gelditaz* (Portuan ez dabil mugimendurik: txaluparik ez da sartu eta kamioiak ere geldirik daude). *Gaur Antxoba Eunera, bañe or eztabill ondioik moimento andirik* (Gaur Antxoa Eguna da, baina, oraindik hor ez dabil mugimendu handirik).

MÓJAK

1.- Mojak (“las monjas”, “Hijas de la Cruz”). *Gurutzeko Alabak* ordenako mojak zuten eskola guk beti ezagutu izan genuen. Umetan ondarrutar asko eta asko handik pasatakoak gara, bai neska eta bai mutil. Moja irakasle sonatuenak niretzat: *Solamaria*. Duela gutxi jakin nuen, ustez horrela zeritzan moja, *Sor Amalia* zela. Gure amak (1910ean jaioa) esaten zigun berak ere *Solamaria* izan zuela irakasle. 2004ko “Ondarroa” urtekariak dakarrenez, moja hauek 1904an etorri ziren Ondarroara. Ospitalean ere ordena horretakoak egon ziren.

2.- *Mojetan ibilli*. Mojak zuten eskolan aritu ikasten. *Neu-be, Rosarioneko eskolan asi baño len mojetan ibilli nittan* (Nik ere, Rosarioren eskolan hasi aurretik mojen eskolan jardun nuen).

“Lelengo gure amak pentsatzun gu mojeta bixaltzi. Da asi giñan juten. Bañe mojik esazkun uniformik eiñ bigenduzela; ta uniformik etti baxotxana iru pezeta baño gexa kostatezan. Gu aizta bi giñan, da bixona asko zan. Ordun, aizta bixok eskolatik kanpoa. Gure etxin ezeuan diroik uniformik etteko. Amak esazkun: “Matti! Zueik ezin zeinkie jun”. Uniformik eurak kostatezin ixte zazpi pezeta bixona. Uniforme politak, tirilla zurixaz-da, bañe, “zueik ezin zeinkie jun” esazkun amak, eta kittu. Ordun-ba biarrea fabrika. Ortizenin asi giñan, axe euan urrien-da. Lelengo antxobiai buru kentzen. Gero-be antxe eineban biarra nik”. (Burgoa Berri Mari Luz).

(Lehenik gure amak pentsatu zuen gu mojen ikastetxera bidaltzea. Eta joaten ere hasi ginen. Ordea, mojak esan zigun uniformeak egin behar genituela; eta uniformeak egitea, bakoitzarena hiru pezeta baino gehiago kostatzen zen. Gu bi ahizpa ginen, eta bion gastua asko ateratzen zen. Horregatik ahizpa biok eskolatik kanpora. Gure etxean ez zegoen dirurik uniformeak egiteko. Amak honela esan zigun: “Maiteok! Zuek ezin zaitezketen joan”. Bion uniformeak kostatzen ziren ia zazpi pezeta. Uniforme politak ziren “tirila” eta guzti, baina, “zuek ezin zitezketen joan”, esan zigun amak, eta kito. Orduan ba, fabrikara lanera. Ortiz-en lantegian hasi ginen, huraxe baitzegoen hurbilen. Lehenik antxoari burua kentzen. Gero ere fabrika hartan egin nuen lan).

MÓJA SARTÚ

Moja izateko komentura joan (“ir de monja”). *Moja jun* ere esaten zen. *Moja sartu, asko ettezin; bañe, gero batzuk urten etteben* (Moja joan asko egiten ziren; baina, gero batzuek mojatza utzi egiten zuten).

MOKÁU

Mokadua, ahamena (“tentempié”, “aperitivo”). *Txikiteuan asi aurretik soziedadin eiñddou mokau: atun erri kipuliaz. Gero naidabeste arda erant da etxea* (Basoerdiak edaten hasi orduko mokadua egin dugu elkartearen: hegaluze errearen tipularekin. Gero nahikoa ardo edan eta etxera). *Biar asko eiñddou. Goxe luzire-ta, on mokau bat ezgatzu txarto etorriko* (Lan asko egin dugu. Goiza luzea da eta orain mokadu bat ez zaigu gaizki etorriko).

Guk *mokau* deitzen diogunari Aulestin *kopau* esaten diote. *Kopau* eta *mokau* berbak, biak erabiltzen ditugu, ordea, bakoitzaren esanahia ongi bereiztuta. Ikus, *kopau*.

MOKOLOI

Eskolan erabiltzen zen idazteko tintaren koadernoan eginiko orbana (“borrón”). *Ori mokoloioi maxuk ikustemotzu, ederreakazu!* (Orban hori maisuak ikusten badizu, a zelakoak hartu behar dituzun). Tinta orbanen koadernoak zikinduta estu eta larri zegoenari, horrelakoak esaten genizkion “animoak” emateko asmotan.

Agustin Zubikarai dio, amuen arteko nahasteari ere arrantzaleek *mokoloi* deitzen ziotela. Guk testuinguru honetan *enpatxu* berba entzun izan dugu, eta erabili ere bai.

MOKORDU

Kaka lodi sendo eta lehor samarra. Soilik (*mokordu*) bezain sarri entzungo dugu “*kaka mokordu*” ere. *Egunetan beruzkuaz ibillire, bañe gaur umik mokordo ederra eiñddau* (Zenbait egunetan beherakoaz ibili da, baina gaur umeak kaka lodi sendoa egin du).

MOKOPAÑELU

Muki zapia (“pañuelo”). *Dakazun kostipauaz mokopañelu artuxu* (Daukazun hotzeriaz har ezazu muki zapia).

Berba hauek emakumeen arteko kontuak izango ziren. Izan ere, orduan mutikook ez genuen muki zapirik erabiltzen. Gizonezko helduek berriz *pañelu* erabiltzen zuten poltsikoan, eta hark betetzen zituen eginbehar guztiak.

MOKORRA

Aldaka, mokorra (“cadera”). Lehen, mokorra non zegoen ere ez genekien; nagusiei entzuten genien min zutenean. *Attitte mokorreko miñaz ibilliazku* (Gure aitona mokorreko mina izan du).

MÓKU

Singularrean, mukien antzeko zerbait ikusten genuenean erabiltzen zen. *Maskuluk moku eukitten dau; eta axe ondo garbittu birrixaten da* (Barraskiloak “mukia” edukitzen du, eta hura ondo garbitu behar izaten zaio).

MÓKUK

1.- Mukiak (“mocos”). Beti pluralean. Muki-zapirik ez genuen izaten, baina, bai mukiak. Askok ez genuen izango, baina kendu ezik, beti bistan, izebaren batek kanean ikusi eta sudurrak ondo garbitu arte: *Erdu ona mokuk kentzea* (Zatoz hona mukiak kentzera).

2.- *Mokó-kandelak*. Sudur zuloetatik zintzilik, dariola, dauden muki berde sendoak. *Batzuk eun guztin ibilltzezin moko kandelak dindilizke* (Batzuk beti ibiltzen ziren mukiak zintzilik zituztela).

MOKÚKO BURÚ

Errepidez Ondarroatik Lekeitiora, Ondarroatik irten eta berehala, *Galtzuan* (Galtzuaran: baserriaren eta parajearen izena) dago. Paraje horren pare-parean itsasoan aurkitzen den kalari (arrantzan egiteko lekuari) deitzen zaio *Mokuko Buru*.

MOLDAKATXE

Moldakaitza, trebetasunik ez duena (“desmañado/a”, “torpe”). *Eskolan famaure, bañe beste gauza askotako moldakatxe* (Eskolan trebea da, baina beste gauza askotarako moldakaitza). *Moldabaiku* berbak ere adiera bera du. *Igaxan famau, bañe, erramutan moldabaiku* (Igerian abila, baina, arraunean moldakaitza).

MÓLDI

1.- Moldea, trebetasuna, abilezia (“maña”, “destreza”). *Batzuk berez eukitten dabe moldi; beste batzuk, ostea, ikasiarren, moldai-pez* (Batzuek berez izaten dute moldea; beste batzuek, berriz, ikasi arren, molderik ez).

2.*Moldosi*. Neska trebea, neska abila (“diestra”, “mañosa”). *Mutila balitz, moldosu. Gure neski josten moldosire* (Gure neska trebea da josten).

MOLLÁ BURÚ

Moila edo kaia baten bukaerako muturra, moila burua (“extremo del muelle”). Gure garaian, *molla punti eta molla musturre*; baina, zaharrek, *molla buru. Plaiko molla burun geuazela sartuzin txalopa bi* (Hondartzako moila buruan geundela sartu ziren bi txalupa). *Otz eiñarren molla bururarte junga* (Hotz egiten duen arren moila muturreraino joan gara).

MOLLÁ EGALIN

Moilaren ertzean. *Molla ertzin* ere bai. Errepikatu ere sarri: *molla egal-egalin. Axe umi molla egalín dabill dde ureta jausikora* (Ume hura moila ertzean dabil eta uretara eroriko da).

MOLLÁ GAÑÍN

Moila gainean. Txalupa atrakatzen den lekua, lehorra. *Txalopi atraka gendunin, koñatu neukan zaiñ molla gañin* (Txalupa atrakatu genuenean koinatua nuen zain lehorrean). Lokuzio hau adlatibo (nora: *molla gañea*) eta ablatibo (nondik: *molla gañetik*) kasuetan erabiltzen dira maiz. *Txalopi atraka ta patroik segixan eiban molla gañea salto* (Txalupa atrakatu eta patroiak berehala egin zuen lehorreara salto). *Mari beian euala barran molla gañetik ureta saltoka ibilli giñan* (Marea behean zegoela portuan moila gainetik uretara saltoka aritu ginen).

MOLLÁ MUSTURRE

Moila burua, moila muturra (“extremo del muelle”). *Atzo arratsalde guztin ibilli giñan molla musturretik arrantzan* (Atzo arratsalde osoan jardun genuen moila muturretik arrantzan). *Txalopa batek molla musturre jorau* (Txalupa batek moila muturra jo du). Hala ere, mutikook sarriago esaten genuen *molla punti. Molla puntatik ureta salto eiñ dde atxi joban* (Moila muturretik uretara salto egin eta harkaitza jo zuen).

MÓLLA TXIKIXE

Moila txikia. Beheko kaletik portu aldera zuzen jarraituz harrapatzen zen moila. Gure garaian *Lesteko Molli* (Ekialdeko Moila) ere deitzen zitzaion, nahiz eta gure aurrekoek hondartzakoari deitu horrela. Zubi berriarekin batera azkenaldian portu aldean eginiko lanen ondorioz, orain, hori baino kanporago ere bada beste moila berri bat. *Molla txikirarte junga pasiaran* (Moila Txikiraino joan gara paseatuz).

MÓLLI

1.- Moila (“muelle”). Txalupek atrakatzeko eta arraina ateratzeko izaten duten leku proposa. *An portun molla ederrak euazen atrakateko ta arrañe atateko* (Portu hartan moila ederrak zeuden atrakatzeko eta arraina ateratzeko). *Maniobri txarto eiñddau, te ixé molli jo* (Maniobra gaizki egin du eta ia moila jo zuen).

2.- Orain Nasa Kalea, eta gure sasoian (Francoren diktadura garaia) “Calle General Mola”. Izan ere gure garaian, eta lehenago, kale horixe zen txalupentzat moila: atrakatzeko, arraina ateratzeko eta egoteko lekua. *Geure sasoiñ-be, txalopa gexenak (bajurakuk) molla etortenzin arrañe atatea, kofrax antxe bertan euken-da* (Gure garaian, 1950-60, txalupa gehienak Nasa Kalera etortzen ziren arraina ateratzera, hantxe bertan baitzeukaten kofradia).

Zubi Zarreko eskilletatik asi eta Kanttopeko gruin parin euazen tronguta arte zan Molli; Labiñeneko denda arte. Naibo zu, Erramonaneko boreatik asi tte Sabaseneko entrada arte. Robertaneko bentana-balkoiñ amaitzezan Molli. Mollako alderdi baten euazenak: Erramonaneko borei, Apalluneko barbeixi, Aixmendineko dendi, Ejuenioneko karnazeixi, Danbalaneko entradi, borea bat, Urrutxaneko entradi, pare bat borea, ikatza gordeten zan leku, Alkatineko entradi, beste denda bat, sastreixi; kantoittik Kanttopekerutz, Domanuelen arrebin dendi, Kasimiraneko ati, Juananeko dendi, Mirentxuko entradi, Luis Atanasioneko azpizan pare bat borea, Luis erlojeruneko dendi (erlojeixi?), Luis Erlojeruneko entradi, pare bat borea, Sabaseneko entradi. Beste alderderdixan: luzeletrika paluk, eskillarak ureta, ure, eta uretan batel batzuk eta bajurako baforak, kolore guztixetakuk: berdik, gorrixak, azulak, zurixak, eta bat baltza Tobaneku. Gañin beti kalatxoixak, eta mari beian euanin, krisalin arratoik. Balkoi guztik erropaz beteta, eta kalintzir beti jenti, batez-be txikiteuko sasoiñ, euerdixan da illuntzin. Mollan jente asko bixi giñan, da katu-pe asko. Txakurre, bakarra: Txokolateneko Txiki, arratoi-takurre, famau.

(Zubi Zaharreko eskaileretatik hasi eta Kanttope auzoko garabiaren parean zeuden enborretaraino zen Molli; Labiñen dendaraino. Nahi baduzu, Erramonaren sototik hasi eta Sabas Bedialauneta bizi zen etxeko atariraino. Robertaren etxeko leiho-balkoian bukatzen zen Molli. Molli kaleko alderdi batean zeudenak: Erramonaren sotoa, “Apallu”ren bizartegia, Aixmendi familiaren denda, Ejuenoren harategia, Danbalaneko ataria, soto bat, Urrutxaneko ataria, pare bat soto, ikatza gordetzen zen lekua, Alkatineko ataria, beste denda bat, jostundegia; kantoittik Kanttope auzorantz, Don Manuelen arrebaren denda, Kasimiraneko atea, Juananeko denda, Mirentxuko ataria, “Luis Atanasio”ren etxearen azpian pare bat soto, Luis Erlojeruneko denda, Luis Erlojeruneko ataria, pare bat soto, Sabaseneko ataria. Kalearen beste aldean: argindarraren zurezko zutikakoak, eskailerak uretara, ura, eta uretan batel batzuk eta baxurako txalupak, kolore guztietakoak: berdeak, gorriak, urdinak, zuriak, eta bat beltza, Tobaneku. Gaineen beti kaioak, eta marea behean zegoenean, uraren ertzean arratoiak. Balkoi guztiak arropaz josita, eta kalean zehar beti jende ugari, batez ere basoerdiak hartzeko garaian, eguerdian eta iluntzean. Mollan jende ugari bizi ginen, eta katuak ere ugari. Txakurra, bakarra. Txokolateneko Txiki, arratoi-txakur abila).

3.- *Móllo flotín. Molli*, hots, Nasa Kalea, urak hartuta. Ikus, *flot eiñ* eta *flotin*. Marea biziak zirenean (irailaren hasieran), egun batzuetan urak Nasa Kalea hartzen zuen. Horixe izaten zen urak hartzen zuen kale bakarra. *Mare bizixak ixatezinin, mare punti euan bittartin molli flotin eotezan* (Marea biziak izaten zirenean, pleamarrak irauten zuen bitartean Nasa Kalea urak hartua egoten zen). Kalean zehar batelean ibiltzen ginen, eta begiak erne, arratoiak bazter guztietatik ateratzen baitziren.

MOLTZOKU

Arrunta, ohikoa, maila baxukoa. Maila handiko, nahiz aparteko zerbaitekin bereizi nahi denean erabiltzen da. *Orreik moltzokuzin, familixa pobrittakuk; eta bestik familixa onekuk, aberatsak* (Horiek maila baxukoak ziren, familia behartsuetakoak; besteak, berriz, familia onekoak, aberatsak).

MOLTZÚ

Ordenarik gabeko nahasketan dauden elementuak edo gauzak osatzen dute (“montón desordenado”). *Arixan moltzura amen* (Hari pila dago hemen, denak nahastean). *Moltzu* osatzen

duten ariak *moltzun* daudela esan ohi da. *Arixoi bara amen, bañe, zurixak eta baltzak danak moltzun* (Hemen ez da haririk falta, baina, beltzak eta zuriak denak nahastean). Aulestin arraskako zapiari (*arriko trapu*) deitzen diote *moltzu*; eta Juan Martin Elexpuruk dioenez (*“Bergara aldeko hiztegia”*) Bergara aldean ere hiztun on diren nagusiek ezagutzen omen dute berba hau adiera horrekin.

MOMATXE

Lixa txikia, katuarraina (“lija menor”, “moma”). Arrain honi azala kentzea aski gaitza da; ondoren gozoa geratzen da. Horregatik esaten da apaizari *momatxe* gustatzen zaiola “inork zuritua”. Garai batean, bere azala, oso latza (gaztelaniaz “lija” da arrainaren izena) burdina eta txapa garbitzeko erabiltzen zuten. *Orrek momatxan azala baño goorrauaauke arpexe* (Horrek katuarrainaren azala baino gogorragoa du aurpegia).

Egun batean, *Café Marina* tabernan nengoen nagusiago batzuk futbolinean nola ari ziren begira; eta ni bezala beste batzuk, tartean Goiko Kaleko bat. Etorri zitzaigun Julian *Café Marina*koaren arrea bat eta kanpora bidali gintuen. Irteterakoan Goiko Kalekoak honela esan zion: *“Momatxan arpei mararikatuorrea...”*

MONDDORRA

Txalupa nahiz etxe berria amaitzen zenean egiten zen jatordu berezia. *Gaur illuntzin dakau bafor barrixan monddorra* (Gaur iluntzean dugu txalupa berriaren amaierako afaria).

MONGOLIÑUK

Magurioak, karrakelak (“caracolillos”). Gure artean ez ziren jaten. Hondartza inguruan, marea jaisten zenean ikusten genituen. Igande arratsaldeetan tabernetan musean ari ziren gizonezkoek tantotzat erabiltzen zituzten. *Txirlatan gebizela mongoliñu-pe ikusten genduzen, bañe arei kasoi-pe* (Txirlatan genbiltzala magurioak ere ikusten genituen, baina, haiei kasurik ere ez).

Jateko, aparteko gauzaren bat eskatzen duenari edo espero duenari, ezinezkoa edo absurdoa eskatzen ari dela adierazteko, *mongoliñuk* aipatzen zaizkio: *Zer dan jateko? Zea ekarrikotzua zuri, mongoliñuk!* (Jateko zer dagoen? Zuri magurioak ekarriko dizkizugu).

Getarian *maoliyuak* berba entzun izan dut.

MONTEMAIORRA

1.- Txalupa batek arrantzaren bitartez ateratzen duen irabazi osoa (“monte mayor”). Gaztelaniaz ere adiera bera du. “Monte mayor: producto bruto de la pesca que se reparten proporcionalmente los armadores y pescadores contratados a la parte, una vez deducidas las cargas comunes de gastos y seguros sociales”.

2.- Bakoitzak duen diru kopuru guztia. Metaforikoki horrela erabiltzen ere entzun izan dut. *Montemayor guztiaz jun giñan bakaziñoitta* (Genituen diru guztiak hartuta joan ginen oporretara).

MÓNU

Tximinoa (“mono/a”). Tximinoak Tarzanen filmetan baizik ez genituen ikusten, eta zirkuren bat etortzen zenean ere bai. Beraz guretzat, *monuk* Afrikakoak ziren.

Astilleru auzoko ereserkiak (himnoak) ere Afrikako tximinoei egiten zien aipamena:

Astilleroko kuadrillik dakarren

Jateko amorru

Topako baleuke

Jango leuke mamarru

Erango baleuke

Zurru-murru

Kotxi te pianu

Automobill pianu

Afrikako monu
Filomenu

Goitzen hau, elebiduna da, izan ere, familia bateko partaideei *Monunekuk* (“*Rafael Monu*”) esaten zieten; beste bati berriz “*Tximiñu*”.

MÓÑU

1.- Mototsa (“moño”). Emakumeek, ile luzea izanik, mototsa egin behar izaten zuten ispilu eta argi handirik gabe; batzuek dotoreagoa. *Goiko andrik moñu-be moñu eukan lazo ta guzti* (Goiko emakumeak, a zelako mototsa zuen lazo eta guzti).

2.- *Moñeti*. Motots txikia (“moño”). Orduan, ile-apaindegira orain bezain sarri ez ziren joaten eta emakume bakoitza moldatzen zen bere mototsa egiteko. *Neska gaztik ez, bañe, andrak...danak ibilltzezin moñetiaz* (Neska gateak ez baina, emakume helduak, denak ibiltzen ziren mototsarekin).

Umeen arteko eztabaida luzatzen eta desbideratzen zenean, irainka hasi eta beti ateratzen zen *ama zeuenan moñeti*; eta aurrera jarraituz gero, *ama zeuenan tangi, zeuenekune...*

3.- *Móñu*. Esku ahurrean kabitzeko adinako antxoa multzoa. Multzo hauek antxoa txikiarekin egiten ziren. Eskuan hamar edo hamabost antxoa hartu, estutu, eta multzoka *pipi* deituriko upel estuetan kokatu gatza emanda. Lan horri “*moñuk etti*” deitzen zitzaion (zaio). *Gaur arratsalde guztin moñuk etten ibilliga* (Gaur arratsalde osoan *moñuk* egiten aritu gara).

MORDÚ

Asko, ugari, pila (“un montón”). *Atune mordu atrapaben; antxobaik ostea, ikusi-bez* (Hegaluzea ugari harrapatu zuten; antxoa, berriz, ikusi ere ez).

MORKONI

Neska sendo eta lodikotea (“chica fuerte y rechoncha”). *Txikittan au neskiau txikixe ta argala zan, bañe, on neska morkana ederra eiñddera* (Umetan neska hau, txikia eta argala zen, baina, orain neska sendo eta lodikotea dago egina).

MOROKILLE

1.- Morokila (“especie de polenta hecha con harina de maíz”). Uretan arto-irina egosita egiten den janari lodia. Neguan tarteka jaten genuen; eta jan ondoren bai kolore gorri ederrak irten ere aurpegian. *Esne irakineta morokille botaten gendun de enbarka barrure* (Esne irakinetara morokila botatzen genuen, eta barrura).

2.- Nahaste-borrastea. *Batzarrea zuze? Ederrak morokilak urtegorau or!* (Bilerara al zoazte? A zelako nahaste-borrastea irtengo den hor!).

MORRALA

Zakua edo fardela (“fardel”). *Artzañak jutezin morrala lepun artute mendire ardixakiñ* (Artzainak joaten ziren fardela bizkarrean hartuta mendira ardiekin).

Berba hau beti zaharragoei entzuten genien.

MORRÓI

1.- Morroia (“criado”). Baserriko lanetan, soldata baten truke, laguntzen duen gizonezkoa. Baserrian ez bazen, *krixau*. *Burgo baserrixan eontzan morroi bat* (Burgo baserrian egon zen morroi bat).

2.- Gizonezko ezezaguna, eta berez konfiantzarik ematen ez duena. *Orreik zure atzekoaldin dazen morroik nundinoakutiz ba?* (Horiek zure atzean dauden gizonezko ezezagun horiek nondik norakoak dira?). *Kontuz! Or morroi bi agerturi* (Argi ibili! Hor, bi gizonezko ezezagun agertu dira).

MORROSKU

Morroskoa (“mocetón”). Mutil galanta eta indartsua. *Gaur guaz biarrin ibilliran mutille, ederra morrosku* (Gaur gurekin lanean aritu den mutila, a zelako morroskoa!). Ume eta mutikoei ere esaten zaie, baldin eta bete samarrak badaude. *Gure morrosku nunde-ba?* (Gure mutikoa non da ba?).

MÓRRU

Muturra, ertza (“morro”). Gure aurrekoek *buru* eta *musturre*, guk *morru* sarriago: *plaiko morru*, *plai txikiko morru*, *barrako morru*, *molla txikiko morru*. *Morro puntatik buruz bera saltoka ibilliga* (Moila muturretik buruz behera saltoka jardun dugu). *Plaiko morrutik dzanga eiñ eta buru ondarrin sartuban* (Hondartzako moila muturretik buruz behera salto egin eta hondarrean sartu zuen burua). *Len euazen lai txikixe ta lai txikiko morru*. *On ostea, ez plairik eta ez morroik* (Lehen, hondartza txikia eta hango moila muturra zeuden. Orain, berriz, ez hondartzarik eta ez moila muturrik). “Morro: monte o peñasco escarpado que sirve de marca a los navegantes en la costa”.

MORTALA

Astuna, larria (“mortal”). *Mortala*, gauza bat baizik ez genuen ezagutzen, *pekatu: pekato mortala*. Bekatuak bi motatakoak zeuden: *benialak* eta *mortalak*. *Pekato benialakiñ illtten baziñan, purgatoxure*. *Mortalak eiñdde illtten baziñan inpreñure* (Bekatu arinak eginda hiltzen bazina purgatoriora. Bekatu astunak eginda hiltzen bazina, infernura). *Pekato mortala etten zanin, segixan konfesatea jun bizan ill baño lena* (Bekatu larria egiten zenean, berehala, hil baino lehen, joan behar zen aitortzera).

MORTERU

Morteroa (“mortero”). Bagenekien igeltseroek erabiltzen zutela eraikuntzan. *Ieltseruk, paetak etteko birrixateben morteru* (Igeltseroek, hormak eraikitzeko behar izaten zuten morteroa). Gure inguruan obraren bat zegoenean ikusten genuen nola egiten zuten morteroa.

MORÚ

Mota (“clase”). Gehienbat, *jente* berbari lotuta: *jente morú* (jende mota). *Zelako jente morú etorriazku-ba?* (Nolako jende mota etorri zaigu ba?).

Testuinguru desberdinetan, beste zenbait berbari ere lotzen zaio: *Bixar zelako egueldi móru en birreterau!* (Bihar nolako eguraldi mota egin behar ote du!).

MÓRU

Mairua (“moro”). Oso kontzeptu generikoa genuen, ez batere zehatza. Filmetan ikusten genituen goitik berako gonekin jantzita gizonezkoak, burua durbantez estalita, eskuan sablea zutela; horiek ziren guretzat *moruk*. Hogeita hamaseiko gerran (1936) ere Franco defendatzen aritu zirela entzuten genuen. Geroago, inoiz ikusi ere bat “nodo”ren batean *moruk* zaldi gainean Francori babes egiten. Gainontzean ez genuen *morun* berririk.

MÓRUN

Bezala, legez (“como”). *Ze pentsateozu; danok bixigazela zeure morun?* (Ze uste duzu; denok bizi garela zu bezala?). Sinonimoa: *moure*. *Zure laune bixiran moure bixitteko diro asko birde* (Zure laguna bizi den bezala bizitzeko diru asko behar da).

Honenbestez begira nola esango genukeen ondarrutarrok “como los/las moros/as”: *morun morun*. *Atustitan (karnabaletan) morun morun jantzitte ibilli giñan* (Inauterietan mairuak bezala jantzita ibili ginen).

MOSKANAK

Moskana (“cáscara verde de la nuez”, “mancha que deja la nuez verde en los dedos”). *Atzamarrak eta ezpanak moskanez betetaakazuz* (Hatzak eta ezpainak moskanez beteta dituzu).

Heldu gabeko sagar berdeek ezpainetan eta eskuetan horitasuna uzten ziguten, orban horixka; intxaur oskolaren azal berdeak ere eskuetan uzten zuen horitasuna. Baina, gu sagar zaleagoak ginen, eta sagar lapurretara jotzen genuen sarriago, ugariago ere bazegoen eta. Intxaur lapurretara, tarteka bakarrik. Gainera intxaurren gehienak baserri inguruetan izaten ziren; sagarrondoak berriz urrutiago. Ia beti pluralean erabiltzen genuen: *moskanak*. *Nun ibilli zarete?* *Moskanez betetaakazuz ezpanak* (Non ibili zarete? Moskanez beteta dituzu ezpainak). Ez pentsa moskanak, ezpainetakoak nahiz eskuetakoak, aise garbitzen zirenik.

MÓSTO

Muñozia (“mosto”). Hartzitu (fermentatu) gabeko mahatsaren fruta-zukua. Gure sasoiko beste askok ez zuten edango, baina, guk bai, *Kreasala* tabernan atzera eta aurrera mandatuak egiten aritzen ginelako. Han egoten ziren ardo beltz, zuri eta gorri botilak, eta tartean mosto botila (*Mosto Palacio*). *Muestradorea sartu ta bistan inor ezpaeuan mosto botillatik dzanga-dzanga eran da aringaingan Kafeko Atzea* (Barrara sartu, eta bistan inor ez bazegoen, muñoz botilari tragoa egin eta alde korrika). *Batzutan, ondo portaten giñanin Mai Kruzek* (*Maria Cruz Arostegi*) *emoteozkun mosto eskatubai*. (Batzuetan, txintxo portatzen ginenean, Maria Kruz, *Kresala* tabernako neskameak ematen zigun muñozia, eskatu gabe).

MOSTRADORA

Salmahaia, barra (“mostrador”, “barra”). Zenbaitetan *muestradora* ere entzun zitekeen. *Muestradorin zeñ euan?* (Salmahaian nor zegoen?). Gure garaian, dendakoa *mostradora* eta tabernakoa ere bai.

Kresalan mostrador azpitan eotezan azaituna garrafoi. Bistan inor ezeuanin, kortxo zabala kendu, esku dzazt ukandurarte garrafoiñ dde eskokara azaituni enbarka patrikara. Batzuk norberak jan eta bestik kafekoatzin launai partiu. Bañe, ez pentsa-e! Maniobri ariñ enbirrixatezan. Beste batzutan, ondo portaten giñanin, lapurretan enbiarripaik Mari Kruzek (Maria Cruz Arostegi) emoteozkuzen azaitunak.

(*Kresala* tabernan barraren azpian egoten zen oliba-txanbila. Bistan inor ez zegoenean, kortxo zabala, estalkia, kendu, eskua txanbilean ukalondoraino sartu eta esku bete oliba poltsikora. Batzuk norberak jan eta besteak *Kafeko Atzi* deituriko lekuan lagunei banatu. Baina, ez pentsa! Maniobra horiek azkar egin behar izaten ziren. Beste batzuetan, txintxo portatzen ginenean, lapurretan egin beharrik gabe, Maria Kruzek ematen zizkigun olibak).

Dendetakoak ere *mostradorak* ziren. *Denda batzutako mostradoreko marmol zurixe ezan garbi-garbixe eoten. Bagenkixelako berez zurixe zana; bestelaik koloreik igarribez: ango arda mantxi, orixo mantxi te abarra!* (Denda batzuetako salmahaiko marmol zuria ez zen garbi-garbia egoten. Bagenekielako berez zuria zela; bestela kolorerik ezin antzeman: hango ardo orbana, olio orbana eta abarra!).

MOTELA

1.- Geza (“soso/a”, “falta de sal”). Janariari dagokionez bakarrik. *Au marmittakuau motelara* (Marmitako hau geza dago). Toribio Etxebarriak ere badakar. “Motela: soso, sin sal, apagado. *Berakatz salda hau motela dago*”.

2.- Hitz-totela barik, mintzatzean kontsonante batzuk beste batzuekin ordezkatu eta bustidurak nonahi ezartzen dituen. Hitz egiterakoan ezin-esanik ez du agertzen, eta silabak errepikatu ere ez. Adibidez, Jose ahoskatu ordez “*Kotte*” esango du, edo, *potu* ordez “*pottu*”.

“Kresalan arrikuk etteko Jospa eukiendun. Motela zan bera. Baakixu nun bixi zan? Kofrai barriko etxitan iruarren abitaziñoiñ-ero. Tenporada baten bentzat antxe bixi ixantzan. Jospa Motela esateotzen. “Kotte” esateotzan Josei: “Kotte, ettorri pottuk ttikatten-da niri launttea”. Jospak mattiaban gure Jose! Jose-be ondo konpontzen zan beraz”. (Arrizabalaga Badiola Eburne).

(*Kresala* tabernan harrikoak egiteko emakume bat eduki genuen, Jospa. “*Motela*” zen bera. Ba al dakizu non bizi zen? Kofradia berriko etxeetan hirugarren solairuan-edo. Aldi batean behinik behin hantxe bizi izan zen. Jospa “*Motela*” deitzen zioten. Joseri “*Kotte*” esaten zion: “*Kotte*, etorri ontziak lehortzen niri laguntzera”. Jospak oso maite zuen gure Jose. Jose ere ongi konpontzen zen berarekin).

MOTELDU

Bizitasuna galdu, indarra galdu (“perder fuerza”). *Len onek pelotionek saka bizixe etteban, bañe on asko moteldure* (Lehen pilota honek bote bizia egiten zuen, bina, orain bizitasuna galdu du). Zibarekin jolasean genbiltzala ere agertzen zitzaigun berba hau. *Tronpi inddarraz botatezanin, abixaran astezan buelta-bueltaka, bañe gerotxua moteltzen astezan* (Ziba indarrez jaurtitzen zenean, abiadura bizian hasten zen jira-biraka, ordea, apur bat geroago indarra galduz joaten zen).

MOTILOI

Sokak lotzeko txaluparen branka aldean eta popan egoten zen zutikako lodi sendoa, ez oso garaia (“cornamusa”). *Mutiloi, mutilloi* eta *motilloi* erabili izan dira. Azkuek ere badakar *mutilloi* berba: “pieza de madera en que se atan las cuerdas que sostienen las velas de las lanchas, vulg. cornamusa”.

“*Motiloi, marraena moure. Motiloi, neu ibilli nittan txalopik, Arkotxak, eukan atzeko tostan erdi-erdixan marraen andi bat, fiju, gilla arte ixune esate bateako. Axe zan motiloi. Eukitteban tostin alturi, eta tostatik beste metro erdi-ero; metro bat inguruko alturi. Tio Beino eotezan tostan jarritte, besu motiloñ apoia.*”

Lena makinillaik-eta ezeuanin, dana eskuz ette zan. Eskuko tiri lodixe ixatezan, ixte braieleku lakoxi. Da atzeko gixonak ixatezin atzeko tiri, eskuko tiri, ekarteko. Laskando-laskando motiloiai buelta bat emonda; buelta birik ez, buelta bateaz. Batzutan, motiloiai ordeztatikotaz gixonai gerrixin buelti emonda. Gixon andixazinai, Zamorai-te, gerrixin txikotaz buelti emon da bera motiloi. (Bedialauneta Laka Luis Mari).

(*Motiloi, marraena* bezala. *Motiloi*, ni ibili nintzen txalupak, *Arkotxak*, atzeko jarlekuan erdi-erdian *marraen* handi bat zeukan, finkoa, gilaraino zihoana esate baterako. Huraxe zen *motiloi*. Eta izaten zuen tostaren garaiera, eta tostatik beste metro erdi-edo; guztira metro bat inguruko altuera. Osaba Benigno egoten zen tostan eserita besoa *motiloi* gainean zuela.

Garai batean, makinaren laguntzarik ez zegoenean, dena eskuz egiten zen. *Eskuko tiri* deituriko sarearen soka lodia izaten zen, ia *braieleku* adinakoa. Eta atzeko gizonak ekarri behar izaten zuten sarearen atzeko soka, *eskuko tiri*. Gogor eutsiz *motiloiai* jira bat emanda; jira bi ez, jira batekin. Batzuetan, *motiloiai* ordeztatikotaz gizonari gerrian buelta emanda. Gizon handiak zirenei, *Zamorari*” esate baterako, gerrian sokaz buelta bat eman eta bera *motiloi*). Ikus, *braieleku txikota*.

Zer gertatzen da? Gaztelaniaz baditugu “noray”, “bolardo”, “bita”, eta “cornamusa”. Hiztegiek argi eta garbi zehazten dituzte berba hauen esanahiak, bakoitzaren ñabardurak ezarritik. Hori hiztegieta; gero ikusi egin behar Espainian, toki desberdinetako arrantzaleek nola erabiltzen dituzten. Ondarroan, behinik behin hiru berba aurkitu ditut: *biti, marraena, motiloi (motilloi, mutiloi, mutilloi)*. Ordea, batek *biti* moila gainekoari deitzen dion bitartean, beste batek horri *marraena* esaten dio, eta bai *motiloi* ere. Beraz Ondarroako bertako arrantzaleek ere, denek ez datoz bat horretan.

Luis Marik berak, *motiloiai* buruz azalpena ematen ari dela, une batean *motiloiai marraena* deitzen dio.

MOTORBIZIKLETI

Motoa (“moto”). Ezagunenak *Lambreta* eta *Vespa* zitzaizkigun. Behin batean, *Saturrarango* hondartza ondoan zegoen moto bat (*Lambreta*) martxan ipini genuen, baina, geratzen asmatzen

ez genuenez, berehala ezkutatu ginen. *Ordun, antomobille baño motorbizikleti gexa ikustezan* (Garai hartan autoa baino motoa gehiago ikusten zen).

MOTORISTA

Txalupako makinaria, makina gelaren arduraduna. Patroiaren (lemazainaren) aginduak bete behar izaten zituen. *Kepa lelengo maiñero ibillizan, bañe, gero motorista ikasiban* (Kepa, lehenik marinel aritu zen, baina, gero makinari ikasi zuen).

MOTORRA

Motordun txalupa txikia (“motora”). *Antoniok motorra eukan da antxe jutezan txibitta. Damian ostea, motorrik ezeukan-da, batelin erramutan jutezan* (Antoniok motordun txalupa zuen eta hantxe joaten zen txipiroitara. Damian, aldiz, motordun txaluparik ez zuelako, txalupan arraunean). *Geure atta-pe motorra eukan da motorrin jutezan txibitta. Eun baten Galtzuan parin kabratan ebillela aberixi eukiban da erramutan etorri birrixaban Molla arte* (Gure aitak ere motordun txalupa zuen eta hantxe joaten zen txipiroitara. Egun batean, Galtzuaran baserriaren parean arrantzan ari zela, motorra hondatu zitzaion eta arraunean etorri behar izan zuen herriraino).

Txipiroitara eta itsas bazterreko arrantzara joaten zirenen artean desberdintasun esanguratsua zegoen: batzuk arraunean joaten ziren, eta beste batzuk motordun txalupan (*motorrin*). Gure garaian, gehienak arraunean joaten ziren (bakarrik nahiz binaka), baina banaka batzuk hasiak zeuden motordunetan joaten. *Motor txikixetan jutezinai motortxikieruk esateotzen* (Motordun txalupa txikietan joaten zirenei, *motortxikieruk* esaten zieten).

MOTÓR TXIKIXAK

Baxurako arrantzan aritzen ziren motordun txalupa txikiak.

“Treñeruzin batel andixak. Onei bateloi motorrak sartutzezenin, orrettei esateotzen motor txikixak. Batzuk ixatezin kubiartarunak, eta bestik kubiartabaikuk. Onei kubiartabaikuo bokazabalak esateotzen. Bañe, bokazabala ixan ero kubiartarune ixan, oneik danozin motor txikixak”. (Basterretxea Irusta Jon).

(Traineruak batel handiak ziren. Batel hauei motorrak jarri zitzaizkienean, *motor txikixak* deitzen zieten. Batzuk aterpedunak izaten ziren, eta beste batzuk aterpe gabeak. Aterpe gabeko hauei *bokazabalak* deitzen zieten. Ordea, *bokazabala* izan edo aterpeduna izan, denak ziren *motor txikixak*).

MOTXALLI

1.- Ijitoa (“gitano/a”). *Ordun motxallik karro ta guzti etortezin Ondarrure. Zaldupen eta Arrigorrin geatzezin eunak pasaten.* (Garai hartan ijitoak gurdi eta guzti etortzen ziren Ondarroara. *Zaldupen* eta *Arrigorrin* geratzen ziren egunak igarotzen).

Garai batean ijitoek astoei ilea mozten aritzen ziren, eta hortik datorkie bizkaieraz erabiltzen dugun berba (*moztailetik, motxalle*). Klean ikusitako bakarragatik, nahiz atera eskean etortzen zenagatik erabiltzen genuen singularrean. *Motxalli etorrirre atea. Jateku nai eidau* (Ijitoa etorri da atera. Janaria nahi omen du). Gehienetan pluralean, ijitoak, koadrilan ibiltzen baitziren. *Motxallik ikusirouz kalin* (Ijitoak ikusi ditugu klean).

Herrira etortzen zirenean bi lekutan kokatzen ziren: *Arrigorriko* bihurgunea pasa eta *Arrigorriko* (Alfako) etxea baino lehen errepidearen kontra zegoen hutsunean, eta *Zaldupen* ontziola txikiaren inguruan. Garai batean asko ibiltzen ziren batera, beren gurdi, mando, asto, txakur, zahar, gazte, ume, jaioberri... *Zaldupeko motxallipañ txarrauri orreik* (*Zaldupeko* ijitoak baino okerragoak dira horiek).

Behien behintzat, antxoa sasoian etorri, bertan geratu eta fabriketara lanera joaten hasi ziren. Lapurretak ugaritu egin zirela-eta, herritik bota egin zituzten. Ijitoak zeudela aprobetxatuz herriko “lapurrek” ere ez ziren geldirik egongo.

Ondarroara etorri, eta bertan geratu zirenak ere izan ziren: Zeferino eta familia. Ama eta bi mutiko baziren behintzat. Mutil zaharrenak Zeferino zuen izena. *Dongreneko* zerrategiaren paretik Santa Klararen ermita bitartean zeuden harmailen ondoan zeukaten txabola. Hantxe bizi ziren. Egun batean, bi neska Lekeitio bideko harkaitzetara bainatzera joan ziren, eta larri zebiltzala, Zeferino haiei laguntzera joan eta hirurak, neska biak eta Zeferino, ito egin ziren.

Garbitasun faltaren eredutzat hartuz, zikin zebilena ijitoekin konparatzen zen. *Eskoi-pe garbittubaik maixan jarri! Motxallipaño txarra zarie* (Eskurik ere garbitu gabe mahaian eseri! Ijitoak baino okerragoak zarete). *Aste bete mendixan pasa ta motxallipaño zikiñaua etorriri.* (Aste bete mendian egin eta ijitoak baino zikinago etorri dira). *Motxallin itxuri, motxallin usañe* eta antzekoak ere maiz entzuten genituen. *Motxalle usañeakazu erropetan* (Ijito usaina daukazu arropetan).

2.- *Motxalle jénti*. Ijitoen antza duen jendea. Agertzen duten izateko eta bizitzeko moduagatik (zer jaten duten, arropak nola garbitzen dituzten...) ijitoekin (*motxallik*) konparatzen den jendea, familia. *Orreik gora etorririzenak, bixkat motxallejentiri ezta!* (Gora bizitzera etorri diren horiek apur bat ijitoen itxura dute ezta!).

Etxeko gazteei, beti hara eta hona zikin samar eta erdi janda dabiltzanean ere esaten zieten gurasoek, baina maitekiro: *Gure motxalle jenti nun eteabill!* (Gure “gazteak” non ote dabilta).

3.- *Motxalletu*. Ijito itxura hartu. *Ori mutilloi len alako dotore ibilttezan, da on aspaldixan motxalletuteabill* (Mutil hori lehen halako dotore ibiltzen zen, eta orain ijito itxura hartuta dabil).

4.- *Motxalle kastaku*. Ijito kastakoa. Herritarrak izan arren bizitzeko eta beraien artean erlazionatzeko moduan ijitoen itxura hartzen duten familiengatik esaten zen. *Orreik motxalle kastakutiz* (Horiek ijito kastakoak dira).

5.- *Motxallekexak*. Ijitokeriak. “Ijitoen antzeko” jokabidea. Negozio zikin samarretan ari zenak burutzen zituen erdi ezkutuko “maniobrak” inor engainatzeko helburuaz: tratu ilun eta zikinak, beste batek ostutakoa erosi askoz garestiago saltzeko, kendu, utzi, eskatu, saldu, erosi.... Gauza garbirik ez, behinik behin. *Ori andrioi erdi ezkutun de desoretan ikusiko zu.* *Beti motxallekexatan* (Emakume hori erdi ezkutuan eta ordu txikietan ikusiko duzu sarri. Beti ijitokerietan!).

MOTXIÑE

1.- Bulba, alua, potxorra (“vulva”, “coño”). *Andrazkuk motxiñe eukitten dabe eta gixonezkuk potruk* (Emakumezkoek motxina izaten dute eta gixonezkoek barrabilak).

“Motza” berbaz ari delarik, Anjel Lertxundi (279-280), batzuen ustez gaztelaniako *moza* berba euskarazko *motzatik* datorrela esaten hasten da. Ondoren honela jarraitzen du:

“Rafael Castellanos-ek *motxinbero* hitzaz ari delarik honela dio: “Estas palabras me tenían intrigado, y al final el otro día la oí pronunciar: “Motxinbero”. Y nada más escucharla vino la etimología. Al sexo femenino algunos lo llamaban *santu motz*. *Motz-egin-bero*, tal vez, o simplemente *motzin-bero*, la que lo tiene caliente”.

Bermeon, besteak beste (*usue, tortolie, txotxolie, muxillé*), alua aditzera emateko honako eufemismo hau baliatzen dute: *Oja biko librue*.

2.- *Motxiñearte*. Zeharo mozkortuta (“borracho/a perdido/a”). Zehaztasun handiagoa emanez, *motxiñearte inkata* (zeharo mozkortuta) esaten da. Gizonezkoa *popaarte* eta emakumea “*motxiñearte*” beharko luke, baina, hori ez da errespetatzen. Batengatik zein besteagatik esaten da bietara. *Goxekordutan bixak motxinearte inkata topa nittuzen* (Goizeko orduetan biak erabat mozkortuta aurkitu nituen).

MÓTZA

1.- Motza, luzera txikikoa (“corto/a”). *Soka motza ekarrizu. Luzetxua bikou* (Soka motza ekarri duzu. Luzeagoa beharko dugu). Batetik hasita zenbaki guztiak (15 arte) errimatuz abestean (... *amaike lukainke, amabi Ejuenio Kaltzandi, amairu Egia pasteleru, amalau Mielamalau...*) hamabostera iristean agertzen zitzaigun berba hau: *amabost Txordo pito motz*.

2.- Kamutsa, motza (“desafilado/a”). Guraizeak ere batzuetan ez ziren zorrotz-zorrotzak egongo, baina, guk ez genituenez behar izaten, guretzat *kutxillu* eta *axkori* egoten ziren motzak; zorrotzak baino maizago. *Bittorik egurrak pikateko lagazkun axkori moz-motzara* (Bittorik egurrak txikitzeo utzi digun aizkora oso kamutsa dago). *Oneaz kutxilluoneaz uri-pe ezileike ebai* (Aizto honekin urik ere ezin liteke ebaki).

Zorrotza zegoen aizkorari laster kentzen genizkion zorrotzasunak.

Bizkaiko zenbait lekutan berba hau (*motza*) itsusia (“feo/a”) adierazteko erabiltzen dute. Berba honi guk ez diogu adiera hori ematen. Guk, baldin eta mutila bada *feu*, eta neska bada *fei*. *Zelan esangotzazu ba? Feuranai guapu eztotzazu esango bentzat; eta feiranai guapi-bez* (Nola esango diozu bada? Itsusia den mutilari *guapu* ez diozu esango behinik behin; eta itsusia den neskari *guapi* ere ez).

MOZKORRA

Mozkorra (“borrachera”). Orain mozkorrak asteburutan harrapatzen dira, eta gauez. Garai hartan edozein ordutan eta edozein egunetan ikusten ziren balantzaka eta arrastaka gizonezkoak. Sarri eta noiznahi harrapatzen zelako, gure artean deitura ugari izan du mozkorrak: *matsa*, *marmoki*, *zepeliñe*, *melokotoi*, *leatza*, *enpanadi*, *mielgi*, *mandangi*, *trunpalle*, *mendebala*, *atxurre*, *meloperi*, *kakota* (Agustin Zubikaik *dakar*) *kaka*.

Hala ere, zera argitu behar da, gizonezkoek ez ziotela barkatzen ez gizonezkoari eta ez emakumeari: *Atzo Txomiñek ederra eukan kaka* (Atzo Txomiñek a zelako atxurra zuen). *Atzo Maitek ederra atrapaban mandangi* (Atzo Maitek a zelako mozkorra harrapatu zuen). Aldiz, emakumeeek, gizonezkoagatik lasai esango zuten: *Atzo gabaz Iñakik ederra eukan matsa* (Atzo Iñakik a zelako legatza zeukan). Ordea gehiegi edandakoa emakumea baldin bazen, ahalik eta leunen esango zuten: *Atzoko bazkattan Arantza dexkura eintzan* (Atzo bazkaritan Arantza “deskuidatu” egin zen).

MOZKORTU

1.- Mozkortu (“emborrachar”). *Lena gixon batzuk astin beiñ, mozkortzezin. Domeki ixatezan mozkortzeko eune* (Garai batean, gizon batzuk, astean behin, mozkortzen ziren. Igandea izaten zen mozkortzeko eguna).

2.- *Mozkortute*. Mozkortuta, gehiegi edanda, hots, norberaren neurritz kanpo edanda (“borrachal/o”). Beste modu batera: *mela-mela eiñdde*, *txurliaz*, *grik eiñdde*, *tunbiaz*, *alboa kargiaz*, *baltzittute*, *inkata*, *balantzeuan*, *albo-alboka*, *popaarte*, *motxiñearte*, *kupu beteta*, *kupu eiñdde*. *Len bentzat, mozkortzeko eran enbizan; batzuk gexa ta beste batzuk gitxia, bañe eran* (Lehen, behintzat, mozkortzeko edan egin behar zen. Batzuek gehiago eta beste batzuek gutxiago, baina edan).

MOZOLOKEXAK

Lotsagabekeriak (“desvergüenzas”, “insolencias”). *Mozolu* (lotsagabea) zenak lotsagabekeria bat baino gehiago egiten zituen (nituen, esaten dutenez) eta horregatik pluralean entzuten genuen maizago. *Zarrauai erantzutik eta orreik, mozolokekatz* (Zaharragoari erantzutea eta horrelakoak, lotsagabekeriak dira). Pertsona nagusiari ezin zitzaion erantzun, nahiz eta norberak arrazoia izan.

MOZOLU

Lotsagabea (“sinvergüenza”, “descarado”). Neska berriz, *mozoli*. *Neuattik esateben mandatur etten famau nittala, baiñe, mozolu* (Niregatik esaten zuten, txikitan mandatuak egiteko prest egoten nintzela aitzakiarik jarri gabe, baina, lotsagabe samarra nintzela). *Ori? Mozolu galanta!* (Lotsagabe galanta da hori). *Neska mozola-pe ezautuenduzen* (Neska lotsagabeak ere ezagutu genituen).

MÓZTU

1.- Kamustu (“desafilar”). *Kutxillu moztuteakazu; neuk zorroztukotzut* (Aiztoa kamustuta duzu. Nik zorroztko dizut). *Artzeozuen bakotxin axkori moztute lagateozue. Neuk bakarrik zorrozteot* (Hartzen duzuen bakoitzean aizkora kamustuta uzten duzue. Nik beste inork ez du zorrozten).

2.- Moztu (“acortar”). *Auxe goniau luzettuakat eta moztu enbitt* (Gona hau luze samar daukat eta moztu egin behar dut). *Gexei moztutzaz prakak. Ixkiratakuk lagatzaz* (Gehiegi moztu dizkiot galtzak. Arrantzarako moduan utzi dizkiot). *Auxe jakiau, mangak moztute, gure mutillak ondo eukikorau* (Jaka hau, mahukak moztuta, gure mutillak neurrira edukiko du).

Emakumeei (amari, izebari...) entzuten genien arropei zegokienez.

MÚDA

Arropaz aldatu (“mudar”). Batez ere barruko arropak. *Aldatu ere erabiltzen zen. Izerdittan etorri za muda zattez* (Izerditan etorri zara eta aldatu zaitez). *Interiorra bustitte eukikozu te muda enbiziñake* (Barruko kamiseta bustita edukiko duzu eta aldatu egin beharko zenuke).

MÚDI

Aldagarria, jantzi beharreko arropa garbia (“muda”). *Oian gañin ipiñitzut mudi* (Ohe gainean ipini dizut aldagarria). *Barruko mudi presdakazu* (Barneko aldagarria prest duzu).

MU EĨÑ

Aukeran jartzen zaigun nahiz eskaintzen zaigun zerbaiti muzin egin, hots, mespretxuz baztertu (“desprecio”, “menosprecio”). *Berdelai mu launtzararak. Naxa ixan dau leatza* (Berdelari muzin egin dio. Nahiago izan du legatza). *Olluai mu eitzan da txuleti jan* (Oilaskoari muzin egin zion eta txuleta jan).

MUNDAKA

Bizkaiko kostan, Ondarroatik Bilborantz abiatuta, Bermeo baino apur bat lehenago aurkituko dugun herrirka da Mundaka. Gaur egun, surf kirola dela medio mundu osoan famatua egin dena. Lekeitio eta Bermeo, arrantza portu sonatuak zirenez, txarrerako edo onerako, maiz entzuten genituen herriko arrantzaleen ahotan. Mundaka, aldiz inoiz ez. Hala ere gure herrian txiki-txikitatik, beti entzun izan dugu Mundaka aipatzen duen abestia: *Mundakan, Mundakan topa dabe neska bat galduta. Bentanan, bentanan ipiñi dabe uliak orraztuta*. Garai hartan, Mundaka non zegoen arrastorik ez izan arren ozenki eta maiz kantatzen genuen abesti hori. Ordea, gaur (2009-02-13) kantu honen beste bertsio bat entzun dut Euskadi Irratiko *Kostaldeko Trena* saioan: *Mundakan, Mundakan topa dabe, neska bat bilutsik, bentanan, bentanan ipiñi dabe uleak orraztute*. Ganora handirik ez du ez batak eta ez besteak. Guri behinik behik, *neska bat bilutsik* kantatzen ez ziguten irakatsi. Egingo nuke, azken bertsio hau izango zela jatorrizkoa, eta “norbaitek, asmorik onenarekin”, aldatu egin zuela.

MUNDILLE

1.- Buia txikia (“boya”). *Bundille* ere entzun izan dut. Arrantzaleek itsasoan mugarritzat edo erreferentziatzat erabiltzen zituzten *mundillak*. *Lena mundille naiku eotezan boreetan* (Antzina buia ugari egoten zen sotoetan). Bermeon *tuntuxe* deitzen diote.

2.- *Mundillak*. Bularrak, titiak (“tetas”). *Juanitak ederrataukez mundillak* (A zelako bularrak dituen Juanitak). *On neska batzuk plaxan mundillak bistan eukitteottuez* (Orain neska batzuek hondartzan titiak bistan izaten dituzte).

MUNDÚ

1.- Mundua (“mundo”). Munduan gauzak ez daudela ongi, hots, desberdintasun handiegiak eta konponezina adierazteko esaten zen: *Au ezta mundu baule baño* (Hau ez da mundua “baula” baizik).

2.- *Mundó guztí*. Denak, guztiak (“todos/as”). *Amen ezta iñor geatu. Mundo guzti kalin da* (Hemen ez da inor geratu. Denak daude kalean). *Bikaxuk kulpitutik esaten dabena mundo guztik siñistu etten dau* (Parrokoak pulpitutik esaten duena denek sinesten dute).

3.- *Mundú mundúran ártin*. Aurrerantzean beti, munduak irauten duen bitartean, “gu bizi garen bitartean”. *Au te besti esangozu bañe, mundu muduran artin, amen beti eongori pobrik eta aberatsak* (Zuk hau eta beste esango duzu, baina, mundu honetan beti izango dira pobreak eta aberatsak).

MUNDÚN AZKANA

Munduaren bukaera, munduaren azkena (“fin del mundo”). *Mundun azkana*. Bibliak adierazten duen bezala gertatuko dela esaten ziguten elizan, hots gertaera ikaragarriak emango zirela; eta guk horrelaxe sinesten genuen, apaizek kontatzen ziguten bezala. Ondarroan, ordea, gertaera horien guztien aurretik, bi seinale emango zirela iragartzen zuten: *Atin-atin dendi, eta umin eskutan mundu* (Kaleko ate bakoitzean denda, eta munduan umeak nagusi). Bi “fenomeno” hauek gertatzen zirenean, munduaren bukaera hurbil egongo zela ziurtatzen ziguten.

Nola nahi ere *mundun azkana* oso hurbil dugu, lehen soto eta biltegiak zeuden leku guztietan denda baizik ez baitago (*atin-atin dendi*). Eta bestalde, ezin ukatu gaur egun (2006) umeek “agintzen” dutenik (*umin eskutan mundu*).

MUN EMÓN

Muin eman (“besar”). *Obispuai eskun mun eitzazu?* (Gotzainari eskuan muin eman diozu?). *Guazen Amabirjiñiai mun emotea* (Goazen Ama Birjinari muin ematera).

Berba hau testuinguru jakin batean baizik ez zen erabiltzen, hots, erlijioarekin loturiko testuinguruetan: erlikiari, santuren bati, *Ume Jesusi*, nahiz beste zernahi sagaraturi muin ematen zitzaionean. Apaizari eta gotzainari eskuan muin ematean ere bai. *Mun eman nahiz mun eiñ*.

Pertsona bati aurpegian nahiz ezpainetan *musu* ematen zaio. Testuinguru honetan *mun emon* inoiz ez da erabiltzen.

MÚNTU

1.- Pila, multzoa (“montón”, “muchas cantidad”). *Aur dakazu kaja muntu. Artu bat ortixeik* (Hor bertan duzu kaxa pila. Hartu bat hortik bertatik). *Eskun diro muntu eukan* (Eskuan diru pila zeukan). *Aurixera okela muntu. Ori danoi jan bizu?* (Hori da haragi pila. Hori guztia jan behar al duzu?).

Garai batean guk “*diro muntu*” (diru pila) baino maizago ikusten genuen edozein bazterretan “*kaka muntu*” (kaka pila). Sarri samar edo noizbehinka ikusten genituen pilak: *ume muntu, ondar muntu, arri muntu, bedar muntu, egur muntu, gatz muntu, ikatz muntu, kaja muntu, erropa zar muntu, txatar muntu...*

2.- *Múntu eiñ*. Pila egin, pilatu (“apilar”, “amontonar”). *Or botatarazen ladrillukiñ muntu eiñ* (Hor sakabanatuta dauden adreiluekin pila egin). *Diru-be, gastabaik gordetemozu, atzanin muntu etten da* (Dirua ere, xahutu barik gordetzen baduzu, azkenean pila egiten da).

3.- *Múntun eón*. Pila, multzoan egon ordenatu gabe (“amontonados”). *Goiko Torrin, oinetako batzuk kajatan eotezin, pare bakotxe kaja baten. Beste batzuk, ostea, muntun. Zapata bat eskun artzezendun, eta gero aren laune topa enbizan.* (Goiko Torre dendan, oinetako batzuk kaxatan sartuta egoten ziren txukun-txukun, pare bakoitza kaxa batean. Ordea, beste batzuk pilan botata. Zapata bat hartzen zenuen eskuan, eta ondoren haren laguna nork aurkitu?).

MURMÚ

Gorputzaldi txarrak eragiten duen dorpezia, buruko karga (“atolondramiento”). *Eun batzutan murmuaz ibillina, bañe onetteik pastillok artu nittuzen da jungata* (Egun batzuetan buruko kargaz ibili naiz, baina, pilula hauek hartu nituen eta joan zait). *Gure umi murmuaz dabill eunetan* (Egunetan dabil gure umea dorpeziaz).

MURRUSKARI

Purrustada (“refunfuño”, “bufido”). Berotasun unean egiten den haserrealdi laburra. *Neu umoreko sartuna bañe, ederra eizta murruskari* (Ni umoreko sartu naiz, baina, a zelako purrustada egin didan!). *Olan datorrrenai murruskaraik ezgako enbir* (Horrela datorrenari ez zaio purrustadarik egin behar).

MÚRTZI

Goiko Kanean bizi ziren bi anaiei deitzen genien horrela; horixe zen beren goitizena. Ama zuten Murtziakoa, emakume txiki lodikote bat. Anaia zaharragoa zen gure adin ingurukoa eta bestea apur bat gazteagoa. Goiko Kaleko koadrilakoak ziren. *Jon Solabarrieta, Gustabo Alkorta eta orretteik zin Goikalekuk; eta tartin Murtzi* (Jon Solabarrieta, Gustabo Alkorta eta horiek ziren Goiko Kaleko koadrilakoak; eta tartean Murtzi).

MURTZILLU

Kaka lodi eta sendoa, kaka mokordoa. Batzuetan osorik ere esaten da: *kaka murtzillu*. Baina, *murtzillu* soilik ere bai. *Or kanpun dan murtzillu eiñddabena-pe, deskantso makala ezeban artuko* (Hor kanpoan dagoen kaka mokordo lodi hori egin duenak, a zelako deskantsua hartuko zuen!).

Bizkaieraz egiten den leku batzuetan odolki handiari *mortzilla* nahiz *murtzilla* esaten diote. Hortik, guk, forma eta kolorean odolkiaren antza duen kaka pilari deitzen diogu horrela: *murtzillu*. *Gaur umik murtzillo ederra eiñddau* (Gaur umeak kaka mokordo lodi ederra egin du).

MUSARI

1.- Urpetik egiten den joanaldia, nahiz, urpean egiten den egonaldia. Egiten diren metrotan neur daiteke, baina, denboraren arabera ere bai. *Ongun musara txikixe eizu* (Oraingoan joanaldi laburra egin duzu urpetik). *On len baño musara luzia eizu* (Orain denbora luzeagoan aritu zara urpean azaleratu gabe). *Zupaño musara luzia eiñ baietz?* (Baietz zuk baino bide luzeagoa egin urpetik?).

2.- *Musaran*. *Jun* eta *etorri* aditzei lotuta: *musaran jun, musaran etorri*. Leku jakin batetik beste batera ur azpitik, azalera irten gabe, joan, edo etorri. *Kalan erdixan dan batelan paretik onaxe etorrina musaran* (Erreka erdian dagoen batelaren paretik hona, azalera behin ere irten gabe, ur azpitik etorri naiz). *Amendixeik eskillaretatik buxa juna musaran* (Harmaila hauetatik buiaraino joan naiz urpetik).

3.- *Musaraka*. Behin eta berriro ur azpira sartuz aritu; sartu eta irten, ondoren berriro sartzeko, arnasaren iraupena kontrolatuz. Ito gabe, noski. *Arratsalde guztin musaraka ibilliga, eta atzanin beixak gorri-gorri eiñdde* (Arratsalde osoan hondora sartu eta irten ibili gara, eta azkenean begiak gorri-gorri egin zaizkigu).

MÚSE

Musa (“juego del mus”). *Muse gixonezkuai asko gustateakuen* (Musa gixonezkoei asko gustatzen zitzaien).

Baserritarrak eta kaletarrak bezala arrantzaleak ere aspalditik eta sarri ikusi izan ditugu musean. Igandeetan, bazkal ostean gizonak, gure aita ere bai, lehorrean tokatzen zenean, kafea hartu eta kartetan, *musín*, egitera joaten ziren. Guk, *Acuario* tabernan edo *Kresalan* ikusten genituen, gu ibiltzen ginen inguruan taberna horiek baitzeuden.

MUS EIÑ

Ur azalean dagoen pertsona hondora sartu une batez (une luzea edo laburra, arnasaren arabera) eta ezkutatu ur azpitik ibiltzeko. Pertsonok aritzen ginen horrela; baina, itsas hegaztiekin (ahateekin) berdin-berdin egiten zuten. Ahateek guk baino denbora luzeagoa ematen zuten urpean. *Geure parin patta batek eiban mus de andik ogei bat metroa urteban azalea* (Gure parean ahate bat sartu zen ur azpira eta handik hogei bat metrora irten zen azalera). *Pattak euran buru ateso*

ikusten dabenin mus etendabe (Ahateek euren burua estu eta larri ikusten dutenean, hondora sartzen dira). *Turistak diru botateozkuenin ureta, geu-pe pattamorun mus etten gendun diru artzeko* (Udatiarrek uretara txanponak botatzen zizkigutenean, gu ere ahateak bezala hondora sartzen ginen dirua hartzeko).

MUSGÚ

Goroldioa (“musgo”). Guk, mendian lurrian, harri gainean nahiz enborretan sortzen denari deitzen diogu “*musgu*”. Uretan geldirik dagoen zernahiri (zura, harria, burdina, soka...) lotzen zaionari aldiz, “*oaldixe*”.

Ibon Sarasolaren hiztegiak (*Euskal Hiztegia*. Elkar) honela definitzen digu goroldioa: “Landare txikia, gehienetan berdea, lurraren, harrien edo enborren gainean belusaren itxurako multzoetan hazten dena”. Definizio horrek aipatzen ez duen arren goroldioa uretan ere, ur geldian nahiz ur lasterrean, sortzen da. Gauza bera da, baina, urpekoak eta lurpekoak egitura, itxura, kolore eta usain desberdina dute guztiz. Horregatik Gabonetan jaiotza ipini nahi genuenean inoiz ez genuen jotzen marea jaistean itsas ertzera “*oaldi*” bila, mendira “*musgo*” bila baizik. *Aide mendire ta ekarri musgun bixkat nazimentu ipintteko* (Zoaz mendira eta ekarri goroldio apur bat jaiotza ipintzeko). *Gabon bueltan bentzat, urtero iual ez, bañe, juten giñan mendire musgota; amak ero etxebarruko andran batek bixaldute. Musgu ekarritakun propiñi emozteozkuen* (Gabonak inguruan behinik behin, urtero agian ez, baina, joaten ginen mendira goroldio bila; amak edo auzoko emakumeren batek bidalita. Goroldioa ekarritakoan eskupekoa ematen ziguten). Ikus, *oaldixe*.

Bergara aldean *oldei, oldeixa*, Aulestin *odoldeixe*, Eibarren *orolgíxa*.

MUSIKALEKU

Kioskoa (“quiosco”). *Musikaleku berez musikeruntzako zan, musiki joteko, bañe, areipaño gu gexa ibiltten giñan an* (Kioskoa berez musika-joleentzat zen, musika jo behar zutenerako, ordea, haiek baino gu gehiago ibiltzen ginen han).

Herriko “plazan” zegoen, pilota lekuarekin osatzen zen zabal une handi baten erdian. Bandak jotzen zuen egunetan, aguazila zela eta musikariak zirela hara ezin izaten zen arrimatu. Ordea, gainontzeko egunetarako, jolasgune bihurtzen zen. Eskailera buruan zegoen atea itxita egoten zen arren, edozein aldetatik hara sartzeko ez genuen arazorik izaten. Une oro aguazila ondo zaindu behar. Kaka eta pixa egitera sartzen ziren mutikoak (sartzen ginen), eta hori zaindu behar izaten zuten aguazilek. *Musikalekun ebizen eta ikusirabe auazille etorrela; bañe salto eñeran auazillak zanbru atatze ainketan* (Kioskoan zebiltzan eta ikusi dute aguazila zetorrela; hasi dira alde egiten, baina, salto egiterakoan aguazilak makilaz eman die gogor hanketan).

MUSIKERU

Musikaria (“músico”). Guretzat, munduko musikari bakarrak, herriko bandan jotzen zutenak ziren: *Jose “Sau”, Brontxetarrak, Amilibia, “Paz”, “Lesmes”, “Porru” (Karmelo), Justo “Tanborreru”, “Bonbero” atte-semik, Josemari “Belero”, Ieltsero txikixe ta seme bixak, eta direktori Izeta. Gerotxua sartu zin “Portu” te “Aramaio”, areik gazte-gaztik*. (ONDARROA 2002: 106. orrialdean). *Marinako uniformiaz zentelli baño dotoria eotezin* (Itsasoko armadako uniforme eta guzti, dotore baino dotoreago egoten ziren).

MUSIKI

1.- Herriko musika bandak jotzen zuena (“música”). Bandak plazan jo behar bazuen, *gaur musikira* (gaur musika dago) esaten zen; eta jo behar ez bazuen, *gaur ezta musikaik* (gaur ez dago musikarik). *Ordun, domeketan musiki eotezan plazan* (Garai hartan, igandeetan bandak musika jotzen zuen plazan).

2.- Musika tresna (“instrumento musical”). Nik jardun nuen bigarren eskolan, *Rosarionin*, gela hartan egoten ziren bandako musikarien musika tresnak, saioak ere hantxe egiten baitzituzten. Beraz, bakarra barik, musika tresnak ikusten genituen gelako txoko batean. Horregatik berba

hau pluralean maizago esaten zen: *musikak*. *Maistrik eskolatik urten eiñddau te musikiai ikutu eitzat* (Andereñoa gelatik irten egin da eta musika tresna ukitu dut). *Musikak geure eskolan eotezin* (Musika tresnak gure gelan egoten ziren).

MUSKARRA

Hitz elkarte batean agertzen zaigu: *aza-muskarra*” (aza-hostoa). Inozente egunean (abendua 28an), besteak beste, mutikoek antzina, *aza-muskarra* ipintzen zieten (genien) emakumeei jantzian amuaz eskegita. *Goiko andriai aza-muskarra ipinitzau abrigun* (Goiko emakumeari aza-hostoa ipini diogu berokian).

MUSTELIÑE

Berba hau gure izeba Edurneri (Edurne Arrizabalaga Badiola, *Kresalako Edurne*) entzun nion. Berak kontatu zigunez, amak esaten zuen beregatik: “*Auxera gure musteliñe*”. Berba hau ez dut aurkitu baina, bai *musterle*: erbinude, satandera. Latinez, *mustela*; gaztelaniaz izenik arruntena “comadreja” da, baina, badu beste bat: “mustela”. Bizkaian satandera, eta Gipuzkoan erbinude. Zalantzarik gabe “erbinude” berbak du hedadura zabalagoa. Gorputz luze eta liraina duen ugaztun txikia. Oilategietan ikaragarritzko triskantzak egiteko gai da. Lehen agian Ondarroan horrela (*musteliñe*) esango zitzaion animalia horri.

MUSTÚ

1.- Mustoa, murela (“chaparrudo”, “gobio”). Ezkatarik gabeko arrain ilun itsusi txikia. Jateko ez du balio. Itsas ertzean oso ugaria da. *Gu pantxotan ibiltten giñan bañe, mústuk bakarrik atrapatzen genduzen* (Pantxotan jardun eta mustoa baizik ez genuen harrapatzen).

2.- San Inazio kalean bizi zen mutil bati ere goitizen horrekin deitzen genion: *Josantonio Mustu* (Jose Antonio Lertxundi).

MUSTURRE

1.- Muturra (“hocico”, “morro”). Berba hau animaliei zegokienez erabiltzen genuen batez ere. *Orrek txakurrorrek beatu zelako musturreauken* (Begira txakur horrek nolako muturra duen).

Singularrean hitz elkartuetan agertzen zaigu maiz, zerbaiten muturra adieraziz: *molla musturre, plai musturre, barra musturre, arta musturre, atx musturre*. *Molla musturrin eonga olatuai beire* (Moila muturrean egon gara olatuei begira). *Plai musturretik saltoka ibilliga* (Hondartza muturretik aritu gara saltoka).

Aldiz pluralean testuinguru ugaritan erabiltzen dugu: *musturrak ipiñi, musturretaku artu eta emon (emoti oba artzi baño), musturretan emon, musturrez aurea jausi, musturran aurrin euki, musturrak apurtu, musturrakin eon... Musturran aurrin dakazu te eztozu ikusten?* (Muturren aurrean daukazu, eta ez al duzu ikusten?). *Kalin bera aringaingan dule jausi tte musturrak apurtuttuz* (Kalean behera korrika doala erori eta muturrak hautsi ditu). *Ezgako gusta esatzatena, ta an junde musturrak ipiñitte* (Ez zaio gustatu esan diodana, eta han joan da muturrak ipinita).

2.- *Musturretaku*. Muturrekoa (“sopapo”, “soplamos”). *Lotsagabe alu! Musturretako bat meezirau orrek* (Lotsagabe alua! Muturrekoa merezi du horrek). *On meezirabenai-be eztotza emoten iñok musturretakoik*. *Guk ostea makiña bat musturretako artzen genduzen, askotan meezibaik* (Orain, merezi duenari ere ez dio ematen inork muturrekorik. Guk berriz, makina bat muturreko hartzen genituen, sarri, merezi gabe).

3.- *Musturrez aurea jausi*. Muturrez aurrera erori (“caer de bruces”). *Gorutz musturrez aurea jausteko peligroik ezan eoten*. *Berutz aringaingan asten giñan da akabo! Olakoxitan gertatezan musturrez aurea jausti: Antiutik ero Santa Kutzetik berutz zeñ ariña* (Gorantz muturrez aurrera erortzeko arriskurik ez zen izaten. Beherantz korrika hasten ginen eta akabo! Horrelakoetan gertatzen zen muturrez aurrera erortzea: Antiguatik edo Santa Kutzetik beherantz nor baino nor).

MUSTURRIO

Sarri eta zernahirengatik protesta eginez muturrak ipintzen dituen mutikoa. *Amen dator gure musturrio. Ontxe-be eukikorau orrek keji. Ezta errez konformako* (Hemen dator gure mutur jartzailea. Orain ere izango du horrek kexa. Ez da erraz konformatuko).

MUSÚ

1.- Musua (“beso”). *Sasoi baten musu erozeñek erozeñei eztotzan emoten. Andran artin eta neskan artin naiku normala zan. Mutillak mutillai bein-bez; gixonak gixonai-bez* (Garai batean musua edonork edonori ez zion ematen. Emakumeen artean eta nesken artean nahiko normala zen musua. Mutilak mutilari inoiz ez; gizonak gizonari ere ez). *Musuk neskamutillen artin zinan ikustezin, bañe beste iñun-bez* (Musuak neska-mutilen artean zineman ikusten ziren, baina, ez beste inon).

2.- *Musú emón*. Musu eman (“besar”). *Neska-mutillak musu emoten ezin iñun ikusten; andra-gixon ezkondu-pe*. *Alkarrei musu emongotzen, bañe, iñon bistan ez. Gurasu-pe gure aurrin alkarrei musoik, ezpanetan, eztotzen emoten* (Neska-mutilak musu ematen ez ziren inon ikusten; senar-emazteak ere ez. Elkarri musu emango zioten, baina, inoren bistan ez. Gurasoek ere gure aurrean elkarri musurik, ezpanetan, ez zioten ematen).

3.- *Musuke*. Musuka, laztanka (“a besos”). *Iñor beire ezeualakun nobixa-nobixuk alkarrei musuke ikusten genduzen* (Inor begira ez zegoelakoan andregaiak eta senargaiak elkarri musuka ikusten genituen). *Kanpun luzarun eondako alabi amak ikusibanin, jan biban musuke* (Kanpoan luzaroan egondako alaba amak ikusi zuenean, jan behar zuen musuka).

3.- *Musomerke*. Musukatzailea, musu eman zalea (“besucón/a”, “que besa mucho y sin reparos”). *Gure alaba nausixak musu nekez emongotzu; ondo beatute zeñei emoteotzan. Txikixe ostea, musomerke demasara: erozeñei errez musu* (Gure alaba nagusiak musua nekez ematen du; ongi begiratuta nori ematen dion. Txikia aldiz musu eman zale handia da).

MUTILLE

1.- Mutila (“chico”). *Ondarrun mutill gexenak baekixen ze euken: itxosu* (Ondarroan mutil gehienek bazekiten zer zeukaten: itsasora joan behar).

Garai batean itsasora eta soldaduskara mutilak baizik ez ziren joaten. Eta jaiotzen zena mutila bazen, *antxoba txikixe* (A. Zubikaraik dioenez); mutikoaren zakilari *antxobi* esaten zitzaiolako.

Mutil bati deitu behar eta izenik ez bagenekien, erraza genuen: *Txo mutill! Atraka auna batela* (Aizak hi! Atraka ezazu hona batela).

Orduan mutilak eta neskak ez ginen “nahasten” ezertarako; gauza guztietarako ondo bereiztuta: eskolan, elizan, kalean, hondartzan, fabriketan. Eta horretaz inork zalantzarik izan ez zezan kantatu egiten genuen, “fuerte” gainera: *neskak neskakiñ, mutillak mutillakiñ*. Gauzak argi eta garbi zeuden: *Mutille, mutille, ta neski, neski*. “Erdibidekorik” eta “nahastekorik” ez zegoen.

Gaztelaniaren hiztegi ofizialak (R.A.E.) “motil” hitza dakar. “Motil: muchacho que sirve a los labradores”. Adierazten du euskaratik jasoa dela.

2.- *Mutill tróku*. Mutil txikia barik, nagusitxo, egina. *Gu mutil txikixak giñala jun giñan itxosa. A, ostea, mutill troku zala-be, ondioik itxosa junbaik eontzan* (Gu mutikoak ginela hasi ginen itsasora joaten. Hura, berriz, nagusitxo zela ere, itsasora joan barik egon zen).

Honen sinonimoa: *mutill trokolu*. *Orren semi mutill trokolura* (Horien semea, mutil handi samarra dago).

3.- *Mutill txikixe*. Mutikoa (“chaval”). *Ordun mutill txikixak errixun ibilttezin igaxan* (Garai hartan mutikoak errekan ibiltzen ziren igerian). *Gu mutill txikixak giñanin, beti eotezin beste batzuk txikixauak* (Gu mutikoak ginenean, beti egoten ziren beste batzuk txikiagoak). Zarautzen, *muti(k)oskorra: Oaiñ jubilatu batzui beiratu ta mutioskorrak emateute*.

MUTIPLIKA

Biderkatu (“multiplicar”). *Orrenbeste sumar eiñbaik, mutiplika ta listoakazu ori* (Horrenbeste batuketa egin gabe, biderkatu eta kito).

MUTIPLIKARRA

Biderketa taula (“tabla de multiplicar”). *Mutiplikarra ikasibaik dibisiñoirik ezin zeĩñke eiñ* (Biderketa taula ikasi barik zatiketa ezin dezakezu egin).

Bietara esaten genuen: *mutiplikarra* edo *mutiplikarreko tabli*. Ikus, *tabli* (TABLI, 1), *mutiplikarreko tabli* (TABLI, 3).

MUTRIKU

Bagenekien hurbil zegoela, (Ondarroatik lau kilometrora), eta mutrikuarrak giputzak zirela; Txurruka nabigatzaile sonatua hangoa zela ere bai. Ondarroako futbol taldeak (*Aurrera*) Mutrikun jokatzten zuenean joaten ginen Mutrikura, oinez noski. Urtean behin. Futbol mailan zegoen lehiakortasuna. Mutrikuarren kontra abestu ere egiten genuen: “*Mutriku txangille, erreberu, lapiko bete salda beru*”. Mutrikuko futbol taldea Ondarroara etortzen zenean kantatuko genien. Beste hau ere esaten omen zieten: “*Potxua, ainka batean kojua ta bestian palua*”. Azken honetaz neu ez naiz gogorutzen. Mutrikuarrek ere gure kontra zerbait esan edo kantatuko zuten. Horren berririk ez dut inoiz izan.

MUTÚ

1.- Mutua (“sordomudo/a”). *Ondarrun ordun muto asko ezeuan, bañe, euazenak, danak atateben “berbetan” zaata andixe* (Ondarroan, garai hartan, mutu asko ez zegoen, ordea, zeuden guztiek ateratzen zuten zarata handia “hizketan”).

Gure inguruan, auzoan, bizi zen bat: Emeterio Laka. *Xareneko* amaren (Maria Luisa Laka) neba. Gure auzoan gizon hark baino hitz gehiago eta zarata handiagoa ateratzen zuenik ez zegoen. *Mollan* (Calle General Mola) beste bi mutu bizi ziren: *Mantzeoneko mutille, Jabier, eta Eziñaberastuneko neski, Agurtzane*. Beste bat *Kanttopin* bizi zen, eta mutua ez zen arren horrela deitzen zioten: *Miel Mutu*. Hitz-totela zen, baina, mutua ez. Ipar Kaleko zapataria ere mutua zen. *Guk Iperkaleko mutunea eruten genduzen zapatak; eta mutu ixanarren zapak konpontzen abillezan* (Guk Ipar Kaleko mutuari eramaten genizkion zapatak; eta mutua izan arren, trebea zen zapatak konpontzen).

Mutua izan gabe izen eta guzti *mutu* deitzen zioten bakarra *Miel Mutu*. Hitz-totela, baina, mutu izandakoa. Gerra garaian, inguruan bonba lehertu eta sustoaz “*ama*” hitza atera omen zitzaion. Lehen mutua zena, handik aurrera hitz-totela.

2.- *Zíne mutú*. Zinema mutua (“cine mudo”). *Guk entzuten gendun aurretik zine mutu eon zala. Bañe, gure sasoiñ artista guztik etteben berba. Zinin-be muton bat agertzezan da arek ezeban berbaik etten, mutune enbibalako, bañe, beste guzti-pai* (Guk entzuten genuen, aurretik zinema mutua izan zela. Ordea, gure garaian aktore guztiek hitz egiten zuten. Filmetan ere muturen bat agertzen zen, eta hark ez zuen barbarik egiten, mutuarena egin behar zuelako, baina, beste guztiek bai). Ikus, *zini*.

MUTXILLOI

Muskuilua (“mejillón”). *Len aukeran geunkazenin mutxiloirik ezkendun jaten, da on erositte jateouz* (Lehen, aukera-aukeran geneuzkanean ez genituen jaten, eta orain erosita jaten ditugu).

Marea jaisten zenean, itsas ertzeko harkaitz guztiak agertzen ziren muskuiluz josita. Gure etxean ez genuen inoiz muskuilurik jan. Besteen konturik ez dakit.

MÚTXO

Pilotan jokatzten ari zelarik, oso pilota zaila eramaten zuenari esaten zitzaion, egin zuenagatik eta animatze aldera. *Mutxo Txermola! Mutxo Makatza! Mutxo Kauso! Mutxo Patxi! Mutxo Iparragirre!* *Mutxo Lekue!* Gure garaian, horiek ziren herri mailako pilotariak.

MUXARRA

Muxarra (“mojarra”). Mutur luzedun zilar koloreko arraina. Sukaldaritzan badu estimaziorik. Egunsentian harrapatzen zelako, “*albako arraÑe*” deitzen zioten. *Lena muxarra bateleruk atrapateben amentxe bazterrín; on-be atrapakorabe* (Garai batean muxarra batelean joanda harrapatzen zuten kosta ertzean; orain ere harrapatuko dute). *Batzuk muxarreta jutenzin* (Batzuk muxarretara joaten ziren).

MAITE

Matrallu: (familia)

BERBA BEREZIXAK

MILLAGRU: Ez da harritzeko (**Ezta millagru**)

ZAZE / ZARIE: zaudete / zarete.

TESTIGANTZAK

Tomas Aristondo Agirre: T.A.A

Mari Luz Burgoa Berridi: M.L.B.B.

Jose Mari Aranbarri Etxaburu: J.M.A.E

GALDERAK

1. **MADALENA SANTI.....**
2. **MADARIKASTI: emakumeen ahotan????**
3. **MAFU: amaren izena eta nebarrebak???**
4. **MAI LEKATXO**
5. **MAIMAISTRI???**
6. **MAISTA, MAISTAU, MAISTERU (jatekuaz bakarrik...?)**
7. **MAKALIK eon, ibilli**
8. **MAKALLAU ARRAÑE**
9. **MAKATZA pelotan jokatzebana (ixena eta afilleru?)**
10. **MAKETO (Maketonekuk.... Amaren esaera Santos Maketos...**
11. **MALA: Juanamala .....??**

12. MALEDUKAU / MALEDUKADI???
13. MAMA: ixena ta afilleru???? Anaxe bixak
14. MAMALI???
15. MAMERTO
16. MANDAZAÑE?
17. MANDDUBATAN IBILLI
18. MANDDUBI
19. MANOPATRIKARI: Gizonezkoek erabiltzen zuten; baina **emakumeek** ere bai?
20. MANTXU Nor? Gizonezkoak, **emakumeak**. **Izengoitia...**
21. MAÑATIXE?
22. MAÑOSU: Trebea. Zentzu honetan **mañosi** erabiltzen da?
23. **GARGAITA: Bedialauneta, eta biarren afilleru??**
24. MARIE (Urrifiño Bizkaian andri: Marie lLaka..... (abizena?).
25. MARRAXU marrajo (tiburón) : arrain gaiztu??
26. MARTIÑE (itsas txoria??)
27. MARTZELO BERRIDI: Berridi..... / Martzelo Alkorta ...
28. AGUSTIN Zubikarai .....
29. MASABORRI??
30. MASKULU: Beko Pedron ixena eta afilleruk
31. MASKULU ETXI: kuartela ixan zana?
32. MASOPI
33. **MASPASI berbaren beste esanahiren bat???**
34. MATRALLEKU: sopapo (metafora): frontoin posturakin...?
35. MATRALLEZKIÑAN emon???
36. **MATRALLU: Jose Matrallu (Baina “Motrollo??) Emazteak eta seme-alabak?**
37. **MATXEKO AUAZILLE**
38. MAXU: PATILLAS maisuaren izena? Joni galdetu
39. MAXU: Fraixko Marin Afilleruk???????? Etxaburu .....
40. MEDIXO...oixeala medixo makiñabat disgusto arturabe
41. MEJORI?? (mejorixe)
42. MEILLA: soldautza juntzan, gerra??
43. **MEIXENDI: Antonio Morroxku: abizenak?**
44. MEKEKI?????.....Lekatzoko kontu....? Bekerekia? Ondarrun..
45. MELA-MELA: busti ala mozkortu esan nahi du?? Adibidea.
46. MENBRILLU
47. MENGELA: pertsonentzat bai??
48. MENGELIÑU
49. MENGELKEXI
50. METXI: lenako **metxeruk** kordoi te guztikuk....
51. MIELGI
52. MIEL .....
53. MIEL TUERRA
54. MIKALLA
55. MIKATZA
56. MIKI: pertsoni miki
57. MILLAGRO EIÑ
58. MINBERATUTE besu
59. **MINGARRIXE. Egixe, askon mingarrix (BBB)**

60. MINGOTXE??
61. MIRADORA: non ziren...?
62. MIXKIÑE (bb)
63. MOKO-PAÑELU?
64. MOLDOSU: Moldosu eta moldosi. ?
65. MOLLA BARRIXE: nongoari deitzen? /MOLLA ZARRA
66. **MOLLI: egurrezko, olezko molli??????? Txikixe, andixe, zarra, barrixe...**

Horretaz aparte, mollan ixenak (Lesteko molli...)

67. MOLLI: mollako gauzak zuzen dazen
68. MONDDORRA, MOÑORRA??
69. MOÑETI (BBBBBB) Horrela
70. MORDOLLU
71. MONGOLIÑUK (A.Z.: 81)
72. MORKONI: neski? Zer esan nahi du?
73. **MORRALA?**
74. MOTELA. Zer? Janariaz aparte
75. MOTELDU: Tronpi? Zer gexa
76. MOTELTASUNE???
77. MOTORISTA desberdintasuna MAKINISTA berbarekin.
78. MOTROLLU
79. MOTROLLUN
80. MOTXALETU
81. MOTXALLIK: Zeferinota.... Zeferino itxo ein zan..... zelan?
82. MUDA DENPORAK
83. MUNDU MUNDU DAN ARTIN (betidani, ala aurrerantzean beti)?
84. MURTZI: Ixena ta afilleruk?
85. MUSIKERU: ONDARROA 2002: 106. orrialdean
86. MUSKARRA / PUSKARRA
87. MUSKARRA: Aza-**muskarra** (aza-hostoa)?
88. MUSTU Abizena??
89. MUSTURRIO / neskari MUSTURRIA?
90. MUTU: Mutu (Eziñaberastu) ..ixena??
91. MUTXARRI?

